

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGA'HI 'AHO KIMUI NĪ • 'EPELELI 2015

Liahona

**Ko e Mahino 'o e
Feilaulau Toputapu
'a e Fakamo'uí, p. 34**

**Ko e 'Uhinga 'Oku 'Ikai ke Hoko ai
'a e Vaivaí ko ha Angahalá, p. 20.**

**Founga ke Ola Lelei ai 'a e Efiafi
Fakafāмили 'i 'Apí, p. 10, 80**

*“Ko hai ha tangata ʻiate kimoutolu ʻoku teau ʻene sipi, pea ka mole honau taha ʻe ʻikai tuku ʻa e hivangofulu mā hivá ʻi he toafá, kae ʻalu ʻo kumi ʻa ia kuo molé, kae ʻoua ke ne ʻilo ia?
“Pea ka ʻilo ʻe ia, ʻokú ne hili ia ki hono umá, pea fiefia.”*

Luke 15:4–5

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4 **Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Kole Mai 'a Palesiteni Monisoni ke Tau Loto-to'a**
Fai 'e Palesiteni Thomas S. Monson
- 7 **Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko e Ngaahi 'Ulungaanga 'o Sīsū Kalaisi—'Ikai Ha Angahala pe Mālualoi**

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 14 **Ko e Ivi Takiekina Fakalaumālie 'o e Kakai Fefiné**
Fai 'e Starla Awerkamp Butler
'Oku ope atu ho ivi tākiekina ko e fefiné 'i he me'a 'oku lava ke mamata ki aí.

'I HE TAKAFÍ

Takafi mu'a Ko e Hala ki 'Emeasi, tā fakatāta'a 'i 'e Liz Lemon Swindle, 'ikai ngofua ke hiki hano tatau. 'I loto he takafi mu'a: Faitaa 'i 'e Jim Jeffery. 'I loto 'i he takafi mu'i: Faitā 'a.

20 **'Oku 'Ikai ko ha Angahala ke Vaivai**

Fai 'e Wendy Ulrich
Ako ke fakafaikehekehe 'i 'a e angahalā mo e ngaahi vaivai pea mo e founga ke liliu ai 'a e ngaahi vaivai ko e mālohingā.

26 **Lotu Haohaoá**

Fai 'e 'Eletā W. Christopher Waddell
Lau 'a e ngaahi sitepu ko 'eni 'e tolu ki he ngāue ta'e-siokitā.

30 **"'Oku Ou Fie Ma'u Koe he Houa Kotoa"**

Fai 'e Bradley H. Clark
Na'e hoko 'a e liliu kotoa pē ki he fāmili fiefanongo Kōlea ko 'eni 'i hono hiva 'i 'o ha himí.

34 **Ko e Feilaulau Ta'e-siokita mo Toputapu 'a e Fakamo'uí**

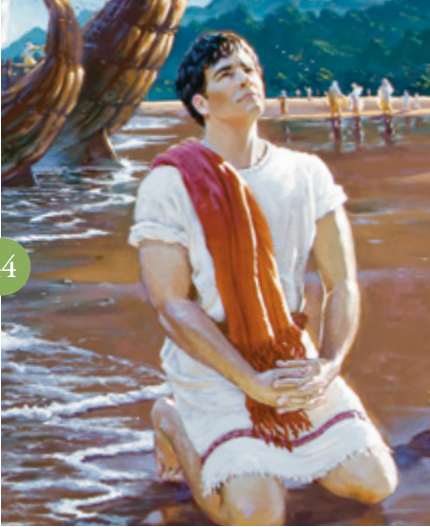
Fai 'e Palesiteni Boyd K. Packer
Te tau lava 'o totongi kakato hotau mo'ua fakalaumālie 'o e angahalā mo e ongo'i halaiā 'o fou 'i he Fakalelei 'a e Fakamo'uí.

80 **Ta'u 100 'o e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí**

Na'e fakaafe 'i 'e Palesiteni Siosefa F. Sāmīta mo hono ongo tokoní 'i he 1915 'a e kāingalotú ke nau kamata fakahoko 'a e efiafi fakafāmili 'i 'apí, pea fakamatala 'i hono founga, taumu'a, mo e ngaahi tāpuakí.

NGAAHI TAFa'AKÍ

- 8 **'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Ko e Mālohi 'o e Tui**
Fai 'e Amber Barlow Dahl
- 10 **Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmili: Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí—Te Mou Lava 'o Fakahoko Ia!**
- 12 **Talafungani 'o e Ongoongoleleí: Kuó Ne Toe Tu'u**
Fai 'e Palesiteni David O. McKay
- 40 **Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**

44

44 Laka Atu 'i he Tui

Fai 'e Eletā Anthony D. Perkins
Ako meia Nīfai 'a e me'a ke fai 'i he taimi 'oku ke fehangahangai ai mo e ngaahi fili mahu'ingá.

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fufuu'i he makasini ko 'eni. Tokoni: Ko e fē feitu'u te ke lava 'o tutu ai ha fo'i te'elango?

54

49 Pousitā: Fekumi Kiate Ia

50 Koe'uhī ko Siosefa

Fai 'e Ted Barnes
'Oku 'i ai ha ngaahi founga 'e ono pe lahi ange 'oku kehe ai ho'o mo'uī koe'uhī ko e Palōfita ko Siosefa Sāmūtá.

53 Ko e Palōfita Mo'uī

Fai 'e Palesiteni Ezra Taft Benson
'Ātama? Nīfai? Mōsese? Mahalo te ke 'ohovale ke 'ilo'i 'a e palōfita mahu'inga tahā.

54 Ko e Sīpinga 'o e Talangofua 'a e Fakamo'uī

Founga 'e hiva ne tofa ai 'e Sīsū Kalaisi 'a e hala ke tau muimui ai.

58 Ko 'Etau Tafa'akī

60 Founga Ke Potó

Fai 'e Eletā Neil L. Andersen
Ko e hā 'a e faikehekehe 'i he poto 'o e māmani mo e poto 'o e 'Otuā?

61 'Ai Hangatonu

62 Loto'ā pē Taha mo e Tauhi Sipi pē Taha

'E lava 'e he mahino e fakaiiki 'o e fatongia 'a e tauhi sipi ke tau toe ofi ange ai ki he Fakamo'uī.

64 Ngaahi Fehu'i mo e Tali

Te u lava fēfē 'o ma'u ha loto lahi fē'unga ke u talanoa mo 'eku pīsopé ki he'eku ngaahi palopalemā pe ngaahi me'a 'oku ou hoha'a ki ai?

75

66 Ko Hai 'Okú ke Tangane'ia Aí?

Fai 'e Charlotte Mae Sheppard
Na'e manavasi 'i 'a 'Eli ke fakahā ki he kalasí e tokotaha 'oku ne tangane'ia ai.

68 Lotú mo e Ngaahi Falelotú

Fai 'e Mckelle George
Na'e ako 'e Tani ha me'a mahu'inga fekau'aki mo e lotú 'i ha'ane 'a'ahi ki ha falelotu 'i Ingilani.

70 Fakamo'oni Makehe: Ko e hā 'oku mātu'aki mahu'inga ai 'a e talangofuá?

Fai 'e Eletā Russell M. Nelson

71 Fakakaukau Lelei

72 Taimi 'o e Folofolá: Fakamo'uī 'e Sīsū ha Taha Kilia

Fai 'e Erin Sanders

74 Kakai 'o e Folofolá: Fakamo'uī 'e Sīsū 'a e Mahakí

75 Ko e Hala Totonú

Fai 'e Eletā Claudio D. Zivic
'Oku hoko 'a e liliu mahu'inga tahā 'i he muimui he hala totonú.

76 Ma'á e Fānau Īkí: 'Oku ou 'Ilo 'Oku 'Ofa 'a Sīsū 'late Au

Fai 'e Jane McBride Choate

**EPELELI 2015 VOLIUME 39 FIKA 4
LIAHONA 12564 900**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni 'a e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni
Ko e Kau Palesitenisī 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētita: Craig A. Cardon

Kau 'Etivaisā: Mervyn B. Arnold, Christoffel Golden, Larry R. Lawrence, James B. Martino, Joseph W. Sitati

Talēkita Pulē: David T. Warner

Talēkita 'o e Tokoni ki he Fāmilī mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talēkita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasī: Allan R. Loyborg

Pule Pisinisi: Garff Cannon

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Tokoni Ētita Pulē: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Lisa Carolina López

Timi ki hono Tohi mo hono Ētita: Brittany Beattie, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Mindy Anne Leavitt, Michael R. Morris, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'ū 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, Mandie M. Bentley, C. Kimball Bott, Thomas Child, Nate Gines, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otinea Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule 'a he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini:

Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Katie Duncan Bryan W. Gygi, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tongā:

Ētita Tūlima L. Finau

Tokoni Ētita Siale Hōla

Kaungā Ētita Patrick Taufa

Ko e totongi ki hono fakakāto'a 'o e ngaahi *Liahona* he ta'ū oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'ekē'ekē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasī 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he Tunaitei Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasī pe taki fakauoti pe fakakōlo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'ekē'ekē he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulisi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'anga 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēnia, Pisilama, Kemipoutia, Pulkālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafai'ingofuā'i), Kolōesia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, Estitōnia, Fisi, Finilani, Falaniseē, Siamanē, Kalisi, Hungali, 'Aisileni, 'Initonēsīā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlōā, Letiviā, Lufuēniā, Malakasi, Māseilisi, Mongkōlāi, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsīā, Hāamoā, Silōveniā, Sipeini, Suisalanī, Suēteni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Taileni, Tongā, Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinemi. (Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2015 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he Tunaitei Siteiti 'o 'Amelikā. 'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasī 'oku 'ikai fakakomesiale pe faka'aonga'i pē 'i 'āpi. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakaha'a'i atu ai hano fakatapu'apui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'ai e tokotaha 'oku 'aana e fakatātā. 'Oku totonu ke fakatū'asila 'a e ngaahi fehu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

April 2015 Vol. 39 No. 4. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 707.4.12.5). NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiāfi Fakafāmilī 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'eni ha ngaahi fakamatala mo e ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga'i 'i he efiāfi fakafāmilī 'i 'āpi. Ko ha fakakaukau 'eni 'e ua.

“Oku Ou Fie Ma'u Koe he Houa Kotoā,” peesi 30: 'E lava 'a e ngaahi himi 'o hoko ko ha ivi mālohi 'i he'teau mo'ui 'o hangē ko hono tokoni 'e he fakalea 'o e himi “Oku Ou Fie Ma'u Koe he Houa Kotoā” 'a Paki Mi-Sungu ke papi-taisō. Fakakaukau ki ha taimi ne tāpuekina ai ho'o mo'ui 'e ha himi pea fakakaukau ke vahevahe 'a e a'usia ko iā mo ho fāmilī. Fakaafē 'a e mēmipa takitaha 'o e fāmilī ke ne fili ha himi manako mo fakamatala'i e anga 'o 'ene tāpuekina 'ene mo'ui. Hili ia pea mou hiva'i 'a e ongo himi takitaha mo homou fāmilī. ('E lava ke mou faka-vahavaha 'eni ki ha ngaahi uike.)

“Lotū mo e Ngaahi Falelotū,” peesi 68: Hili ho'o lau 'a e talanoa ko 'eni, faka'alī'ali ha ngaahi fakatātā pe fakamatala ki he ngaahi siasi kehekehe 'i homou kolō pea mou talanoa'i mo homou fāmilī e ngaahi fehu'i ko 'eni: Ko e hā ha ngaahi me'a 'oku tau faitatau ai mo e ngaahi tui fakalotu kehē? Ko e hā e ongo 'a e Tamai Hēvani ki he kotoa 'o 'Ene fānaū? Ko e hā e anga 'oku totonu ke tau fai ki he kakai 'oku kehe 'enua tui fakalotu? Fakakaukau ke mou faka'aonga'i 'a e fakamatala “Ko hono Fakapalanisii 'o e Mo'oni mo e Kātaki” ne fai 'e 'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā (*Liahona*, Fēpueli 2013, 28–35) ke tokoni ki hono tali e ngaahi fehu'i ko 'eni.

'I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasī 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENI

'Oku fakafongā 'i he ngaahi mata 'ifika 'a e 'uluaki peesi 'o e fakamatalā.

Angahalā, 20, 34

'Aukai, 30

Efiāfi fakafāmilī

'i 'āpi, 10, 80

Faifa'itaki'anga, 14, 66

Faifakamo'ui, 8, 72, 74

Fakafoki Mai 'o e

Ongoongolei, 50

Fakalelei, 20, 34, 49

Fakamolemō, 20, 34

Fakatomalā, 34, 64

Fāmilī, 10, 50

Fuakava Fo'ou, 54, 62,

72, 74

Hou'eiki fafinē, 14

Kau palōfitā, 53

Kau taki 'o e Siasī, 53, 64

Lakanga fakataula'eiki, 50

Laumālie Mā'oni'oni, 30,

41, 42, 43, 44, 50, 58

Loto Mamahi, 30, 41

Loto-to'a, 4

Lotū, 68

Maté, 30, 41

Mūsikā, 30, 40

Natula faka'otuā, 58

Ngaahi Fekau, 70, 75

Ngaahi Tu'utu'uni, 44,

60, 75

Ngāue fakafaifekau, 30, 40

Ngāue fakatemipalé, 30, 43

Ngāue tokoni, 26, 42

'Ofā, 76

Ongo'i halaia, 20, 34

Ponokalafi, 34

Sētane, 34, 61

Siosefa Sāmīta, 12, 50

Sīsū Kalaisi, 7, 8, 12, 20,

26, 34, 49, 54, 62, 66, 72,

74, 76

Talangofuā, 44, 54, 58

Tau'atāina ke Fili, 4, 20, 44

Toetu'ū, 12, 49

Tui, 8, 20, 44

Uluī, 30

Fai 'e Palesiteni
Thomas S.
Monson

Kole Mai 'a Palesiteni Monisoni ke tau

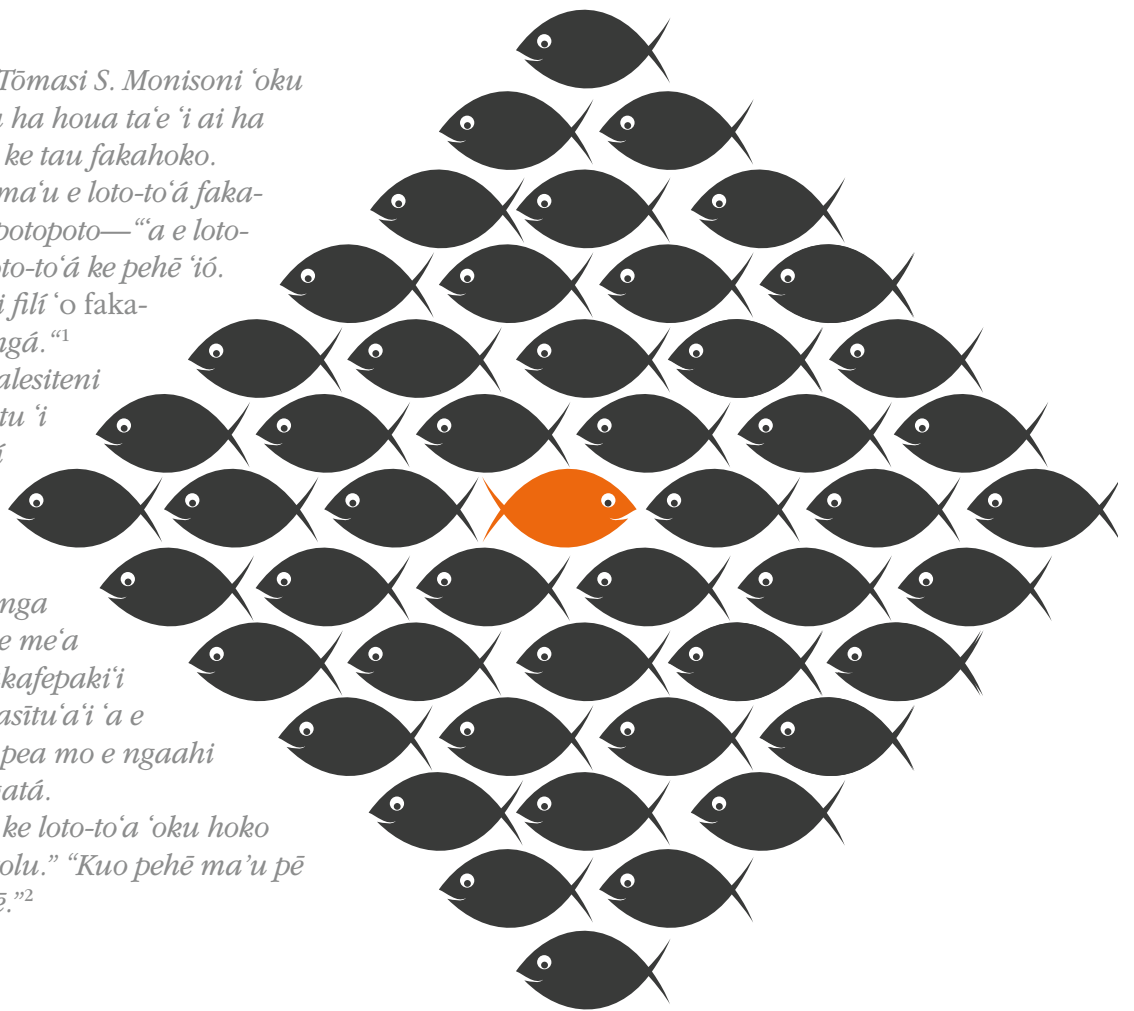
LOTO-TO'Ā

Kuo pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'oku hāhāmoloḡia ke mole atu ha houa ta'e 'i ai ha ngaahi fili 'oku kole mai ke tau fakahoko.

Na'ā ne fale'i, 'oku fie ma'u e loto-to'ā fakahoko ha ngaahi fili fakapotopoto—“a e loto-to'ā ke pehē 'ikaī, mo e loto-to'ā ke pehē 'iō. 'Oku hanga 'e he ngaahi fili 'o faka-papau'i mai hotau iku'angā.”¹

'Oku fakamanatu 'e Palesiteni Monisoni ki he Kāingalotu 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī 'i he ngaahi kongā lea ko 'enī, 'a e fie ma'u ke nau loto-to'ā ke tu'u mā'u 'i he mo'oni mo e anga mā'oni'oni, ke taukave'i e me'a 'oku nau tui ki aī, pea fakafepaki'i 'a e māmani 'oku ne fakasitu'a'i 'a e ngaahi me'a mahu'inga pea mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ta'engatā.

Na'ā ne pehē, “Ko e ui ke loto-to'ā 'oku hoko ma'u mai pē kiate kিতautolu.” “Kuo pehē ma'u pē ia, pea 'e pehē ma'u ai pē.”²

‘Oku ‘Omai ‘e he Loto-to‘á ‘a e Hōifua ‘a e ‘Otuá

“Te tau fehanga hangai kotoa pē mo e manavasi‘i, foua ‘a e manukí, pea fehanga hangai mo e fakaangá. ‘Ai ke tau ma‘u—‘e kitautolu kotoa—ha loto-to‘a ke fakafepaki‘i e tui fakatokolahí, mo e loto-to‘a ke taukave‘i ‘etau tefito‘i mo‘oní. ‘Oku ‘omi ‘e he loto-to‘a, kae ‘ikai ko e [mo‘ulaloá], ‘a e hōifua ‘a e ‘Otuá. ‘Oku hoko e loto-to‘á ko ha ‘ulungaanga matamata-lelei ‘i he taimi ‘oku ‘ikai lau ai pē ko ha loto fiemālie ke mate ngali tangatá, ka ko e fakapapau ke mo‘ui faka‘ei‘eiki. ‘I he‘etau laka atu, mo feinga ke mo‘ui hangē ko ia ‘oku tonu ke tau faí, kuo pau ke tau ma‘u e tokoni mei he ‘Eiki mo lava ke ma‘u ha nonga ‘i He‘ene ngaahi folofolá.”³

Matu‘uaki ‘i he Loto-to‘a

“Oku ‘uhinga ki he hā ke kātaki fuoloá? ‘Oku ou sai‘ia ‘i he faka‘uhinga ko ‘ení: *ke matu‘uaki ‘i he loto-to‘a*. Te ke fie ma‘u ‘a e loto-to‘á ka ke tui; ‘e fie ma‘u ia he taimi ‘e ní‘ihi ‘i ho‘o talangofuá. Ka kuo pau ke fie ma‘u ia ‘i ho‘o kātaki fuoloá kae ‘oua kuo hoko ‘a e ‘aho te ke mavahe ai mei he mo‘ui fakamatelié ni.”⁴

Loto-to‘a ke Taukave‘i ‘a e Mo‘oní

“[‘Ofa] ke mou ma‘u ha loto-to‘a ke taukave‘i ‘a e mo‘oní mo e angatonú. Koe‘uhí ‘oku hehema ‘a e sosaieti‘e he ‘ahó ni ke tau mavahe mei he ngaahi ‘ulungaanga mahu‘inga mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni kuo foaki mai ‘e he ‘Eiki, ko ia ‘oku ui ai kiate kimoutolu ke mou taukave‘i e me‘a ‘oku mou tui ki aí. Ka ‘ikai ke loloto e aka ho‘omou fakamo‘oní, ‘e faingata‘a ke mou matu‘uaki e manuki ‘a e ní‘ihi ‘oku nau fakafepaki‘i ho‘omou tuí. ‘I he taimi ‘oku fefeka ai hono aká, ‘e hanga ‘e ho‘o fakamo‘oni ki he ongoongoleleí, mo e Fakamo‘uí, pea mo ‘etau Tamai Hēvaní ‘o takiekina koe ‘i ho‘o angafai kotoa pē ‘i he toenga ho‘o mo‘uí.”⁵

‘Oku Tau Fie Ma‘u ‘a e Loto-to‘a Fakalaumālie mo Fakaeangama‘á

“Oku fakafepaki‘i ‘e he ngaahi pōpoaki ‘oku ‘omi ‘i he televisoné, hele‘uhilá, mo e mītia kehé [he ‘aho ní] ‘oku nau fa‘a fakafepaki‘i hangatonu ‘a e ngaahi me‘a ‘oku tau loto ke tali mo mahu‘inga‘ia ai ‘etau fānaú. Ko hotau fatongiá ke ‘oua na‘a ngata pē ‘i hono ako‘i kinautolu ke nau haohaoa ‘i he laumalié mo e tokāteliné, ka ke tokoni‘i foki kinautolu ke nau kei tu‘u mālohi, neongo e ngaahi mālohi mei tu‘a te nau fepaki mo iá. Te tau fie ma‘u ki ai ha taimi lahi mo ha ngāue lahi—pea koe‘uhí ke tokoni‘i mo e ní‘ihi kehé, ‘e fie

ma‘u ke tau to‘a fakalaumālie pea ‘i he ‘ulungaanga ma‘á, ka tau lava ‘o matu‘uaki ‘a e koví ‘a ia ‘oku tau mamata ki ai ‘i he feitu‘u kotoa pē.”⁶

‘Ofa Ke Tau Loto-to‘a Ma‘u ai Pē

‘Oku meimei ke mahino ‘e fakafepaki‘i ‘etau tuí ‘i he‘etau mo‘ui mei he ‘aho ki he ‘ahó. ‘E ‘i ai ha ngaahi taimi ‘e ‘āki-lotoa kitautolu ‘e he ní‘ihi kehé pe tokosi‘i ha ní‘ihi ‘e kau mo kitautolu pe te tau tu‘u toko taha pē ke mahino e me‘a ‘oku tali lelei mo ‘ikai tali lelei. . . .

“Ofa te tau loto-to‘a mo mateuteu ke taukave‘i ‘etau tuí, pea kapau te tau tu‘u tokotaha ‘i hono fai iá, ‘ofa ke tau fai ia ‘i he loto-to‘a pea fakamālohia kitautolu ‘e he ‘ilo he ‘ikai

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO ‘ENÍ

Te ke lava ‘o kole kiate kinautolu ‘okú ke ako‘i ke nau fakakaukau ki ha tūkunga ‘i he uike ka hokó—‘i ‘api, ‘i he ngāue‘angá, ‘i he akó, pe ‘i he lotú—‘e fie ma‘u ai ke nau ngāue ‘i he loto-to‘a. Mahalo te nau fehanga hangai mo ha manavasi‘i, kātaki‘i ha me‘a faingata‘a, taukave‘i ‘enau tuí, pe fakakaukau ke talangofua kakato ange ki ha tefito‘i mo‘oni ‘o e ongongoleleí. Fakaafe‘i ke nau vahevahe pe tohi ‘enau ngaahi fakakaukau.

ke tau teitei tuenoa he taimi ‘oku tau tu‘u fakataha ai mo ‘etau Tamai Hēvaní.”⁷ ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, “Ko e Konga ‘e Tolu ‘o e Filí,” *Liahona*, Nōvema 2010, 67–68.
2. Thomas S. Monson, “The Call for Courage,” *Liahona*, May 2004, 55.
3. Thomas S. Monson, “Ke ke Mālohi Peá ke Lototo‘a,” *Liahona*, Mē 2014, 69.
4. Thomas S. Monson, “Tui, Talangofua, mo Kātaki,” *Liahona*, Mē 2012, 129.
5. Thomas S. Monson, “Ke ke Ma‘u ha Loto-to‘a,” *Liahona*, Mē 2009, 126.
6. Thomas S. Monson, “Ngaahi Taumu‘a ‘e Tolu Ke Ne Tataki Koe,” *Liahona*, Nōvema 2007, 118–19.
7. Thomas S. Monson, “Pole ke Tu‘u Toko Taha,” *Liahona*, Nōv. 2011, 60, 67.

Ko e Sala 'a ha Taha Kehe

Fai 'e Mckenzie Miller

Náá ku fa'a faingata'a'ia ke ngāue 'aki 'eku tui ko ha tali ki ha fehu'i faingofua hangē "Ko e hā 'oku 'ikai ke ke inu kofi ai?" Náá ku fa'a 'ohake 'i he kuohilí ha ngaahi 'uhinga hangē ko e "Oku fu'u tamala" pe "Oku 'ikai ke u sa'ia au 'i hono ifó."

Ko e hā náá ku mā ai? Ko e hā náá ku fu'u ilifia ai ke taukave'i e me'a 'oku ou tui ki ai? 'I he'eku vakai atu he taimi ní, 'oku 'ikai fu'u mahino kiate au pe ko e hā koā náá ku ilifia ai? Ka 'oku ou manatu'i lelei 'a e taimi na'e tuku ai 'eku toitoi 'i he ngaahi 'uhinga ko iá.

Na'e fakahā 'e he faiakó 'i ha 'aho 'e taha 'i he'eku kalasi lea Faka-Pilitānia 'i he ako mā'olungá te mau mamata 'i ha konga hele'uhila he TV, náá ku 'ilo'i na'e 'ikai totonu ke u sio ai. Lolo-tonga e mavava 'a e fānau kehé 'i he'enua fiefiá, ne hiki 'e hoku

kaungā ako ko Salá hono nimá 'o kole pe 'e sai pē ke mavahe ia.

Ko e taimi ne 'eke ai 'e he faiakó hono 'uhingá, ne tali hanga-tonu ange 'e Sala, "Koe'uhí he ko e Māmonga au pea 'oku 'ikai ke mau sio he ngaahi hele'uhila 'oku lea ta'e-fe'ungá."

Na'e faka'ofu 'ene loto-to'a ke tu'u 'i mu'a 'i he kalasi. 'Oku ou fakamālō kia Sala, he náá ku tu'u mo au 'o tatali 'i tu'a mo ha konisēnisi tau'atāina ke 'osi 'a e fo'i hele'uhilá.

Talu mei ai mo e liliu 'eku mo'uí. Náá ku kamata ke fakamatala'i 'eku tui kae 'ikai toe heliaki mei he tefitó. Pea ko hono olá, náá ku ma'u ha loto- fakapapau peá u kau lahi ange 'i he ngaahi 'ekitiviti 'a e Siasí pea mo e akó.

Na'e 'ikai ke u teitei fakahā kia Sala 'a e mahu'inga lahi kiate au 'ene tā sīpingá, ka náá ku feinga ke u muimui ki he sīpinga 'o 'ene ma'u ha loto-fakapapaú. 'Oku ou 'ilo he taimi ní 'oku 'ikai ko ha teitei me'a ke te mā ai 'a 'ete hoko ko ha mēmipa 'o e Siasi lelei mo toputapu 'o e 'Otuá. 'Oku ou fakatauange te u lava 'i he'eku sīpingá ke u hoko ko ha Sala ki ha taha.

'Oku nofo 'a e tokotaha náá ne fa'ú 'i Tutā, USA.

FĀNAÚ

Ko e Loto-to'a 'i he Folofolá

Oku ako'i kitautolu 'e Palesiteni Monisoni ke tau ma'u ha loto-to'a mo taukave'i 'a e me'a 'oku tau tui ki ai. 'Oku lahi ha ngaahi sīpinga 'i he folofolá 'o ha kakai náá nau fakahaa'i 'a e loto-to'á. Lau 'a e potu folofola he tafa'aki 'o e hingoá takitaha. Na'e fakahaa'i fēfē 'e he kakai ní 'a e loto-to'á mo taukave'i 'a e me'a náá nau 'ilo'i na'e totonú? Faka'aonga'i 'a e ngaahi feitu'u 'oku 'ataá ke hiki pe tā ai ha fakatātā ho'o talí.

Siosefa Sāmīta (Siosefa Sāmīta—Hisitōlia 1:11–17)

Taniela (Taniela 6:7, 10–23)

Samuela ko e Tangata Leimaná (Hilamani 13:2–4; 16:1–7)

'Ēseta ('Ēseta 4:5–14; 5:1–8; 7:1–6)

Ako 'i he fa'a lotu 'a e fakamatala ko 'eni pea fekumi ke 'ilo'i e me'a ke vahevahé. 'E hanga fēfē 'e he mahino ki he mo'ui mo e ngaahi fatongia 'o e Fakamo'ui, 'o fakatupulaki ho'o tui kiate Iá mo faitāpuekina 'a kinautolu 'okū ke tokangá'i 'i he faiaiko 'a'ahí? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefociety.lds.org.

Ko e Ngaahi 'Ulungaanga 'o Sīsū Kalaisi—'Ikai Ha Angahala pe Mālualoi

Ko e konga 'eni 'o ha ngaahi Pōpoaki 'a e Faiaiko 'A'ahí 'oku fakatefito 'i he ngaahi 'ulungaanga 'o e Fakamo'ui.

Etokoni 'a e mahino ko Sīsū Kalaisi na'e 'ikai Ha'ane angahala pe mālualoi ke tau feinga faivelenga ke muimui He'ene sīpingá. Na'e pehē 'e 'Eletā Siosefa B. Uefilini (1917–2008) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: “Ko e kākā'i ko e lohiaki'i pe takihala'i. . . . Ko ha taha 'oku 'ikai kākāá ko ha taha ia 'oku tonuhia, loto fie faitotonu, mo ha ngaahi taumu'a haohaoa, pea 'oku hāsino 'i he'ene mo'ui 'a e ngāue faingofua ko e fenāpasi 'ene tō'onga faka'ahó mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e faitotonú. . . . 'Oku ou tui 'oku fu'u fie ma'u lahi ange 'i he taimi ni ke 'oua na'a fakamele'i 'e ha me'a 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'o laka ange 'i ha toe taimi koe'uhí he 'oku 'i ai ha tokolahi 'i māmani 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu hono mahu'inga 'o e 'ulungaanga ko 'eni.”¹

Na'e pehē 'e Palsiteni Tietā F. 'Ukitofa, Tokoni Ua 'i he Kau

Fakakaukau ki he Me'á ni

Ko e hā te tau lava 'o ako fekau'aki mo e 'ikai ha kākā 'i he fānau ikí? (Vakai, Ko e Fakahinohino ki he Ngaahi Folofolá, “Kākāá.”)

Palesitenisi 'Uluaki, fekau'aki mo e mālualoi: “Oku 'ikai ha taha 'iate kitautolu 'oku a'u ki he tu'unga anga faka-Kalaisi ko ia 'oku tau 'ilo 'oku totonu ke tau fa'i. Ka 'oku tau holi fakamātoato ke ikuna'i 'etau ngaahi fehalaākí mo e fakahehema ke faiangahalá. 'Oku tau faka'amua 'aki hotau lotó mo hotau laumālié ke tau lelei ange 'i he tokoni 'a e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisi.”²

'Oku tau 'ilo “'e fakamāu'i kitautolu 'o fakatatau mo 'etau ngaahi angafa'i, ngaahi holi 'o hotau lotó, pea mo e tu'unga kuo tau a'u ki a'i”³ Ka 'i he'e-tau feinga ke fakatomalá, te tau hoko 'o haohaoa ange—pea 'oku “monū'ia 'a e loto-ma'á he te nau mamata ki he 'Otuá” (Mātiu 5:8).

Ngaahi Potufolofola Kehé

Same 32:2; Sēmisi 3:17;
1 Pita 2:1–2, 22

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Joseph B. Wirthlin, “Without Guile,” *Ensign*, May 1988, 80, 81.
2. Dieter F. Uchtdorf, “Ha'u 'o Kau mo Kimautolu,” *Liahona*, Nōvema 2013, 23.
3. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 1.2.1.

Tuí, Fāmilí, Fakafiemālié

Mei he Folofolá

'Oku 'ikai ha kākā 'i he fānau ikí. Na'e folofola 'a Sīsū Kalaisi: “Tuku ke ha'u kiate au 'a e tama-iki ikí, pea 'oua na'a ta'ofi 'a kinautolu: he 'oku 'o e kakai peheé 'a e pulé'anga 'o e 'Otuá. . . . Pea fua hake 'e ia 'a kinautolu 'i hono nimá, 'o hilifaki hono nimá kiate kinautolu, mo ne tāpuaki'i 'a kinautolu” (Ma'ake 10:14, 16).

Na'e toe ngāue foki 'a Kalaisi ki he longai fānau 'i he Ongó 'Ameliká hili Hono Tutukí. Na'á Ne fekau ke 'omai 'e he kakaí 'enau fānau ikí kiate la peá Ne “tuku 'a kinautolu 'i he funga kekelelé 'o takatakai 'iate ia, pea na'e tu'u 'a Sīsū 'i honau lotolotongá. . . .

“ . . . [Pea] na'á ne tangi, pea na'e fakamo'oni ki ai 'a e kakai, pea na'á ne fua hake 'a 'enau fānau ikí, taki taha, 'o ne tāpuaki'i 'a kinautolu, mo hūfaki'i 'a kinautolu ki he Tamaí. . . .

“Pea 'i he'enau hanga atu ke vakaí na'a nau tangaki hake honau matá ki he langí, 'o nau mamata ki he matangaki 'a e langí, pea na'a nau vakai ki he kau 'āngelo 'oku 'alu hifo mei he langí 'o hangē 'oku nau 'i he lotolotonga 'o e afi; pea nau 'alu hifo 'o takatakai 'a e fānau iiki ko iá, . . . pea na'e tauhi 'a kinautolu 'e he kau 'āngeló” (3 Nifai 17:21, 24).

KO E MĀLOHI 'O E TUÍ

Fai 'e Amber Barlow Dahl

Kapau 'e fakatau'atāina'i kitautolu 'e he Tamai Hēvaní mei hotau ngaahi faingata'a'ia ko'e'uhí pē he na'a tau kole, te Ne ta'ofi ai meiate kitautolu 'a e ngaahi a'usia ko ē 'oku fie ma'u ki hotau fakamo'uí.

Lolotonga ha'aku sivi he 'univēsítí, na'e langa hoku kiá. Na'e 'ikai 'osi e langá ia he matafi atu e mafaisa 'o e sivi. Na'á ku talanoa mo ha kau toketā mo ha kau ngāue fakamālohisino mo feinga ha ngaahi faito'o kehekehe, ka na'e kei mamahi pē. 'I he'eku feinga ke fekuki mo e langá 'i he ta'u hono hokó, na'á ku toe feinga foki ke fakatupulaki 'eku tuí. Na'á ku tuku ha taimi lahi ke lotu, na'á ku ako 'a e folofolá, mo kole ha faingāue mei he lakanga fakataula'eikí. Na'á ku ongo'i kapau te u ma'u pē ha tui fe'unga, 'e fakamo'ui au.

Na'e fakamo'ui 'e Sīsū Kalaisi 'a e mahakí, heké, mo e kiliá—"o hangē ko [enau] tuí" (Mātiu 9:29). Na'á ku 'ilo'i na'á Ne ma'u 'a e mālohi ke fakamo'ui au he na'á Ne fakamo'ui ha kakai tokolahi 'i he lolotonga 'o 'Ene mo'ui fakamatelié. Na'á ku pehē ai, ko 'eku ta'e tuí pē 'okú ne ta'ofi au mei ha'aku mo'uí, ko ia, ne liunga ua leva 'eku feingá. Na'á ku lotu mo 'aukai pea ako mo tui 'i he lolotonga 'eku ngāue mo e taha fai fakamālohisinó. (physical therapy). Ka na'e 'ikai pē tu'u 'a e langá ia.

'Oku ako'i kitautolu 'e he folofolá te tau lava 'o fakahoko ha ngaahi mana 'aki e tuí (Mātiu 17:20), ka ne 'ikai ke u lava 'o ma'u ha fiamālie mei he kii faingata'a'ia si'isi'i ni. Ko e fē 'a e mālohi 'o 'eku tuí? Ne fāifai, peá u tali fakalongolongo pē hoku tū-kungá, ma'u ha ngaahi founa ke feau ai hoku faingata'a'ia, peá u fiamālie

ke tuku ā 'a e mahino kakato 'o 'eku tuí mo hoku fakamo'ui ki ha taimi kehe he kaha'ú.

Na'á ku talanoa mo haku kaungā-me'a 'i ha ngaahi ta'u kimui ange na'e fefa'uhi mo e feitama koví 'o tā-tu'o lahi ai hano 'ave ki falemahaki he lolotonga 'o 'ene feitama 'uluakí. Ne loto 'a 'Ēlini ke toe 'i ai ha'ane pēpē, ka na'á ne manavahē na'a faifai peá ne toe foua e ngaahi palopalema tatau na'e fehanganagai mo ia he'ene 'ulu-aki feitamá. Na'á ne talamai kuó ne 'aukai mo lotua pea 'oku tui mo'oni he 'ikai finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke ne toe foua 'a e me'a tatau.

Na'á ku manatu'i, 'i he'ema talanoá 'a e potufolofola, "Mou longo pē, pea

'ilo ko au ko e 'Otua" (Same 46:10) Na'á ku fakakaukau ki he me'a na'á ku a'usia 'i he'eku ako ke nonga 'i he lolotonga 'eku faingata'a'ia mo pou-pou'i 'a 'Ēlini ke ne tui kae 'oua 'e 'ai ke makatu'unga 'a e tui ko iá 'i ha'ane toe feitama koví pe 'ikai.

Na'á ku vakai ki he malanga 'a 'Alamā 'i he tuí, 'i he hoko atu 'o 'eku ako ki he tefito'i mo'oni 'o e tuí, 'a ia na'á ne ako'i ai "kapau 'oku mou ma'u 'a e tuí 'oku mou 'amanaki lelei ki he ngaahi me'a 'oku 'ikai ke mamata ki ai, 'a ia 'oku mo'oni" ('Alamā 32:21).

Na'á ku 'ilo 'i he'eku fakalaulauloto ki he potufolofolá ni ta na'e 'ikai ko e tuí 'a e me'a na'á ku fakakaukau'i. 'Oku ako'i kitautolu 'e 'Alamā, ko e tuí

KO E MĀLOHI ANGE 'I HE NGAahi FAINGATA'Á

"'Ikai koā ko e potó ia 'a [e] tuku mai 'e he [Tamai Hēvaní] 'a e ngaahi faingata'á ke tau lava 'o ikunāi kinautolú, pehē ki ha ngaahi fatongia ke tau lavame'a ai, 'a e ngāué ke fakafefekāi hotau ngaahi uouá, mo e ngaahi fakamamahí ke sivi'i ai hotau lotó? 'Ikai koā 'oku tau fetaulaki mo e ngaahi 'ahiháhi ke sivi'i ai hotau mālohí, 'a e mahamahakí ke tau ako ai 'a e fa'a kātakí, mo e maté ke tau malava 'o a'usia ai e ta'e-fa'a-maté mo nāunau'ia?"

"Kapau na'e fakamo'ui 'a e kakai mahaki kotoa pē 'oku tau lotuá, kapau na'e malu'i 'a e kakai mā'oni'oni kotoa pē kae faka'auha 'a e kakai angakoví, 'e ta'e'aonga 'a e polokalama kotoa 'a e Tamai pea ngata mo e tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleí, 'a ia ko e tau'atāina ke filí. He 'ikai leva ha tangata ia te ne mo'ui 'aki e tuí."

Palesiteni Spencer W. Kimball (1895–1985), *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Sīpenisā W. Kimipolo* (2006), 18.

ko e ‘amanaki lelei ki ha ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku mo‘oni. ‘Oku ‘ikai ‘uhinga ‘a e tu‘i ia ke tau tui ‘e foaki ma‘u mai pē he ‘etau Tamai Hēvaní ‘a e me‘a ‘oku tau kolé ‘i he taimi ‘oku tau kole ai iá. ‘Oku ‘ikai ko e tui ki he ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘oku mo‘oní ‘a e tui ‘e fakamo‘ui hoku kiá ‘e Kalaisi pe te Ne ‘ai ke ‘oua na‘a toe feitama kovi ‘a ‘Ēliní. Neongo ia, te tau lava ‘o tui ‘oku ma‘u ‘e Kalaisi ‘a e mālohi ke fakamo‘ui, ‘okú Ne manatu‘i kitautolu, te Ne fakamālohia kitautolu, pea kapau te tau kātaki fuoloa, te tau lava ‘o taau mo e mo‘ui ta‘engatá.

Na‘e tala‘ofa ‘a e ‘Eikí, “Ilonga ha me‘a te ke kole ‘i he tu‘i, ‘o tui te ke ma‘u ia ‘i he huafa ‘o Kalaisí, te ke ma‘u ia” (‘Īnosi 1:15). ‘Oku ou tui ‘oku nofo ‘a e mālohi ‘o e tala‘ofa ko ‘ení ‘i he fale‘i ke tui “ki he huafa ‘o Kalaisí.”

‘Oku ako‘i mai ‘e he fakamatala he Bible Distionary: “‘Oku tau lotu ‘i he huafa ‘o Kalaisí ‘i he taimi ‘oku tuku ai ‘etau fakakaukauá kia Kalaisí, pea ko ‘etau ngaahi faka‘ānauá ‘a e ngaahi faka‘ānaua ‘a Kalaisí—mo e taimi ‘oku nofo‘ia ai kitautolu He‘ene ngaahi folofolá (Sione 15:7). ‘Oku tau toki kole leva ‘a e ngaahi me‘a ‘oku lava ke foaki mai ‘e he ‘Otuá. ‘Oku lahi ha ngaahi lotu ‘oku te‘eki tali mai koe‘uhí he na‘e ‘ikai fai ia ‘i he huafa ‘o Kalaisí; ‘oku ‘ikai ha me‘a te ne fakahaa‘i ai Hono finangaló ka ‘oku nau tupu mei he siokita ‘a e loto ‘o e tangatá.”

Ko e taimi ‘oku tau kole ai ‘i he tui ki ha me‘a ‘oku fenāpasi mo e finangalo ‘o e ‘Otuá, te Ne foaki mai ia ‘o fakatatau mo ‘etau ngaahi holí. ‘Oku ‘afio‘i mo ‘ofa ‘a e Tamai Hēvaní ‘iate kitautolu, mo finangalo ke tau ma‘u ‘a

e ngaahi me‘a kotoa pē ‘oku totonu ke tau foki ai ki Hono ‘aó. Pea ‘i he taimi ‘e ni‘ihi ‘oku kau ai ha ngaahi ‘ahí‘ahi, ngaahi faingata‘a, mo ha ngaahi tukupā (vakai, 1 Pita 1:7). Kapau ‘e fakatau‘atāina‘i kitautolu ‘e he Tamai Hēvaní mei hotau ngaahi faingata‘a‘iá koe‘uhí pē he na‘a tau kole, te Ne ta‘ofi meiate kitautolu ‘a e ngaahi a‘usia ko ē ‘oku fie ma‘u ki hotau fakamo‘uí. Kuo pau ke tau ako ke falala ki he palani ‘a e ‘Otuá ma‘atautolú pea fakavaivai‘i hotau lotó ki Hono finangaló. Ko e taimi ‘oku tau fakafenāpasi ai ‘etau ngaahi fie ma‘ú ki He‘ene ngaahi fie ma‘ú mo ‘ilo‘i ‘etau fakafalala kakato kiate Iá, te tau lava ai ‘o taau ke ma‘u ‘a e “ngata‘anga ‘o [etau] tu‘i, ko e fakamo‘ui ‘o [hotau] laumālié” (1 Pita 1:9). ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘a ne fa‘ú ‘i Alesona, USA.

EFIAFI FAKAFĀMILÍ 'I 'APÍ— TE MOU LAVA 'O FAKAHOKO IA!

'Oku tatau ai pē pe 'oku anga fēfē homou fāmīlī, 'e lava 'e he efiafi fakafāmīlī 'i 'apí ke faitāpuekina mo fakamālohia kimoutolu.

Oku foki ongosia mai 'a e ngaahi tamaí ki 'api hili ha 'aho ngāue lahi 'o fakatokanga 'i e toenga hono fāmīlī 'oku nau fefa'uhi mo e ngaahi ongo ha'iha'isia tatau. Ko e pō Mōnite, pea 'oku ngali ta'e-malava ke fakahoko 'a e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí. Hili hano lotua ha tokoní, 'oku pehē leva 'e he tamaí mo e fa'éé ke fakafaingofua 'i 'a e me'a kotoa. 'Okú na ui fakataha mai leva hona fāmīlī, 'o nau hiva 'i ha himi, mo lotu fakataha. 'Okú na tufa leva ki he mēmīpa takitaha 'o e fāmīlī ha ki'i fo'i te'elango ke nau tutu 'i he taimi 'oku nau fakamatala 'i ai ha me'a na'á ne ue'i fakalaumālie kinautolu kimuí ni mai. 'Oku fakafongā 'i 'e he ulo 'o e fanga ki'i te'elango 'i ha loki fakapo'uli 'a e tataki fakalaumālie mo puke e tokanga 'a e fānaú. Ko e taimi 'oku vahevahe ai 'a e ngaahi fakamo'oní, 'oku hū mai ha ongo 'i melino mo e 'ofa ki he 'apí. 'Oku faka'osi fiefia 'e he fāmīlī 'a e pooni 'i he'enau fakahoko 'a e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí.

Ne mou 'ilo'i nai kuo ta'u 'e 100 e hoko 'a e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí ko ha polokalama 'a e Siasí? Na'e fakahino-hino 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí 'a e kāingalotú 'i 'Epeleli 1915 ke nau tuku mavahe ha pō 'e taha 'i he uike ki he lotu fakafāmīlī, hivá, ako 'o e ongoongoleleí, ngaahi talanoa, mo ha ngaahi 'ekitivitī. (Vakai ki he peesi 80 ki ha kongā ne to'o mei he tohi 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí.) 'Oku kei fakamanatu mai 'e he kau palōfitá

kiate kinautolu hono mahu'inga 'o e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí. Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "He 'ikai ke tau lava 'o fakali'eli'aki 'a e polokalama tataki fakalangí ni." "Te ne lava 'o 'omi ha tupulaki fakalaumālie ki he mēmīpa kotoa e fāmīlī, pea tokoni'i ai ia ke matu'uaki e ngaahi 'ahi'ahí he 'oku nau 'i he feitu'u kotoa pē"¹

Ko ha ngaahi 'ulungaanga 'eni ke mou manatu 'i 'i ho'omou 'ai 'a e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí ko e kongā homou uiké:

'Oku kaunga tonu 'eni kiate au.

Na'e pehē 'e Eletā L. Tomu Peuli 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí 'oku ma'á e taha kotoa."² Ko kinautolu kātoa—mali pe te'eki mali, ma'u fānau pe 'ikai—te tau lava 'o fakatapui ha taimi ke fakamālohia ai e fāmīlī mo ako 'a e ongoongoleleí.

Te u lava 'o kumi taimi. 'Oku tā 'e he Siasí 'a e sīpingá 'aki hono faka'ata'atā 'a e pō Mōnité mei he ngaahi 'ekitivitī 'a e Siasí. Te mou lava 'o fakaha'a 'i ki he 'Eikí mo homou fāmīlī 'oku mou loto fiamālie ke tuku mavahe ha taimi ki he me'a 'oku mahu'inga tahá.

Te u lava 'o ma'u 'a e me'a 'e 'aonga ki hoku fāmīlī. Kapau 'oku nofo mavahevahe fakasiokālafi 'a e fāmīlī, 'ahi'ahi 'i ha "efiafi fakafāmīlī 'i he 'initanetí, ke talanoa mo e kau mēmīpa 'o e fāmīlī he 'initanetí pe 'i he telefoní. 'Oku 'i ai ha taha 'e ngāue tu'ataimi? Fakahoko ha "efiafi fakafāmīlī he pa'aké"

ofi ki he ngāue'angá he lolotonga ha ki'i taimi mālōlō. Na'e fakahoko 'e ha tamai vete-mali ha "efiafi fakafāmīlī faitohi" 'i he Mōnite kotoa pē, 'o faitohi ki he'ene fānau na'e nofo feitu'u mama'ó.³ Tuku ke hoko 'a e ngaahi fakafe'atungia ko ha me'a ke mohu founga ange ai.

Te u lava 'o kamata he uiké ni.

'E lava ke fokotu'utu'u 'a e efiafi fakafāmīlī 'i 'apí 'o fakatatau mo e ngaahi fie ma'u mo e ngaahi tūkunga homou 'apí. Ko ha ngaahi fokotu'u fakalūkufua pē 'eni:

- Kamata mo faka'osi 'aki ha lotu.
- Faka'aonga 'i 'a e hivá, kau ai ha ngaahi himi mo ha ngaahi hiva 'a e Palaimelí.
- Ako mei he folofolá mo e kau palōfita 'o onopōnī.
- Fakakau ha ngaahi 'ekitivitī fakatu'asino kehekehe, ngaahi ngāue tokoni, mo ha ngaahi 'ekitivitī 'oku fakatefito 'i he ongoongoleleí mei he uike ki he uike.
- Fiefa! Fakahoko ha va'inga pe ngaohi ha fakaneifua.
- 'Ai ma'u pē ke pau. Kapau he 'ikai ke mou lava 'o fai ia 'i he Mōnité, kumi ha 'aho kehe 'e lava aí.

'Oku ou fie ma'u 'a e ngaahi tāpu-aki. Kuo 'osi palōmesi 'a e kau palōfitá kapau te tau kau 'i he efiafi fakafāmīlī 'i 'apí, 'e ma'u ha ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga: 'E tupulekina 'a e 'ofá

mo e talangofuá 'i 'api.

'E tupulaki 'a e tuí 'i he loto 'o e to'u tupú. 'E "ma'u 'e he ngaahi fāmīlī 'a e mālohi ke fakafepaki 'i 'a e ngaahi mālohi 'o e kovī mo e ngaahi 'ahi'ahi' 'oku nau 'ākilotoa kinautolú.⁴

Neongo he 'ikai haohaoa ho'omou ngaahi efiāfi fakafāmīlī 'i 'apí he taimi kotoa, ka 'e fakamālohia mo faitāpuekina homou fāmīlī 'e ho'omou ngaahi ngāué. Na'e pehē 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku hoko 'a e efiāfi fakafāmīlī 'i 'apí kotoa ko ha fō'i toho ia 'e taha 'o e mata'i polosi 'i he fakatātā hotau laumālié." "He 'ikai ke hā ngali mahu'inga pe te tau manatua

fuoloa fēfē ha me'a pē 'e taha na'e hoko. Ka 'e hangē ko e fengāue'aki 'a e ngaahi mata'i polosi valí . . . ke nau 'omi ha fakatātā laulōtahá, 'e pehē tofu pē 'a e ngaahi ola mahu'inga fakalau-mālie 'e ma'u mei he'etau fai ma'u pē 'a e fanga kī'i me'a hā ngali sī'sī'i."⁵ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Constant Truths for Changing Times," *Liahona*, May 2005, 19.
2. L. Tom Perry, "Therefore I Was Taught," *Ensign*, May 1994, 38.
3. "Family Home Evening: Any Size, Any Situation," *Ensign*, Dec. 2001, 42.
4. Kau Palesitenisī 'Uluakī, 'i he James R. Clark, comp., *Messages of the First Presidency of The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints*, volume 6, (1965–75) 4:339.
5. David A. Bednar, "Faivelenga mo Tokanga 'o Lahi Ange 'i 'Api," *Liahona*, Nōvema 2009, 19.

FAKAMU'OMU'A TAHÁ

"Oku mau faleí 'a e ngaahi mā-tuá mo e fānaú ke nau fakamu'omu'a taha 'a e lotu fakafāmīlī, efiāfi fakafāmīlī 'i 'apí, ako mo fakahinohino 'a e ongoongolelé, pea mo e ngaahi 'ekitivitī fakafāmīlī 'oku leleí. Neongo pe ko e hā hano mahu'inga pe taau 'o e ngaahi fie ma'ú pe ngaahi 'ekitivitī, ka kuo pau ke 'oua nā'a tuku ke nau tekeí 'a e ngaahi fatongia kuo foaki fakalangi ko iá, ko e ngaahi mātuá pē mo e fāmīlī te nau lava 'o fakahoko leleí."

Tohi 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakī, 11 Fēpueli, 1999.

KUÓ NE TOE TU'U

Ko e me'a mahu'inga taha 'oku fie ma'u 'e he māmaní he 'aho ní ko ha tui ta'e-ue'ia kia Kalaisi.

Palesitani David O. McKay (1873-1970)

Palesitani Hono
Hiva 'o e Siasí

Na'e fā'ele'i 'a Tēvita O. Makei 'i he 'aho 8 'o Sepitema, 1873. Na'e fakanofo ia ko e 'Apo-

setolo 'i he 'aho 9 'o 'Epeleli, 1996, pea 'i he 'aho 9 'o 'Epeleli 1951, na'e fokotu'u ia ko e Palesitani hono hiva 'o e Siasí. Ko ha to'o 'eni mei ha lea na'e fai 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 1966. Ke ma'u 'a e leá kakato, vakai, Conference Report, Apr. 1966, 55–59.

Kapau ko e maná ko ha me'a kilu-kilua pea ko hono mālohí 'oku taukakapa ki he poto fakangatangata 'o e tangatá, pea ta ko e Toetu'u 'a Sisū Kalaisi ko e mana fakafo taha ia 'o e kuonga kotoa pē. 'Oku hā ai 'a e aoniu 'a e 'Otuá pea mo e tu'unga ta'e-fa'a-mate 'o e tangatá.

Ko e Toetu'ú ko ha mana, ka, 'i he tu'unga pē 'o 'ene ope atu 'i he me'a 'oku mahino mo 'ilo 'e he tangatá. Kiate kinautolu 'oku nau tali ia ko e fo'i mo'oní, 'oku hoko ia ko ha fakafō-tunga 'o e fono tatau 'o e mo'uí. . . .

KO E KALAISI MO'UÍ

Lau 'a e fakamo'oni kau kia Sisū Kalaisi na'e fai 'e he kau 'apostolo mo e kau palōfita 'o onopōnī 'i he *Liahona*, Apr. 2000, 2–3.

Fakapapau'i ia ko e fo'i mo'oni na'e toe ma'u 'e Kalaisi Hono sinó peá Ne hā ko ha tokotaha nāunau'ia, mo 'osi toetu'u, peá ke tali leva 'a e fehu'i 'o e ngaahi kuongá: “Kapau 'e mate ha tangata, 'e toe mo'ui nai ia?” (Siope 14:14).

Kau Fakamo'oni 'o e Toetu'ú

Ko e Toetu'u ko ia 'a Kalaisi mei he fa'itoká ko ha fo'i mo'oni pau ia ki he kau ākongá na'a nau 'ilo'i fafale Iá. Na'e 'ikai ha veiveia 'e taha 'i he'enua fakakaukáu. Ko e kau fakamo'oni kinautolu 'o e mo'oní; na'a nau 'ilo'i koe'uhí na'e mamata honau matá, fanongo honau telingá, pea mo ala honau nimá ki he Huhu'i kuo toe tu'ú.

Na'e pehē 'e Pita, ko e 'Apostolo pulé, 'i he fakataha 'a e toko hongofulu mā tahá ke fili ha taha ke ne fetongi 'a Siutasi 'Isikalioté, “Ko ia, 'i he kau tangatá ni . . . 'oku totonu ke ai ha taha ko e fakamo'oni mo kinautolu 'o 'ene toetu'ú” (Ngāue 1:21–22). . . .

Na'e pehē 'e Pita 'i ha me'a 'e taha 'i he 'ao honau ngaahi filí, 'a e kau tangata tonu ne nau tuku 'a Sisū ke pekia 'i he kolosí: “A e kau tangata 'Isileli; . . . Ko e Sisuú ni kuo fokotu'u 'e he 'Otuá, pea ko e kau fakamo'oni ki ai 'a kimoutolu kotoa pē.” (Ngāue 2:22, 32). . . .

Kau Fakamo'oni Kehe

'Oku tu'u fakataha 'a e Siasí 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni

'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní mo Pita, mo Paula, mo Sēmisi, pea mo e kotoa 'o e 'uluaki kau 'Apostolo ne nau tali 'a e Toetu'ú 'o 'ikai koe'uhí pē ko 'ene mo'oní, ka ko e aofangatuku 'o e misi-ona fakalangi 'a Kalaisi 'i māmaní.

Hili ha ta'u 'e tahaafe valungeau mei he pekia 'a Sisū 'i he kolosí, na'e fakahā 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá ne hā ange 'a e 'Eiki kuo toetu'ú kiate ia, 'o ne pehē: “Na'á ku sio ki he Tangata 'e toko ua, 'a ia ko hona ngingilá mo e nāunau 'oku 'ikai fa'a lava ke mafakamatala'i, 'okú na tu'u mai 'i 'olunga 'iate au 'i he 'ataá. Na'e folofola mai 'a e toko taha kiate au, 'o ne ui au 'aki hoku hingoá, 'o ne tuhu ki he tokotahá 'o pehē—*Ko Hoku 'Alo 'Ofa'angá 'Eni. Fanongo kiate Ia!*” (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:17). . . .

Kapau ne tu'u toko taha pē faka-mo'oni 'a Siosefa Sāmitá, 'e hangē ia ko e folofola 'a Kalaisi kau ki He'ene fakamo'oni 'i He'ene folofola kau kiate Ia peé, ka na'e 'ikai; ka na'e ma'u 'e Sisū 'a e fakamo'oni 'a e 'Otuá mo ia 'a e Kau 'Apostoló. Pea na'e ma'u foki 'e Siosefa Sāmita ha kau fakamo'oni kehe [ne nau] pou pou'i [ene] fakamo'oni, 'a ia ko hono mo'oní na'e fakamahino 'i he hā kiate kinautolu 'a e 'āngelo ko Molonaí. . . .

'Oku toe talaki [foki] 'e he Siasí 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e me'a-hā-mai nāunau'ia 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá:

“Pea ko 'eni, hili 'a e ngaahi fakamo'oni lahi kuo fai 'o kau kiate ia,

‘o e Kau Mā‘onī‘onī ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ki māmani kotoa ko Kalaisi ko e ‘Alo Ia ‘o e ‘Otuá, ko e Huhu‘i ‘o e māmani! ‘Oku ‘ikai ha taha muimui mo‘onī ‘e fiamālie ke ne tali pē Ia ko ha tokotaha fakalelei ma‘ongo‘onga, ko e faiako mataotao, pe ko e tangata haohaoa pē. Ko e Tangata ‘o Kālelí ‘oku—‘ikai ko ha fakataipe pē, ka *hono mo‘onī*-ko e ‘Alo Ia ‘o e ‘Otuā mo‘uí. . . .

Fanau‘i Fo‘ou Mo‘onī

He ‘ikai ke lava ha taha ‘o tukupā ke faka‘aonga‘i ‘i he‘ene mo‘ui faka-‘ahó ‘a e ngaahi akonaki ‘a Sīsū ‘o Nasaletí kae ta‘e ongo‘i ha liliu ‘i he‘ene mo‘uí kakato. ‘Oku ‘i ai ha ‘uhinga loloto ange ‘o e kupu‘i lea “fanau‘i fo‘ou” ‘i he ‘uhinga ‘oku ‘ai ‘e ha kakai tokolahi ki ai. . . . Fiefiá ka ko e taha kuó ne ongo‘i mo‘onī ‘a e mālohi langaki, mo liliu mo‘ui ‘oku ma‘u mei he ofi ki he Fakamo‘uí, ‘a e fehokotaki fakakāinga ofi ko ‘eni mo e Kalaisi mo‘uí. ‘Oku ou fakafeta‘i lahi ‘i he‘eku ‘ilo‘i ko Kalaisi hoku Huhu‘i. . . .

Ko e pōpoaki ‘o e Toetu‘ú . . . ko e fakafiemālie lahi tahá ia, ko e nānau‘ia tahá ia kuo faifaiangé pea foaki ki he tangatá, he ko e taimi ‘oku to‘o atu ai ‘e mate ha taha hotau ‘ofa‘angá meiate kitautolu, ‘oku fakafiemālie‘i hotau loto mamahí ‘e he ‘amanaki lelei mo e fakamahino fakalangi ‘i he kupu‘i lea: “Oku ‘ikai ‘i heni ia; he kuo toe tu‘u!” [vakai, Mātiu 28:6; Ma‘ake 16:6].

‘Oku ou ‘ilo‘i ‘aki hoku lotó kotoa kuo ikuna‘i ‘a e maté ‘e Sisū Kalaisi, pea koe‘uhí ‘oku mo‘ui hotau Huhu‘i, ‘e pehē pē mo kitautolu foki. ■

Ne liliu ‘a e ngaahi ‘ulu‘i tohi; ‘ai ke tatau mo e fakamata‘itohi lahi mo e faka‘ilonga leá.

ko e fakamo‘onī fakamuimui taha ‘eni, ‘a ia ‘okú ma fai ‘o kau kiate iá: ‘Okú ne mo‘ui!” (T&F 76:22). . . .

‘I he tu‘unga ‘o e fa‘ahinga fakamo‘onī ta‘e-toe veiveiua hangē ko ia ne fai ‘e he Kau ‘Aposetolo ‘o e kuonga mu‘á—ko ha ngaahi fakamo‘onī ne fakahoko ‘i ha ngaahi ta‘u si‘i mei he me‘a ne hokó—‘i he tu‘unga ‘o e fakahā mātu‘aki fakafo ko ia ‘i he kuonga ko ‘eni ‘o e Kalaisi mo‘uí, hangē ‘oku ngali faingata‘a mo‘onī ke mahino ‘a e lava ‘e he tangatá ke kei fakasītu‘a‘i Ia mo kei veiveiua ‘i he tu‘unga ta‘e-fa‘a-mate ‘o e tangatá.

Ko e Me‘a ‘Oku Tau Fie Ma‘u he ‘Aho Ní

Ko e me‘a mahu‘inga taha ‘oku fie ma‘u ‘e he māmaní he ‘aho ní ko ha tui ta‘e-ue‘ia kia Kalaisi. ‘Oku mahulu hake ia ‘i he ongo‘í pē. Ko e mālohi ia ‘oku hoko ‘o ngāue, pea ‘oku totonu ke ‘i he mo‘ui ‘a e tangatá ‘a e ngaahi tefito‘i mālohi faka‘ai‘ai kotoa pē. . . .

Kapau pē ā ‘e fakahoko ‘e he tangatá “Hono finangaló,” kae ‘oua ‘e sio ta‘e-ha-‘amanaki ki he fonualoto fakapo‘uli mo fakamamahí, ‘e hanga hake honau matá ki he langí ‘o ‘ilo‘i kuo ‘osi toetu‘u ‘a Kalaisi! . . .

‘Oku talaki ‘e he Siasi ‘o Sīsū Kalaisi

KO E IVI TAKIEKINA FAKALAUMĀLIE 'O E
KAKAI

FEFINE

“Oku tau kole ki he kau fafine ‘o e Siasí ke nau taukave‘i fakataha ‘a e angatonú. . . . ‘Oku ou lau ‘eni ko ha ‘amanaki lelei mo‘oni ‘i he māmani.” —Palesitani Gordon B. Hinckley (1910–2008)

*‘Oku tau ‘ilo ‘apē ‘a e fu‘u ivi ‘oku ma‘u
‘e hotau mālohinga fakalaumālié?*

Fai ‘e Starla Awerkamp Butler

‘Oku fakahoko ‘e ha kakai fefine lelei mo lotu fakatō-kilalo tokolahi ha ngaahi ngāue li‘oa mo ‘ikai fakatokanga‘i hono ‘aonga kāfakafa ‘oku hoko ki he‘enu mo‘uí—ko e ngaahi sīpinga ‘o e tokoni fakatu‘asinó, pea mo ha ngaahi tukufakaholo foki ‘o e mālohinga fakalaumālié. Ko e taha ‘o e kau fafine pehehe ko ‘eku kui fefine ko Seli Pitasení (Cherie Petersen). Na‘á ne ngāue faivelenga ‘i ha ngaahi uiui‘i ta‘e‘iloa he‘ene mo‘uí kotoa. Kapau te ke ‘eke ange ki ai, te ne tala atu pē ‘oku ‘ikai ke ‘i ai hano talēniti ke foaki ki māmani. Neongo ia, ko e taimi na‘á ku kamata ako ai ki he‘ene mo‘uí, ne u fakatokanga‘i ‘a e lahi hono tokoni‘i ‘eku mo‘uí ‘e hono mālohinga fakalaumālié.

Na‘e ‘ikai toe ō e ongomātu‘a ‘a Selí ki he lotú peá na vete na‘á ne fu‘u kei si‘i, ko ia na‘e tupu hake ai mo ha fa‘ē ko Fololeni na‘e ngāue ma‘u pē. Na‘e lahi ange hono li‘ekina ‘a Fololeni ia ‘i he‘ene kei si‘i, he na‘e ohi hake ia ‘i ha ako‘anga nofoma‘u he lolotonga ‘o e mo‘ui fakalusa ‘ene fa‘ē ko Siosiaá. Neongo ‘a e ngaahi faingata‘a ‘i hono ohi hake ‘o Selí, ka na‘á ne kei mālohi pē ‘i he ongoongoleléi, ‘alu ki he lotú mo e fāmilí ‘o ‘ene kui fefine ua ko ‘Elisapetí pe mo e ngaahi kaungāme‘á. Na‘á ne fakatokanga‘i ‘i hono fāmilí ‘a e me‘a na‘á ne fie ma‘u ke ne ma‘ú. Na‘e ‘ikai ke ne ‘ilo‘i pau pe ‘oku totonu ke fēfē ‘a e fāmilí, ka na‘á ne ‘ilo ‘a e me‘a ‘oku ‘ikai ke totonú, pea na‘á ne fakapapau‘i ke kehe hono fāmilí ‘i he kaha‘ú.

Na‘e talamai kiate au ‘e he husepāniti ‘o Selí—‘a ‘eku kui tangata ko Telí, “Ke ma‘u ha fakamo‘oní, kuo pau ke ke fie ma‘u ia. Na‘e fie ma‘u ma‘u pē ‘e Seli ha fakamo‘oni. Neongo na‘e fonu faingata‘a ‘a e ngaahi fuofua ta‘u ‘o ‘ena nofomalí, ka na‘á na fakapapau ke kei hoko ko ha fāmilí mālohi. Na‘á na māmalohí ‘i he lolotonga e ‘uluaki ta‘u ‘o ‘ena nofomalí koe‘uhí ko e taimi tēpile ngāue ‘a Telí, ka na‘e ue‘i ‘a Seli ‘e ha uiui‘i ke ngāue ‘i he Palaimelí ke kamata ma‘ulotu, pea ‘ikai fuoloa kuo kau fakataha mo ia ‘a Teli ‘i he lotú ko ha ‘etivaisa ‘o e kōlomu

NGAAHI ‘OEFINE ‘O E ‘OTUÁ, TÁ ‘E KATHLEEN PETERSON, ‘IKAI NGOFUÁ KE ‘AI HANO TATAU

‘o e kau Tikoní. Talu mei ai mo ‘ena fakatou ngāue mo mālohi ‘i he Siasí. Na’e tokoni ‘i he loto fie ngāue mo loto fakapapau ‘a Teli ke ohi hake ha fāmili mālohí ke hoko ‘eku fa‘eé ko ha fefine to‘a, pea ne tokoni e sippinga lelei ‘eku fa‘eé ke ‘uhinga lelei ‘eku mo‘uí kiате au, tautautefito ‘i he‘eku kamata ko ‘eni hoku fāmili pē ‘o‘okú.

Te tau lava ‘i hotau tu‘unga ko e kakai fefiné ke hoko ko ha ivi takiekina fakalaumālie kāfakafa ‘i he mo‘uí ‘a kinautolu ‘oku tau feohí. Na’e ako‘i foki ‘e Siosefa Sāmīta ko hotau tufakangá ke “‘oua na‘a ngata pē ‘i hono fakafiemālie ‘i ‘o e masivá, ka ke fakahaofi ‘a e ngaahi laumālie.”¹ Kuo ui ‘e Sisū Kalaisi ‘a e kakai fefine ‘o Hono Siasí ke hoko ko ‘Ene kau ākongā pea mo nau mālohi fakalaumālie. ‘Oku mātu‘aki mahu‘inga hotau mālohinga fakalaumālie mo e ivi takiekiná ‘i hono fakahoko e ngāue ‘o e fakamo‘uí, pea ‘oku fie ma‘u ke tau kumi ha ngaahi faingamālie ke fakamālohia fakalaumālie ai kinautolu ‘oku tau feohí. ‘I he‘etau fai iá, ‘e tolonga atu e ivi takiekina ‘o ‘etau tui mo e angatonú ‘o ope atu he me‘a ‘oku tau lava ‘o sio ki aí.

Kuo Ui ke Hoko Ko ha Kau Ākongā

Na’e tohi ‘e Eletā Sēmisi E. Talamesi (1862–1933) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko e helo ma‘ongō‘onga taha ‘o e māmani ‘o fafine mo e tu‘unga fakaefefiné ko Sisū Kalaisi.”² Hangē ko ‘ení, fakakaukau ki he me‘a na‘á Ne ako‘i ki ha toko ua ‘o ‘Ene kau ākongā fefiné ‘i he Fuakava Fo‘ou, ‘i he ongo tautehina ko Mele mo Ma‘atá. ‘Oku fakamatala ‘i he tohi *Ngaahi ‘Ofefine ‘i Hoku Pule‘angá*: “Oku ‘i he Luke 10 ha fakamatala hono faka‘atā ‘e Ma‘ata hono ‘apí kia Sisū. Na‘á ne tauhi ‘a e Eikí ‘aki ‘ene tokanga ‘i ‘Ene ngaahi fie ma‘u fakatu‘asinó, kae tangutu ‘a Mele ia ‘i he ve‘e va‘e ‘o e Eikí ‘o tali ‘Ene ngaahi akonakí.

‘I ha kuonga ne fa‘a fie ma‘u ai ‘a e kakai fefiné ke nau fakahoko pē ‘a e ngaahi ngāue fakatu‘asinó, na’e ako‘i ai ‘e he Fakamo‘uí ‘a Ma‘ata mo Mele ‘e lava mo e kakai fefiné ke kau ‘i he tafa‘aki fakalaumālie ‘o ‘Ene ngāué. Na‘á Ne fakaafe‘i kinaua ke na hoko ko ‘Ene ongo ākongā mo ‘inasi ‘i he fakamo‘uí, “a e kongā lelei he ‘ikai teitei lava ‘o to‘o meiate kinauá.”³

‘Oku tau fa‘a fai he taimi ‘e ni‘ihi ha fehalaaki ‘o hangē ko Ma‘atá ‘o fakakaukau ko e tefito‘i fatongia ‘o fafiné ke fakahoko ha ngaahi ngāue fakatu‘asino, hangē ko e teuteu ha me‘atokoní, tuituí, mo e fakama‘á ma‘á e ni‘ihi kehé. Ko e ngāue ko iá ‘oku mahu‘inga pea ko ha feilaulau mahu-

To‘u tangata faá: Ko ‘Ilisapeti (to‘ohemá), ‘okú ne pukepuke hono mokopuna fefine ko Fololení. Na’e ha‘u ‘a ‘Eni (lotomālié) ki ‘lutā mo ‘ene ongomātu‘á pea ko e fa‘ē ia ‘a ‘Ilisapeti. Ko Siosiá (to‘omata‘ú) ko e ta‘ahine ‘a ‘Ilisapeti, ka na’e mavahe ‘a Siosiá mo ‘ene ta‘ahine ko Fololení mei he Siasí. Ko ‘Ilisapeti faivelenga na’e tokoni ki hono mokopuna fefine ua ko Selí mo e hako ‘o Selí ke nau foki ki he ongoongoleléi.

‘inga; ka, ‘oku fie ma‘u ‘e he Eikí ha kakai fefine ‘oku nau ma‘u ha mālohi fakalaumālie, ‘a ē ‘oku malama atu ‘enau tui, angatonú, mo e manava‘ofá ‘i he‘enau mo‘uí. ‘Okú Ne ‘afio‘i ‘oku tau takitaha ma‘u ha me‘a lahi ke foaki. ‘Oku ui ‘e Sisū Kalaisi kinautolu *kotoa* ke tau fakatupulaki hotau mālohinga fakalaumālie mo ‘etau malava ke ma‘u mo ngāue ‘i ‘a e fakahaá ke tokoni ‘i hono paotoloaki ‘Ene ngāué. Na’e lea ‘a Linitā K. Pētoni, ko e palesitēni lahi ‘o e Fine‘ofá, ki he hou‘eiki fefiné ‘o pehē, “Kuo ‘omi kimoutolu ki he māmani ‘i he kuonga fakakōsipelí ni koe‘uhí ko kimoutolu mo e me‘a kuo teuteu‘i kimoutolu ke fakahokó! Neongo pe ko e hā ‘oku feinga ‘a Sētane ke tau tui ki ai fekau‘aki mo kitautolú, ka ko hono mo‘oní, ko e kau

ākongā kinautolu ‘a Sisū Kalaisi!”⁴

‘Oku ‘afio‘i kinautolu ‘e he Eikí mo hotau tūkungá, pea ‘oku ‘i ai ‘Ene ngāue ke tau takitaha fakahoko ‘i he māmani. ‘Oku hala ha fefine ia ‘e fu‘u si‘i fau ‘ene ‘iló pe fu‘u si‘i hono ngaahi talēnití ke hoko ko ha mālohi fakalaumālie ki he lelei mo ‘omai ‘a e ni‘ihi kehé kia Kalaisi. ‘I he tu‘unga fakalaumālie ko ‘ení, ‘oku tau ma‘u ai ‘a e fatongia ke hoko ko ha kau taki fakalaumālie ‘i hotau ‘apí mo e koló. Na’e fakahā ‘e Eletā M. Lāsolo Pālāti ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko e fefine kotoa pē ‘i he Siasí ni kuó ne fai ha fuakava mo e Eikí, ‘oku ‘i ai ha‘ane ngāue fakalangi ke tokoni ‘i hono fakahaofi ‘o e ngaahi laumālie, ke taki ‘a e hou‘eiki fefine ‘o e māmani, ke fakamālohia ‘a e ngaahi ‘apí ‘o Saioné, pea mo langa ‘a e pule‘anga ‘o e ‘Otuá.”⁵

‘Oku ‘ikai fie ma‘u ia ke tau ‘i ha ngaahi tu‘unga mā‘olunga pe fakahoko ha ngaahi me‘a ‘iloa ke tokoni‘i kinautolu ‘oku tau feohí, ‘i he fai ‘o e ngaahi fili te ne taki kinautolu ke ofi ange kia Sisū Kalaisi—‘a ia ko hotau fatongia mahu‘inga tahá. ‘E fakatou lava pē ke ‘aonga lahi fau e ngaahi me‘a lalahi taha mo si‘isi‘i taha ‘oku tau fakahoko ‘i ha mo‘uí ‘a ha toko taha pe toko ua, pea na‘a mo hotau loto‘i fāmili.

Kau Fafine 'i he Ngāue 'o e Fakamo'ui

'Oku pehē 'e ha himi manakoa,
"Oku foaki e ngāue 'a e kau 'āngeló ki he hou'eiki fafiné; Pea ko ha me'afuaki 'eni 'oku tau ma'u ko e kakai fefiné."⁶
'Oku lahi e me'a ke tau foaki 'i he mo'ui 'a kinautolu 'oku tau 'ofa aí. Ne vahevahe 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha ngaahi talanoa ki he founga hono tokoni'i 'e he mālohinga fakalaumālie 'o ha ongo fafine 'ene mo'ui:

"Ko e taimi na'á ku kei si'i aí, na'e 'ikai kau 'eku tangata'eikí ki he Siasí pea māmālohi pē 'eku fine'eikí. . . . Hili ha ngaahi māhina mei he hoko hoku ta'u valú, ne 'eva ange 'eku Kui Fefine ko Uītoló kiate kinautolu. Na'e hoha'a 'eku Kui Fefiné he na'e te'eki papitaiso au mo hoku ta'oketē. 'Oku 'ikai ke u 'ilo e me'a na'á ne talaange ki he'eku ongomātu'á fekau'aki mo e hoha'a ko 'ení, ka 'oku

*"Na'e ako'i 'e he
Fakamo'ui 'a
Ma'ata mo Mele 'e
lava 'a e kakai fefiné
'o kau 'i he ngaahi
me'a fakalaumālie
'i He'ene ngāue.
Na'á Ne fakaafē'i
kinaua ke na
hoko ko 'Ene ongo
ākongā mo ma'u
'a e fakamo'ui."*

ou 'ilo'i na'e 'i ai ha pongipongi 'e taha, na'á ne 'ave ai au mo hoku tokouá ki he pa'aké pea vahevahe mo kimaua 'ene ngaahi ongo kau ki he mahu'inga 'o e papitaisó mo e 'alu ma'u pē ki he ngaahi houalotu 'a e Siasí. 'Oku 'ikai ke u manatu'i e fakaikiiki 'o e me'a na'á ne lea 'akí, ka na'e ue'i 'e he'ene ngaahi leá ha me'a 'i hoku lotó pea 'ikai fuoloa kuó u papitaiso mo hoku tokouá. . . .

"Na'e faka'aonga 'i 'e he Kui Fefiné ha loto-to'a mo ha faka'apa'apa fe'unga ke tokoni'i 'ema tangata'eikí ke ne fakatoka-nga 'i hono mahu'inga ke ne 'ave me'alele kimaua ki he lotú ki he'ema ngaahi houalotu. Na'á ne tokoni'i kimaua 'i he founga taau kotoa pē ke ma ongo'i 'okú ma fie ma'u 'a e ongongolelé 'i he'ema mo'ui."⁷

Ko ha ma'u'anga mālohinga fakalaumālie 'e taha ko e uaifi 'o 'Eletā Sikotí, 'a Senine. Na'á na kamata ke talanoa ki hona kaha'ú 'i he taimi na'á na teiti aí.

PĒPĒ, TĀ'E KATHLEEN PETERSON, 'IKAI INGOPIUA KE 'AI HANO TATAU

Na'e fakahaa'i 'e Senine, 'a ia ne tupu hake 'i ha 'api ngāue fakafaifekau mālohi, 'a 'ene faka'amu ke mali 'i he temipalé mo ha taha 'osi ngāue fakafaifekau. Na'e ongo mo'oni kia 'Eletā Sikoti, he na'e te'eki ke ne fakakaukau lahi ke ngāue fakafaifekau kimu'a. "Na'á ku foki ki 'api 'o 'ikai ke u lava 'o [toe] fakakaukau ki ha me'a kehe. Na'á ku 'ā pē he pō ko iá 'o 'aho. . . . Hili ha ngaahi lotua lahi, na'á ku pehē leva ke u talanoa mo 'eku pīsopé 'o kamata fakafonu 'eku foomu ngāue fakafaifekau." Neongo ko Senine na'á ne 'oange ki ai 'a e fakahinohino mo e ue'i na'á ne fie ma'ú, ka ne pehē 'e 'Eletā Sikoti, "Na'e 'ikai teitei kole mai 'a Senine ia ke u ngāue fakafaifekau ma'ana. Ka na'e fe'unga 'ene 'ofa 'iate aú ke ne vahevahe mai 'ene ngaahi fakamo'oní mo ne tuku mai haku faingamālie ke u ngāue'i e hu'unga 'o 'eku mo'uí. Ne ma fakatou ngāue fakafaifekau peá ma sila kimui ange 'i he temipalé. Kuo hanga 'e he loto-to'a mo e loto 'aki 'e Sēnine 'ene tuí 'o fakalelei'i

'Oku pehē 'e ha himi manakoa, "Oku foaki e ngāue 'a e kau 'āngeló ki he hou'eiki fafiné; Pea ko ha me'afuaki 'eni 'oku tau ma'u ko e kakai fefiné." 'Oku lahi 'a e me'a ke tau foaki 'i he mo'ui 'a kinautolu 'oku tau 'ofa ai.

'a e me'a kotoa 'i he'ema mo'uí fakatou'osi. 'Oku ou 'ilo pau na'e 'ikai ke ma mei ma'u 'a e fiefia 'okú ma ma'ú ka ne ta'e-'oua 'ene tui mālohi ki he tefito'i mo'oni 'o e 'uluaki tauhi ki he 'Eikí. 'Oku hoko ia ko ha sīpinga lelei mo angatonu!"

Na'e tokoni'i 'e he ivi takiekina fakalaumālie 'o e kau fafine anga faka'āngeló ni ha mo'ui 'a ha talavou pē taha—'a 'Eletā Sikoti—ke ne fakahoko ha ni'ihi 'o e ngaahi fili mahu-'inga taha 'i he'ene mo'uí: ke papitaiso, ngāue fakafaifekau, pea mali 'i he temipalé.

Te tau lava 'o tokoni'i 'a e ni'ihi kehé ke nau loto ke fai 'a e ngaahi fili 'oku lelei 'aki 'etau tā-sīpingá, ngaahi tō'ongá, ngaahi leá, mo e anga ma'oni'oni fakafu'ituituí. Na'e pehē 'e Sisitā Kalo M. Sitiveni, tokoni 'uluaki 'i he kau palesitenisī lahi 'o e Fine'ofá, "Ko ha ngaahi 'ofefine fuakava kinautolu 'i he pule'anga 'o e 'Eikí, pea 'oku tau ma'u 'a e fai-ngamālie ke hoko ko ha ngaahi me'angāue 'i Hono to'ukupú. . . . 'Oku tau kau 'i he ngāue

‘o e fakamo‘uí ‘i he ‘aho kotoa ‘i ha ngaahi founa iiki mo faingofua—‘o tokanga‘i ma‘u pē, fakamālohia pea mo fe-ako‘i‘aki.”¹⁰ ‘I he‘etau fakafalala ki he Laumālié mo tuiaki atu ‘i he ngāue fakamātoato mo e loto fakatōkilalo ke tokoni‘i kinautolu ‘oku tau feohí ke nau ō mai ‘o ofi ange kia Kalaisí, ‘e tataki kinautolu ‘i he me‘a te tau lava ‘o faí mo foaki mai ‘a e mālohi ke fakahoko ia, pea te tau ongo‘i ‘a e fiefia ‘o hono ‘omai ‘o e fānau ‘a e ‘Eikí kiate Iá.

Ko e Hoko ko e Ivi Takiékina Fakalaumālié

‘I he‘etau ‘ilo hotau fatongiá, mahalo te tau fehu‘i ‘o hangē ko e kau ākongā ‘o e kuonga mu‘á, “Ko e hā te mau fai” (Ngāue 2:37) ke mau hoko ko ha ivi takiékina fakalaumālié? Na‘e fakaafe‘i ‘e Sisitā Pētōni ‘a e kakai fefiné ‘i ha konifelenisi lahi kimuí ni ke nau fakakaukau “ko ha ni‘ihi ‘o e ngaahi faka‘ilonga fakalaumālié ‘o e ‘fie ma‘u tokoní ‘oku fekau‘aki mo e ngāue ‘o e fakamo‘uí:

- Fie ma‘u tokoni: ke ohi hake ‘e he mātu‘á ‘enau fānau ‘i he mā mā mo e mo‘oní
- Fie ma‘u tokoni: Ke hoko e ngaahi ‘ofefiné . . . , kau tautehiná . . . , mehikitangá . . . , tokoua ‘akí, ngaahi kuí, mo e ngaahi kaungāme‘a mo‘oní ko e kau tokoni mo foaki ha nima fie tokoni ‘i he hala ‘o e fuakavá
- Fie ma‘u tokoni: ha ni‘ihi ‘oku fanongo ki he ue‘i ‘a e Laumālié Mā‘oní‘oní pea ngāue ‘i he ngaahi ue‘i ‘oku ma‘ú
- Fie ma‘u tokoni: ni‘ihi ‘oku nau mo‘ui faka‘aho ‘aki ‘a e ongoongolelé ‘i ha fanga ki‘i founa iiki mo faingofua
- Fie ma‘u tokoni: ha kau ngāue hisitōlia fakafāmilī mo ha kau ngāue tempale ke fakafehokotaki ‘a e ngaahi fāmilī ki he ta‘engatá
- Fie ma‘u tokoni: ha kau faifekau mo e kāingalotú ke fakamafola ‘a e ‘ongoongo fakafiefiá’—‘a e ongoongolelé ‘o Sisū Kalaisí
- Fie ma‘u tokoni: ha kau fakahaofi mo‘ui ke kumi mai ‘a kinautolu kuo hē mei he halá
- Fie ma‘u tokoni: ha kau tauhi fuakava ke tu‘u ma‘u ‘i he mo‘oní mo e totonú
- Fie ma‘u tokoni: ha kau ākongā mo‘oní ‘a e ‘Eiki ko Sisū Kalaisí.”¹¹

‘Oku ‘ikai ko ha ngaahi me‘a fo‘ou ‘eni, ka ko e taimi ‘oku tau kumi ai ha ngaahi faingamālie ke kau ‘i he ngāue ‘o e fakamo‘uí, te tau fakatupulaki ai ‘etau malava ke tokoni‘i ‘a kinautolu ‘oku tau feohí. Na‘e pehē ‘e ‘Eletā Pālāti, “Oku ‘ikai ha me‘a fakatāutaha ‘i he māmaní, te ne lehilehi‘i pe liliu ‘a e mo‘uí hangē ko ha ivi tākiekina ‘o ha fefine angatonu.”¹² Ko e taimi ‘oku tau fakatupulaki ai hotau mālohinga fakalaumālié ‘i he lotu fakatāutahá mo

e ako folofolá, talangofua kakato, mo e tauhi faivelenga ‘o ‘etau ngaahi fuakavá, te tau hoko ai ko e ivi takiékina ko iá.

Mahulu Atu ‘i he Me‘a ‘Oku Tau Lava ‘o ‘Iló

Na‘e pehē ‘e Palesiteni Pilikihami ‘Tongi (1801–1877), “Oku mou lava nai ke tala ‘a e lahi ‘o e lelei ‘oku malava ke fai ‘e he ngaahi fa‘ē mo e ngaahi ‘ofefine ‘i ‘Isilelí? ‘Ikai, ‘oku ‘ikai malava. Pea ‘e muimui ‘iate kinautolu ‘a e ngaahi lelei ‘oku nau faí ki ‘itāniti.”¹³

Na‘e faitokonia ‘e he ngaahi fili mā‘oní‘oní ‘a ‘eku kui-fefine ‘a e ngaahi to‘u tangata hono fāmilí ‘o laka ange ‘i he me‘a na‘e lava ke ne ‘ilo ko ha finemuí. Neongo ia, na‘e toe mama‘o atu ‘a e ivi takiékina fakalaumālie ‘o e kakai fefine ‘i hoku fāmilí. Na‘e ma‘u ‘e Seli ha kongā lahi hono mālohinga fakalaumālié mei he‘ene siofi ‘ene kui-fefine-uá (‘a ‘eku kui fefine tolu) ‘a ‘Ilisapeti. Ne fakalaka atu ‘a e sīpinga ‘o e tui ‘a ‘Ilisapeti mo ‘ene fakamo‘oní ‘i ha to‘u tangata mā mālohi ‘e ua ke tokoni‘i hono mokopuna ua ko Seli ‘ke liliu e movete ‘a e ngaahi fāmilí pea nau foki ki he Siasí.

Ko e taimi ‘oku tau hoko ai ko e mālohinga fakalaumālie kiate kinautolu ‘oku tau feohí, ‘e ope atu hotau ivi takiékina ‘i he me‘a ‘oku tau lava ke ‘ilo‘i. Na‘e pehē ‘e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí (1910–2008), “Oku tau kole ki he kau fafine ‘o e Siasí ke nau taukave‘i fakataha ‘a e angatonú. Kuo pau ke nau kamata ‘i honau takitaha fāmilī. Te nau lava ‘o ako‘i ia ‘i he‘enau ngaahi kalasí. Te ne u lava fakahā ia ‘i honau tukui koló. . . .

“Oku ou lau ‘eni ko ha ‘amanaki‘anga lelei pē taha ‘i ha māmaní ‘oku laka atu ki he faka‘auhá.”¹⁴

Ko e taimi ‘oku tau fakahoko ai ‘a e fekaú ni, ‘e nga‘unu ki mu‘a ‘a e ngāue ‘a e ‘Eikí ‘i he māmaní ‘oku tau ‘i aī pe ko e mahu‘inga tahá, ‘i hotau ngaahi fāmilí pea mo e mo‘ui ‘a kinautolu ‘oku tau ‘ofa aī. ■

‘Oku nofo ‘a e tokotaha na‘ā ne fā‘ū ‘i ‘Iutā, USA.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki ‘a e Kau Palesiteni ‘o e Siasí: Siosefa Sāmīta* (2007), 453.
2. James E. Talmage, *Jesus the Christ*, 3rd ed. (1916), 112.
3. *Ngaahi ‘Ofefine ‘i Hoku Pule‘angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue ‘a e Fine‘ofá* (2011), 3.
4. Linda K. Burton, “Fie ma‘u Tokoni: Ha Nima mo ha Loto ke Fakavave‘i e Ngāue,” *Liahona*, Mē 2014, 122–123.
5. M. Russell Ballard, “Women of Righteousness,” *Ensign*, Apr. 2002, 70.
6. “Kau Fefine ‘i Saioné,” *Ngaahi Himí*, fika 201.
7. Richard G. Scott, “Kuó u Tuku Kiate Kimoutolu ‘a e Fakatātā,” *Liahona*, Mē 2014, 32.
8. Richard G. Scott, “Kuó u Tuku Kiate Kimoutolu ‘a e Fakatātā,” *Liahona*, Mē 2014, 33.
9. Richard G. Scott, “Kuó u Tuku Kiate Kimoutolu ‘a e Fakatātā,” *Liahona*, Mē 2014, 33.
10. Carole M. Stephens, “Oku ‘i ai Ha ‘UHINGA Ma‘ongo‘onga ke Tau Fiefia Ai,” *Liahona*, Nōvema 2013, 117–17.
11. Linda K. Burton, “Wanted: Hands and Hearts to Hasten the Work,” 124.
12. M. Russell Ballard, “Ngaahi Fa‘e‘e mo e ‘Ofefiné,” *Liahona*, Mē 2010, 18.
13. *Discourses of Brigham Young*, na‘e filifili ‘e John A. Widtsoe (1954), 216.
14. Gordon B. Hinckley, “Standing Strong and Immovable,” *Worldwide Leadership Training Meeting*, Jan. 10, 2004, 20.

'OKU 'Ikai KO HA ANGAHALA 'KE VAIVAÍ

Fai 'e Wendy Ulrich

Oku ou taau mo'oni nai ke hū ki he fale 'o e 'Otuá? Te u lava fēfē kapau 'oku 'ikai ke u haohaoa?

'E lava mo'oni nai 'e he 'Otuá ke ngaohi hoku vaivaí ko hoku mālohinga? Kuó u 'aukai mo lotu 'i ha ngaahi 'aho lahi ke to'o atu 'a e palopalemá ni meiate au, ka 'oku hangē 'oku 'ikai ha liliú."

"Na'á ku mo'ui 'aki ma'u pē 'a e ongo-ongolelei 'i he ngāue fakafaifekau 'o laka ange 'i ha toe taimi 'i he'eku mo'ui, ka kuo te'eki ai ke u fakatokanga'i lahi ange 'eku ngaahi tōnounou. Ko e hā, ne u fa'a ongo'i loto lavea ai 'i he taimi na'á ku fiefia ai?"

'I he'etau fakakaukau ki he fa'ahinga fehu'i peheé, 'oku fu'u mahu'inga ke mahino neongo 'oku taki kitautolu 'e he *angahalá* ke tau mama'o mei he 'Otuá, ka 'e lava mo'oni 'e he *vaivaí*, ke taki kitautolu kiate Ia.

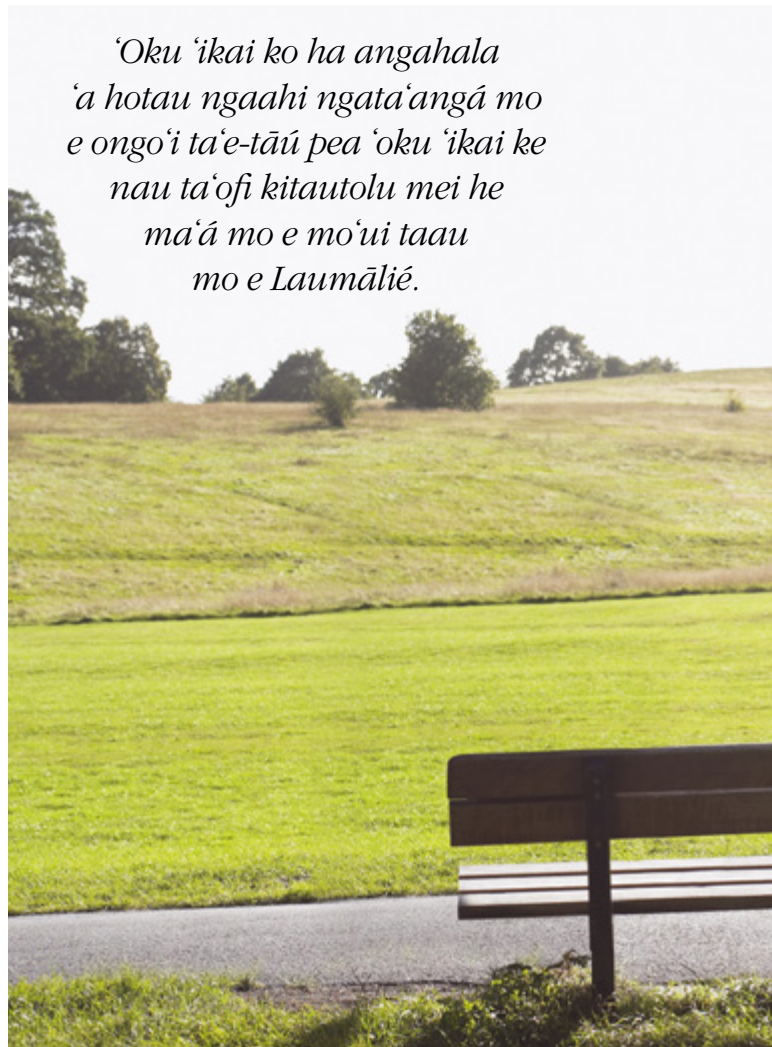
Ko hono fakafaiehekehe'i 'o e Angahalá mo e Vaivaí'angá

'Oku tau angamaheni 'aki ke fakakaukau ki he angahalá mo e vaivaí ko ha ongo mele kehekehe 'i he tupenu 'o hotau laumālié, ko ha ongo maumau-fono 'oku kehekehe hono mamafá. Ka 'oku pehē 'e he folofolá 'oku kehekehe mo'oni 'a e angahalá mo e vaivaí, fie ma'u ki ai ha ngaahi faito'o kehekehe, mo malava ke ma'u ai ha ngaahi ola kehekehe.

Ko hotau tokolahi tahá 'oku tau maheni ange mo e angahalá 'i he me'a 'oku

tau lava ke fakahaá, ka tau vakai'i: Ko e angahalá ko e fili ke talangata'a ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá pe ko e angatu'u ki he Maama 'a Kalaisi 'oku 'iate kitautolú. Ko e angahalá ko ha fili ke falala kia Sētane kae 'ikai ko e 'Otuá, 'o tau tu'u fehanganagai mo 'etau Tamaí. Na'e hala mo'oni 'a Sisū Kalaisi he angahala pea na'e lava ke Ne fakalelei ma'a 'etau

*'Oku 'ikai ko ha angahala
'a hotau ngaahi ngata'angá mo
e ongo'i ta'e-tāú pea 'oku 'ikai ke
nau ta'ofi kitautolu mei he
ma'á mo e mo'ui taau
mo e Laumālié.*

Neongo 'oku mahino hono taki kitautolu 'e he angahalá ke tau mama'o mei he 'Otuá, ka 'e lava mo'oni 'e hotau vaivai ke taki kitautolu kiate la.

ngaahi angahalá, kehe ia meiate kitautolu. Ko e taimi 'oku tau fakatomala fakamātoato aí—kau ai e liliu 'o 'etau fakakaukau, hotau lotó, mo e 'ulungāngá; 'o fakahoko e kole fakamolemole pe vetehia 'oku tāú; 'o fai e totongi huhu'í kapau 'oku lava; pea 'ikai toe fai 'a e angahala ko iá 'i he kaha'ú—te tau lava 'o faka'aonga'i 'a e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí, fakamolemole'i 'e he 'Otuá, pea toe ma'a.

'Oku mātu'aki mahu'inga 'a e ma'a koe'uhí he 'ikai ke lava ha me'a ta'ema'a 'o nofo 'i he 'ao 'o e 'Otuá. Ka kapau ko 'etau taumu'a pē taha ke ta'ehalaia 'o hangē ko ia kimu'a pea tau mavahe mei he 'ao 'o e 'Otuá, ta ne sai ange kapau ne tau tākoto pē 'i hotau mohenga pēpē 'i he toenga 'o 'etau mo'uí. Ka, ne tau omi ki māmaní ke ako 'i he ngaahi a'usiá ke fakafaikehekehe'i e lelei mei he koví, tupulaki 'i he potó mo e pōto'i ngāuē, mo'ui 'aki ha ngaahi tu'unga 'ulungaanga mahu'inga 'oku tau mahu'inga'ia aí, pea mo ma'u 'a e ngaahi 'ulungaanga 'o e anga faka-'Otuá—ko ha fakalalakala he 'ikai ke tau lava 'o fai mei he

**KO E TALA-
'OFA 'O E
FAKALELEÍ**

“Ko e tefitoi taumu'a 'o e fakalelei 'a Kalaisi, ko hono

toe fakafoki mai 'o e me'a he 'ikai ke ke lava 'o toe fakafoki mai, fakamo'ui 'a e kafo 'oku 'ikai ke ke lava 'o fakamo'ui, fakalelei 'o e me'a na'a ke maumau'i pea 'ikai ke ke lava 'o fakalelei. . . .

“Oku ou toe fakaongo atu, 'oku 'ikai ha 'ulungaanga, 'ikai ha fa'ahinga ma'unimā, 'ikai ha fakafepaki, 'ikai ha maumaufono, 'ikai ha hē mei he mo'oni, 'ikai ha hia 'e ta'ofi mei he tala'ofa 'o e fakamolemole'i kakatō, tuku kehe pē ha ngaahi me'a sī 'e ni'hi 'oku 'i he tafa'aki 'o e mala'ia. Ko e tala'ofa ia 'o e fakalelei 'a Kalaisi.”

Palesitani Boyd K. Packer,
President of the Quorum
of the Twelve Apostles,
“The Brilliant Morning of
Forgiveness,” *Ensign*,
Nov. 1995, 19–20.

'atakai malu 'o hotau ki'i tāputā.

'Oku fakahoko 'e he ngaahi vaivai 'o e tangatā ha me'a mahu'inga 'i he ngaahi taumu'a mahu'inga 'o e mo'ui fakamatelié. Ko e taimi na'e manava-si'i ai 'a Molonai na'a hanga 'e hono vaivai 'i he tohi 'o fakatupu ke manu-ki'i 'e he kau Senitailé 'a e ngaahi me'a toputapū, na'e fakapapau'i ange 'e he 'Eiki ki ai 'i he ngaahi lea ko 'eni:

“Pea kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatā te u fakahā kiate kinautolu 'a honau vaivai. 'Oku ou foaki ki he tangatā 'a e vaivai koe'uhī ke nau loto fakatōkilalo; pea 'oku fe'unga 'eku 'ofa ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivai 'i 'a kinautolu 'i hoku 'a'ó, he kapau te nau fakavaivai 'i 'a kinautolu 'i hoku 'a'ó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivai ko e mālohi kiate kinautolu ('Eta 12:27; vakai foki, 1 Kolinitō 12:7–10; 2 Nifai 3:21; mo e Sēkope 4:7).

Ko e 'aonga 'o e potufolofola ko 'eni 'oku lahi fau pea 'okú ne fakaafe'i kinautolu ke tau fakafaikehekehe 'i 'a e angahalá ('oku poupou'i 'e Sētané) mei he vaivai ('oku fakamatala'i heni ko ha tu'unga “kuo foaki” kiate kinautolu 'e he 'Otuá).

Te tau lava 'o faka'uhinga 'i 'a e vaivai ko e ngata'anga 'o hotau potó, mālohí, mo e mā'oni'oni 'a ia 'oku ha'u 'i he'etau hoko ko e tangatā. 'Oku fa'ele'i ngāvaivai kinautolu pea tau mo'ui fakafalala 'i hotau tu'unga fakamatelié, fakataha mo ha ngaahi vaivai'anga mo ha ngaahi fakahehema fakatu'asino. 'Oku ohi hake pea 'ākilotoa kinautolu 'e ha kakai fakamatelié vaivai kehe, pea ko 'enua ngaahi akonaki, ngaahi sipingá, mo honau anga kiate kinautolu 'oku 'ikai haohaoa mo fakatupu maumau he taimi 'e ni'hi. 'Oku tau tofanga 'i hotau tu'unga vaivai mo fakamatelié 'i ha ngaahi mahaki fakaesino mo fakaeloto, fiekaia, mo ongo-sia. 'Oku tau a'usia 'a e ngaahi ongo fakaetangatā hangē ko e 'itá, mamahí, mo e ilifá. 'Oku 'ikai ke tau ma'u 'a e potó, pōto'i ngāué, ivi matu'uaki,

KO HONO FAKAFAIKEHEKEHE'I 'O E ANGAHALÁ MO E VAIVAI'ANGÁ

	Angahalá	Vaivai'angá
Faka'uhinga'í?	Talangata'a fakahāhā ki he 'Otuá	Ngata'anga, mamahi 'a e tangatá
Tupu'angá?	Poupou'i 'e Sētane	Konga hotau natula fakamatelié
Ngaahi Sipingá?	Ko hono maumau'i 'i he 'ilo pau e ngaahi fekau 'a e 'Otuá, ko e tui kia Sētane kae 'ikai ko e 'Otuá	Vaivai ki he 'ahi'ahi, ongo 'o e lotó, ongosia, puke fakaesino pe faka'atamai, ta'e'iló, mo'ulaloá, mamahi tōtuá, mo e maté.
Na'e ma'u nai 'e Sīsū?	'ikai	'lo
Ko 'etau tali 'oku totonu ke?	Fakatomala	Loto fakatōkilalo, tui kia Kalaisi, mo feinga ke ikuna'i.
Ko e tali 'a e 'Otuá?	Fakamolemole	'Alo'ofa—ko ha mālohi fakaivia
Ko hono olá?	Fakama'a mei he angahalá	Ma'u 'a e mā'oni'oni, mālohinga

mo ha mālohi. Pea 'oku tau mo'ulaloa ki he ngaahi 'ahi'ahi kehekehe.

Neongo na'e 'ikai ha angahala 'a Sīsū Kalaisi ka na'á Ne kau kakato mo kitautolu 'i he tu'unga 'o e ngaahi vaivai fakalaumālié (vakai, 2 Kolinitō 13:4) Na'e 'alo'i Ia ko ha valevale ngāvaivai 'i ha sino fakamatelie pea ohi hake 'e ha kau tauhi na'e 'ikai haohaoa. Na'e pau ke akoako 'alu, ako talanoa, ako ngāue, pea vālele'i mo e nī'hi kehé. Na'á Ne fiekaia mo hela'ia, ma'u 'a e ngaahi ongo 'a e tangatá, mo malava ke puke, faingata'a'ia, tauta'a toto, pea pekia. Na'e "ahi'ahi'i tatau pē ia 'i he me'a kotoa pē [o hangē ko kitautolú], ka na'e 'ikai ha'ane angahala," 'o fakamo'ulaloa'i Ia ki he matelié koe'uhí "ke fonu hono lotó 'i he 'alo'ofa" mo tokoni'i kitautolu 'i hotau ngaahi faingata'a'ia pe vaivai (Hepelū 4:15; vakai foki, 'Alamā 7:11–12).

He 'ikai ke tau lava 'o fakatomala 'ata'atā pē 'i he'etau vaivai—pe ngaohi kitautolu 'e he vaivai ke tau ta'ema'a. He 'ikai ke tau lava 'o tupulaki fakalaumālie kae 'oua ke tau teke'i 'a e angahalá, pea 'oku 'ikai foki ke tau tupulaki fakalaumālie kae 'oua ke tau tali hotau tu'unga 'o e vaivai fakaetangatá, ngāue'i ia 'i he lotu fakatōkilalo mo e tui, pea ako 'i hotau vaivai ke falala ki he 'Otuá. Na'e 'ikai talaange 'e he 'Otuá kia Molonai ke fakatomala 'i he taimi na'e lā-unga ai fekau'aki mo 'ene vaivai 'i he tohí. Ka, na'e ako'i ia 'e he 'Eikí ke lotu fakatōkilalo mo tui kia Kalaisi. 'I he'etau angamalū mo faivelengá, 'oku foaki mai ai 'e he 'Otuá ha 'alo'ofa—'ikai ko e fakamolemole—ke faito'o 'aki e vaivai. 'Oku fakamatala 'i 'e he Bible Dictionary ko e 'alo'ofá ko ha mālohi malava mei he 'Otuá ke fakahoko 'a e me'a 'oku 'ikai ke tau lava 'iate kitautolu peé (vakai, Bible Dictionary, "Grace").

Ko hono Faka'aonga'i 'o e Loto Fakatōkilaló mo e Tuí

Talu mei he kamata'anga 'o e Siasí, mo hono ako'i kiate kitautolu 'a e ngaahi 'elemēniti mahu'inga 'o e fakatomalá, ka 'oku tau tanumaki fēfē 'a e lotu fakatōkilaló mo e tuí? Fakakaukau ki he ngaahi me'a ko 'ení:

- **Fakalaululoto mo lotu.** Koe'uhí ko 'etau vaivai, mahalo he 'ikai ke tau fakatokanga'i pe 'oku tau fefa'uhi mo e *angahalá* ('o fie ma'u ha liliu mo'oni 'i he fakakaukau, lotó, mo e 'ulungāngā) pe 'i he *vaivai* ('o fie ma'u ke lotu fakatōkilalo, poupou, ako, mo fakalakaláká). 'E lava ke fakafalala 'a e anga 'o 'etau vakai ki he ngaahi me'a ko 'ení 'i he anga hotau ohi haké mo 'etau tu'unga matu'otu'á. 'E lava pē ke 'i ai ha 'elemēniti 'o e angahalá mo e vaivai fakatou'osi 'i ha fo'i 'ulungaanga. Ko hono taku ko ia ko e angahalá ko ha vaivai mo'oni pē iá, 'oku iku ia ki he kumi 'uhingá kae 'ikai ko e fakatomalá. Ko hono taku ko ia ko e vaivai ko e angahalá, 'e lava ke iku ia ki he maá, tukuakí'i, mole 'o e 'amanakí, mo 'ikai toe falala ki he ngaahi tala'ofa 'a e 'Otuá. 'Oku tokoni 'a e fakalaululotó mo e lotú ke tau 'ilo 'a e ngaahi faikehekehe ko 'ení.
- **Fakamu'omu'a e me'a mahu'ingá.** Koe'uhí 'oku tau vaivai, he 'ikai ke tau lava 'o fakahoko faka'angataha 'a e liliu 'oku fie ma'ú. Ko e taimi 'oku tau ngāue'i ai 'i he lotu fakatōkilalo mo faivelenga hotau vaivai fakaetangatá 'o fakakongokongá, te tau lava māmalie ke fakasi'isi'i 'a e ta'e'iló, tō'onga mo'ui 'aki e tā sipinga lele'i, fakatupulaki 'etau tu'unga mo'ui fakaesinó mo fakaemo'ui lele'i, pea mo fakamālohia 'etau falala ki

he 'Eikí. 'E lava ke tokoni mai 'a e 'Eikí ke tau 'ilo'i 'a e feitu'u ke tau kamata aí.

- **Palani.** Koe'uhí 'oku tau vaivai, 'e fie ma'u 'i he feinga ke mālohí ha me'a lahi ange 'i ha holi pē ke angatonu pea mo mapule'i lahi ange kita. 'Oku fie ma'u foki ke tau palani, ako mei he ngaahi fehalaākí, fakatupulaki ha ngaahi founa ngāue lelei ange, toe vakai'i 'etau palaní, mo toe feinga. 'Oku tau fie ma'u tokoni mei he folofolá, ngaahi tohi 'aongá, mo e kakai kehé. 'Oku tau kamata sí'isi'i, fiefia 'i he fakalakalaká, mo loto lahi (neongo 'oku nau 'ai ke tau ongo'i uesia ngofua mo vaivai). 'Oku tau fie ma'u ha ngaahi pou pou ke ne tokoni'i kitautolu 'i he fai 'o e ngaahi fili lelei 'o a'u ai pē ki he taimi 'oku tau ongosia pe loto fo'i aí pea mo ha palani ke toe foki ki he halá 'i he taimi 'oku tau hekea aí.
- **Ngāue 'aki 'a e fa'a kātakí.** Koe'uhí 'oku tau vaivai, mahalo 'e ki'i fuoloa 'a e liliú. 'Oku 'ikai ke tau lí'aki 'a e vaivai 'o hangē ko 'etau lí'aki 'a e angahalá. 'Oku loto fiemālie 'a e kau ākonga loto fakatōkialó ke fai 'a e me'a 'oku fie ma'ú, ako ke vilitaki, feinga pē, pea 'oua 'e fo'i. 'Oku tokoni 'a e loto fakatōkialó ke tau fa'a kātaki pea kātaki'i mo kinautolu foki 'oku vaivai. Ko e fa'a kātaki ko e fakafōtunga ia 'o 'etau tui ki

he 'Eikí, fakahounga'i 'Ene falala kiate kitautolú, mo falala ki He'ene ngaahi tala'ofá.

Na'a mo e taimi 'oku tau fakatomala'i fakamātoato ai he'etau ngaahi angahalá, ma'u ha fakamolemole, pea toe hoko 'o ma'á, 'oku tau kei vaivai pē. 'Oku tau kei mo'u-laloa pē ki he mahamahakí, ongo 'o e lotó, ta'e'iló, ngaahi fakahehemá, ongosia, mo e 'ahi'ahí. *Ka 'oku 'ikai ko ha angahala 'a e ngaahi ngata'angá mo e ongo'i ta'e-tāu pea 'oku 'ikai ke nau ta'ofi kitautolu mei he ma'a mo taau mo e Laumālié.*

Mei he Vaivai ki he Mālohí

Neongo 'oku vēkeveke 'a Sētane ke faka'aonga'i hotau vaivai ke tauhele'i ai kitautolu ki he angahalá, ka 'e lava ke

**KO HONO FAKAFAIKEHEKEHE'I 'O E ONGO'I HALAIA 'OKU LANGAKI MO'UÍ ('A E MAMAHI FAKA-'OTUÁ)
MO E LOTO FAKATÖKILALO 'I HE ONGO'I MĀ 'OKU TA'E 'AONGÁ**

Ongo'i Halaia 'Oku Langaki Mo'uí— Mamaha Faka-'Otua 'i he Angahalá	Tuí & Loto Fakatökilaló— Ko e Angamalū Faka-Kalaisi 'i he Vaivai	Mā Fakatupu 'Auhá— Ongo'i Mā 'Oku Ta'e 'Aongá
<p align="center">'Oku tau fakahehema ke:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ongo'i mamahi 'i he maumau'i 'etau fono 'o e angama'á. • Fakatomala, liliu 'etau fakakauká, lotó, 'ulungāngá. • Loto tau'atāina, vete 'etau ngaahi fehalaākí, fai e ngaahi fakalelei'i. • Tupulaki mo ako. • Lau kitautolu 'oku tau lelei, mo mahu'inga. • Holi ke fakatatau hotau 'ulungāngá mo hotau 'ata 'oku lelei. • Falala kakato ki he mālohi huhu'i 'o e Fakalelei 'a Kalaisi. 	<p align="center">'Oku tau fakahehema ke:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ongo'i fakapapau ha nonga mo tali kita, ngaahi tōnōnou mo e ta'e-fe'ungá kotoa. • Loto-to'a ke tupulaki mo tokoni neongo e ngaahi matu'utāmaki. • Tali 'a e ngaahi fehalaākí, holi ke fakalalalaka. • Ako mei he ngaahi fehalaākí pea toe feinga. • Fakatupulaki ha poto 'i he tukuhua pea fiefia 'i he mo'uí mo e ni'ihī kehé. • Lau hotau vaivai ko ha tu'unga ia 'oku tau tatau ai mo e ni'ihī kehé. • Fa'a kātaki'i e ngaahi vaivai mo e tōnōnou 'a e ni'ihī kehé. • Fakatupulaki e falala ki he 'ofa mo e tokoni 'a e 'Otuá. 	<p align="center">'Oku tau fakahehema ke:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ongo'i ta'e mahu'inga ta'e'aonga, siva e 'amanakí. • Feinga ke fufuu'i hotau ngaahi vaivai mei he ni'ihī kehé. • Ilifia na'a 'ilo'i. • Tukuakii 'a e ni'ihī kehé 'i he ngaahi palopalemá. • Faka'ehi'ehi telia na'a ma'ungatāmaki, 'o lau 'a e ta'emalavá ko ha me'a fakamā. • Fe'au'auhi mo fakafehoanaki kitautolu mo e ni'ihī kehé. • Ta'e-fietō mo vili kikihi pe 'ai'ainoa'ia. • Fiepoto pe tōtu'a 'a e fakamātoató. • Femo'uekina 'i he'etau ngaahi tōnōnou pe ko hotau tu'unga mā'olungá. • Manavasi'i ki hano ta'e tali mo fakalilí'a mei he 'Otuá.

faka'aonga'i 'e he 'Otuá 'a e vaivai fakaetangatá ke ako'i, fakamālohia, mo faitāpuekina kitautolu. Neongo ia, 'oku 'ikai ke ngaohi ma'u pē 'e he 'Otuá 'a e "ngaahi me'a vaivai ke hoko [o] mālohi" kiate kitautolu 'aki hano to'o kotoa hotau vaivai, 'o kehe ia mei he me'a 'oku tau 'amanaki pe faka'amu ki ai. Ko e taimi na'e toutou lotu ai 'a e 'Aposetolo ko Paulá ke to'o 'e he 'Otuá ha "tolounua 'i he kakanó" na'e ngāue 'aki 'e Sētane ke fafanga 'aki iá, ne folofola ange 'a e 'Otuá kia Paula, "Ko 'eku tokoní 'e lahi ma'au: he kuo fakakakato 'eku mālohí 'i ho vaivai" (2 Kolinitō 12:7, 9).

'Oku lahi 'a e ngaahi founa 'oku ngaohi ai 'e he 'Eikí 'a e "ngaahi me'a vaivai ko e mālohí." Neongo te Ne ala to'o kotoa 'a e vaivai 'i he faito'o aofangatuku 'oku tau 'amanaki ki ai, ka ko ha me'a hāhāmologia 'eni 'i he anga 'o 'eku a'usia fakatāutahá. Hangē ko 'ení, 'oku 'ikai ke u fakatokanga 'i ha faka'ilonga ne to'o faka'aufuli 'e he 'Otuá 'a e vaivai 'o Molonai 'i he faitohí 'i he 'osi ko ia 'o e veesi manakoa he 'Eta 12. 'E ala ngaohi foki 'e he 'Otuá 'a e ngaahi me'a vaivai ke mālohi 'aki Ha'ane tokoni mai ke tau ngāue'i hotau ngaahi vaivai, ma'u ha ongo'i fiefia pe fakakaukau 'oku tau ki ai, pea fakalelei'i māmālie kinautolu 'i ha vaha'a-taimi. 'Ikai ngata ai, ka 'oku fa'a fekau'aki 'a e mālohí mo e ngaahi vaivai (hangē ko e mālohi 'o e vilitakí mo e vaivai 'o e ta'e-fieauná), pea te tau lava 'o ako ke fakamahu'inga 'i a

e mālohí mo holoki 'a e vaivai 'oku 'alu fakataha mo iá.

'Oku 'i ai mo ha me'a 'e taha, ko ha founa 'oku toe mālohi ange 'oku ngaohi ai 'e he 'Otuá 'a e ngaahi me'a vaivai ke mālohi kiate kitautolu. 'Oku folofola 'a e 'Eikí kia Molonai 'i he 'Eta 12:37, "Pea ko e me'a 'i ho'o 'ilo'i ho vaivai, ko ia, 'e ngaohi koe ke ke mālohi, 'o a'u ki ho'o nofo hifo 'i he potu kuó u teuteu 'i he ngaahi nofo'anga 'o 'eku Tamaí."

'Oku 'ikai pehē heni 'e he 'Otuá ke liliu 'a e vaivai 'o Molonai, ka ke liliu 'a Molonai. 'E lava 'e Molonai—mo kitautolu—'i he'etau ngāue'i 'a e palopalema 'o e vaivai fakaetangatá—ke 'ilo 'a e 'ofa haohao 'a Kalaisi, 'ofa mamahi, angamaluú, fa'a kātaki, loto-to'á, kātaki fuoloá, potó, vilitakí, fakamolemole, tu'u ta'eue'ia, fakahounga'i, mohu founa, pea mo ha ngaahi 'ulungaanga lelei lahi kehe 'oku nau 'ai ke tau tatau ange mo 'etau Tamai Hēvaní. Ko e ngaahi 'ulungaanga lelei 'eni ne tau omi ai ki māmani ke ma'ú, 'a e ngaahi 'ulungaanga faka-Kalaisi 'oku nau teuteu'i kitautolu ki he ngaahi nofo'anga 'i 'olungá.

'Oku 'ikai ha me'a 'e toe hā mahino ange ai 'a e 'ofa, poto, mo e mālohi huhu'i 'o e 'Otuá ka 'i He'ene malava ke liliu 'a 'etau fefa'uhi mo e vaivai fakaetangatá ke hoko ko e ngaahi 'ulungaanga mo e ngaahi mālohi faka-'Otua mahu'inga ke ne ngaohi kitautolu ke tau tatau ange mo Ia. ■
'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i 'Iutā, USA.

Fai 'e 'Eletā
W. Christopher
Waddell

O e Kau
Fitungofulú

Lotu HAOHAOÁ

Kuo hoko ma'u pē 'a e ngāue ta'e-siokitā—fakangalo'i kitautolú, tokoni ki he ngaahi fie ma'u 'a e ni'ihiki kehé, mo e foaki 'o 'etau mo'uí 'i he tokoni'i kinautolú—ko ha ngaahi 'ulungaanga 'o e kau ākongā 'a Sīsū Kalaisí

Oku ako'i 'e he Fakamo'uí kiate kitautolu ha lēsoni mahu'inga 'i he Mātiu vahe 11 'i he me'a na'e *ikai* ke Ne folofola 'aki he tali ki ha fehu'i na'e fai ange 'e he kau ākongā 'a Sione Papitaisó.

“Pea kuo fanongo 'a Sione 'i he fale fakapōpulá ki he ngaahi ngāue 'a Kalaisí, pea fekau atu 'e ia 'ene ākongā 'e toko ua,

“O ne pehē kiate ia, Ko koe ia na'e pehē 'e ha'ú, pe te tau 'amanaki ki ha taha?

“Pea pehē 'e Sīsū kiate kināua, Mo ō 'o fakahā kia Sione 'a e ngaahi me'a 'okú mo fanongo mo mamata ki ai:

“Oku 'ā 'a e kuí, 'oku 'eve'eva 'a e pipikí, 'oku ma'a 'a e kiliá, pea ongo 'a e tulí, pea fokotu'u 'a e maté, pea 'oku malanga 'aki 'a e ongoongolelé ki he kakai masivá” (Mātiu 11:2–5).

Na'e 'ikai ke Ne fai ha fakamatala nounou fakatokāteline 'o fakamatala'i ko Ia mo'oni 'a e taha, “oku tonu ke ha'ú,” ka na'e tali ange 'e he Fakamo'uí 'i ha founga 'o e me'a na'á Ne fai—ko e sīpinga 'o 'Ene ngāue tokoní.

Na'e fakamanatu mai 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2014: “Te tau tokoni lelei taha ki he'etau Tamai Hēvaní 'aki ha'atau takiekina mā'oni'oni e ni'ihiki kehé [mo tokoni'i kinautolu].” Ko e sīpinga ma'ongōnga taha kuó Ne fononga'ia 'a e māmaní ko hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí.”¹

Kuo hoko ma'u pē 'a e ngāue ta'e-siokitā—fakangalo'i kitautolú, tokoni ki he ngaahi fie ma'u 'a e ni'ihiki kehé, mo e foaki 'o 'etau mo'uí 'i he tokoni'i kinautolú—ko ha ngaahi 'ulungaanga 'o e kau ākongā 'a Sīsū Kalaisí. Hangē ko hono ako'i 'e he Tu'i ko Penisimaní 'i he ta'u 'e teau tupu kimu'a 'i he 'alo'i 'o e Fakamo'uí, “O ka mou ka 'i he tauhi 'o homou kāingá, 'oku mou 'i he tauhi pē 'o homou 'Otuá” (Mosaia 2:17).

'Oku fakamanatu mai 'e Sēmisi ko ha kongā mahu'inga 'o e “lotu mo'oni mo haohaoá” 'oku ma'u ia 'i he'etau tokoni ki he ni'ihiki kehé 'i he'etau “'a'ahi ki he ngaahi tamai maté mo e kau fefine kuo mate honau 'unohó” (Sēmisi 1:27). Ko e “lotu mo'oni mo haohaoá” 'oku mahulu hake ia 'i he talaki pē 'o ha tui; ko hano fakahoko ia 'o e tuí.

'Ofa 'i Homou Kaungā-fonongá

'I he vaeua'anga mālie 'o Siulai 1984, ko ha ngaahi uike si'i pē ia mei he'eku mali mo hoku uaifi ko Kaló 'i he Temipale Losi 'Enisilesi Kalefōniá, ne ma lolotonga fononga ki 'utá, ke u kamata ai 'i he'eku ngāuē mo faka'osi 'e Kalo 'ene ako he 'univēsiti. Na'á ma takitaha faka'uli 'i ha me'a-lele kehekehe. Na'á ma uta 'a e me'a kotoa pē na'á ma ma'ú 'i he ongo me'alelé.

Na'e afe mai 'a Kalo ki he tafa'aki 'o 'eku me'alelé 'i he toe nai ha vaheua 'e taha peá ma a'ú, 'o kamata ke kamo mai kiate au. Ne hoko 'eni kimu'a 'i he ngaahi 'aho

‘o e telefoni to‘oto‘o mo e smartphones, mo e texting mo e Twitter. Na‘a ku lava ‘o tala na‘e ‘ikai ke ne ongo‘i sai, ‘i he‘eku vakai ki he fõtunga hono fofongá ‘i he sio‘ata ‘o ‘ene me‘alelé. Na‘a ne fakahoko mai ‘e kei lava pē ‘o faka‘uli, ka na‘a ku hoha‘a ki hoku mali kei fo‘ou.

Na‘e toe afe mai ki he tafa‘aki ‘o ‘eku me‘alelé ‘i he‘ema ofi mai ki he ki‘i kolo ko Piva ‘i Tutaá, pea ne u lava ‘o tala ‘oku fie ma‘u ke tu‘u. Na‘e puke pea he ‘ikai ke lava ‘o hoko atu. Ne ma ma‘u ha ongo me‘alele ne fonu he valá mo ha ngaahi me‘a ofa ‘i he malí, kae me‘apango he na‘e si‘isi‘i ‘ema pa‘angá. Na‘e ‘ikai ke lava ‘e he‘ema patisetí ke totongi ha loki ‘i he hōtelé. Na‘e ‘ikai ke u fakapapau‘i ‘a e me‘a ke faí.

Na‘e te‘eki ai ha taha ‘iate kimaua ne ‘i Piiva kimu‘a, pea ‘i he ‘ikai ke u fakapapau‘i ‘a e me‘a ‘oku ou fie ma‘ú, ne ma lele takai ‘i ha ngaahi miniti kae ‘oua kuó u fakatokanga‘i ha pa‘ake. Ne ma afe atu ki he tau‘angá ‘o ma‘u ha fu‘u ‘akau na‘e malumalu, peá u folahi ha sipi kafu ke lava ‘a Kalo ‘o mālōlō ai.

Na‘e afe ange ha me‘alele ‘e taha ki he tau‘anga maomaongoá ‘o tau ofi mai ki he‘ema ongo me‘alelé. Ne hū mai ha fefine, meimei ki he ta‘u ‘o ‘ema ongo fa‘eé, ‘o ‘eke mai pe na‘e ‘i ai ha me‘a ‘oku fehālaaki pea ‘e lava ke tokoni mai. Na‘a ne pehē na‘a ne fakatokanga‘i kimaua ‘i he‘ene lele maí mo ongo‘i na‘e totonu ke tu‘u. ‘I he taimi ne ma fakamatala ange ai homa tūkungá, na‘a ne fakaafe‘i kimaua he taimi pē ko iá ke ma muimui ange ki hono ‘apí, ke ma lava ‘o mālōlō ai ‘i he lōloa ne ma fie ma‘ú.

Na‘e ‘ikai hano taimi kuó ma ‘i ha mohenga fakafiemālie ‘i he loki mohe ‘i lalo ‘i hono ‘apí. ‘I he‘ema mālōlōó hifo pē, kuo talamai ‘e he fefine leleí ni ‘oku ‘i ai ha ngaahi me‘a ke ‘alu ki ai pea te ma nofo toko ua pē ‘i ha ngaahi houa si‘i. Na‘a ne talamai kapau te ma fiekaia, ‘e sai ke ma kai ha fa‘ahinga me‘a pē te ma lava ke ma‘u ‘i he peitó, pea kapau te ma mavahe ‘oku te‘eki ai foki mai, kātaki ‘o tāpuni‘i ‘a e matapā mu‘á.

Ne ongo‘i sai ange ‘a Kalo hili ha‘ane ki‘i mohe, pea hoko atu leva ‘o ma ‘alu pea ‘ikai toe afe ki he peitó. Na‘e te‘eki ai foki mai ‘a e fefine anga‘ofá ni ‘i he taimi ne ma mavahe aí. Me‘apango, he na‘e ‘ikai ke ma hiki ‘a e tu‘a-silá pea kuo te‘eki ai ke ma fakamālō lelei ange ki he‘ema tokotaha Samēlia leleí, ‘a ia na‘e afe ange pea mo faka‘atā hono ‘apí ki he ongo sola faingata‘a iá ni.

‘I he‘eku fakakaukau ki he me‘a ko ‘eni ne hokó, ne u manatu ai ki he ngaahi lea ‘a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, ‘a ia ‘okú ne fakafõtunga e na‘ina‘i ‘a e Fakamo‘uí ke “alu koe peá ke fai pehē” (vakai, Luke 10:37) ‘o tatau mo ha toe taha matelie pē, ‘i he‘ene pehē: “He ‘ikai ke tau lava ‘o ‘ofa mo‘oni ki he ‘Otuá kapau ‘oku ‘ikai ke tau ‘ofa ki hotau kaungā-fononga ‘i he fononga fakamatelié ni.”²

Ko e fē pē ha feitu‘u te tau fetaulaki ai mo ha “kaungā fononga”—‘i he halá pe ‘i hotau ‘apí, pe ‘i he mala‘e va‘ingá pe ‘i hotau ngaahi ‘apiakó, ‘i he ngāue‘angá pe ‘i he lotú—te tau tatau ange mo e Fakamo‘uí ‘i ha‘atau kumi, fakatokanga‘i, pea mo ngāue, ‘o faitāpuekina mo tokoni ‘i he lolotonga e fonongá.

Fekumi

Na‘e ako‘i ‘e ‘Eletā Niila A. Mekisuele ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o pehē:

“He ‘ikai ke tau lava ‘o fai e fakalelei ki he angahala ‘a e fa‘ahinga ‘o e tangatá, ‘o tatau mo hotau Fakamo‘uí mahu‘ingá! ‘Ikai ngata ai, he ‘ikai ke tau lava mo‘oni ‘o matu‘uaki ‘a e ngaahi mahamahaki fakamatelié, ngaahi mamahí, mo e loto mamahí (vakai, ‘Alamā 7:11–12).

“Neongo ia, te tau lava ‘i ha kihí me‘a si‘i ange, hangē ko e fakaafe ‘a Sisuú, ke feinga ke hoko ‘o ‘hangē [ko Iá]’ (3 Nifai 27:27).”³

‘I he‘etau feinga ke tatau mo Ia, ‘i he loto holi mo‘oni ke tāpuaki‘i “hotau kaungā fonongá,” ‘e foaki mai ha ngaahi faingamālie ke fakangalo‘i ai kitautolu kae hiki hake ‘a e ní‘hi kehé. ‘E lava pē ke ‘ikai fa‘a fakafiemālie ‘a e ngaahi faingamālie ko iá, ‘i he sivi‘i ‘etau loto holi mo‘oni ke hoko ‘o tatau ange mo e ‘Eikí, ‘a ia ko ‘Ene tokoni ma‘ongo‘onga tahá, ko ‘Ene Fakalelei ta‘e fakangatangatá, neongo na‘e ‘ikai ha fakafiemālie ai. ‘Okú Ne pehē, “Ka neongo ia, kae tuku ‘a e lāngilangí ki he Tamaí, pea na‘a ku inu ai ‘o faka‘osi ‘a ‘eku ngaahi teuteu ki he fānau ‘a e tangatá” (T&F 9:19).

‘Oku hanga ‘e he feinga mo‘oni ke tatau ange mo e Fakamo‘uí ‘o ‘ai ke tau sio ki he me‘a na‘e ‘ikai ke tau mei lava ‘o fakatokanga‘i. Na‘e mo‘uí ‘ema tokotaha Samēlia leleí ‘o ofi fe‘unga ki he Laumālie ke talangofua ki ha ue‘i mo afe ki ha muli faingata‘a ia.

Vakai

‘Oku ‘uhinga ‘a e vakai ‘aki ‘o e mata fakalaumālie ke vakai ki he ngaahi me‘á ‘i honau tu‘unga totonú mo fakatokanga‘i ‘a e ngaahi fie ma‘u na‘e ‘ikai ke tau mei fakatokanga‘i. Na‘e ‘ikai ke fakatokanga‘i ‘e kinautolu na‘e “tāpuekina” pe “fakamala‘ia‘i” ‘i he talafakatātā ‘a e Fakamo‘uí ‘o e fanga sipí mo e fanga kosí, ‘iate kinautolu na‘e fiekaia, fieinua, telefua, pe ‘i he fale fakapōpulá. Na‘a nau tali ki honau fakapalé ‘aki ‘enau fehu‘i, “Na‘a mau mamata ki ate koe ‘anefē?” (Vakai, Mātiu 25:34–44).

Ko kinautolu pē kuo nau mamata ‘aki e ngaahi mata fakalaumālie, ‘o fakatokanga‘i ‘a e fie ma‘ú, kuo nau ngāue mo faitāpuekina kinautolu na‘e faingata‘a iá. Na‘e fakatokanga‘i ‘e he‘ema tokotaha Samēlia leleí ‘a e fie ma‘ú ‘i he‘ene vakai ‘aki e mata fakalaumālie.

Ngāue

Mahalo 'oku tau lava 'o fakatokanga'i ha ngaahi fie ma'u takatakai 'iate kitautolu ka 'oku tau ongo'i ta'e-fe'unga ke tokoni, 'o fakakaukau 'oku 'ikai fe'unga e me'a 'oku tau teu ke foaki. 'I he'etau feinga ke tatau mo Iá, pea 'i he'etau fakatokanga'i 'a e ngaahi fie ma'u 'i hotau kaungā fonongá 'aki e mata fakalaumālié, kuo pau ke tau falala 'e lava 'e he 'Eikí ke ngāue 'o fou 'iate kitautolu, pea kuo pau ke tau ngāue.

Na'e fetaulaki 'a Pita mo Sione 'i he'ena hū ki he temi-palé, mo ha tangata "pipiki talu hono fanau'i" na'e kole pa'anga ange (vakai, Ngāue 3:1-3). 'Oku hoko e tali 'a Pitá ko ha sīpinga mo ha fakaafe kiate kitautolu takitaha:

"Ko e silivá mo e koulá 'oku 'ikai te u ma'u; ka ko ia 'oku ou ma'ú te u foaki kiate koe: 'I he huafa 'o Sisū Kalaisi 'o Nasaletí tu'u hake 'o 'alu.

"Pea na'á ne puke ia 'i hono nima to'omata'ú, 'o fokotu'u hake ia" (Ngāue 3:6-7).

Te tau lava 'o ngāue 'aki 'etau foaki hotau taimí mo e ngaahi talēnití, ha lea anga'ofa, pe ko ha uma 'oku mā-lohi. Ko e taimi te tau kumi ai mo fakatokanga'í, 'e tuku kitautolu 'i ha ngaahi tūkunga te tau lava ai 'o ngāue mo faitāpuekina. Na'e ngāue 'ema Samēlia leleí. Na'á ne 'ave kimaua ki hono 'apí mo foaki mai 'a e me'a na'á ne ma'ú. Ko hono mo'oni na'á ne pehē, "Oku ou foaki kiate kimoua 'o hangē ko ia 'oku ou ma'ú." Ko e me'a tofu pē ia ne ma fie ma'ú.

Kuo 'osi ako'i 'e Palesiteni Monisoni 'a e ngaahi tefito'i mo'oni tatau:

"Te tau takitaha fakahoko 'i he'etau fononga he mo'ui fakamatelié, ha'atau fononga he hala ki Selikoó. Ko e hā e me'a te ke a'usiá? Ko e hā ha'akú? He 'ikai koā te u lava 'o fakatokanga'i 'a ia kuo tofanga 'i he kau kaiha'á mo fie ma'u tokoni? Te ke fai nai ia?

"Te u hoko nai ko e tokotaha 'e mamata ki ha kafo mo ongo'i 'a e to'é, ka u kolosi au ki he kauhala 'e tahá? Te ke fai nai ia?

"Pe te u hoko ko e taha ne sio, mo fanongo, pea mo tu'u, ka ko hai 'e tokoni? Te ke fai nai ia?

Kuo foaki mai 'e Sisū 'a e fakatokangá, 'Alu, peá ke fai pehē. 'Ko e taimi 'oku tau talangofua ai ki he fekau ko iá, 'oku fakaava mai ki he'etau vakai ta'engatá ha me'a 'oku hāhāmolofia ke fakatataua pe teitei lakasi."⁴

'I he'etau faka'au 'o tatau ange mo e Fakamo'ui 'aki 'etau kumi, fakatokanga'i, mo ngāué, te tau 'ilo 'a e mo'oni 'o e lea 'a e Tu'i ko Penisimaní: "Ka mou ka 'i he tauhi 'o homou kāingá, 'oku mou 'i he tauhi pē 'o homou 'Otuá" (Mōsaia 2:17). ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Richard G. Scott, "Kuó u Tuku Kiate Kimoutolu 'a e Fakatā," *Liahona*, Mē 2014, 35.
2. Thomas S. Monson, "Ofá—ko e 'Elito 'o e Ongoongolelé," *Liahona*, Mē 2014, 91.

3. Neal A. Maxwell, "Apply the Atoning Blood of Christ," *Ensign*, Nov. 1997, 22.
4. Thomas S. Monson, "Only a Teacher," *Ensign*, Jan. 1977, 71.

FEKUMI FAKAMĀTOATO

VAKAI 'AKI E MATA FAKALAUMĀLIÉ

NGĀUE MO FAITĀPUEKINA

함께 합소서
Need That Every Hour

신소프신
우쿠슬하

없기되소

“Oku ou Fie Māu Koe HE HOUA KOTOA”

Ko e taimi na'e 'ikai ke ma toe 'ilo ai pe ko e hā ha me'a ke ma toe ako'i, ne fokotu'u mai 'e hoku hoá ke ma hiva'i 'a e himi ko 'eni.

Tā fakatāta'i 'e Jonathan H. Westover

Na'a ku fepōpoaki'aki mo hoku hoá mo e kāingalotú 'i ha ho'atā faka'ofa'ofa 'e taha 'i he'eku ngāue 'i Palasani 'i Kōleá, he tuku 'a e lotú pea 'amanaki ke ma ō 'o uiui fe'unga mo hano fakafe'iloaki kimaua 'e he taki faifekau fakauōtí ki ha ki'i tamasi'i ta'u 12 ko Kongo Sungu-Ngueni. Na'a ne ma'ulotu 'i he 'aho ko iá pea na'a ne fie ma'u ke 'ilo lahi ange ki he ongoongoleleí.

Ko e mo'oni ne ma fiefia 'i he faingamālie ke ako'i iá, ka na'a ku manavasi'i foki 'i he ako'i ha taha 'oku fu'u kei si'i. Ne ma pehē leva ke fakapapau'i kuó ma ma'u ha ngofua mei he'ene ongomātu'á, ko ia ne u telefoni leva ki he 'api 'o Kongo Sungu-Ngueni 'o talanoa nounou mo 'ene fa'eé, Paki Mi-Sungu. Na'a ku 'ohovale 'i he'ene pehē ne fiefia 'i he feinga 'ene ki'i tamasi'i ke ma'ulotu' pea 'e fiefia ke ma ō ange 'o ako'i.

Kau Fiefanongo Tā'e-amanekina

Ne ma a'u atu 'i he efiafi hono hokó ki he 'api 'o e ki'i tamasi'i, kuó ma mateuteu ke ako'i. Na'a ma 'ohovale hono toki 'ilo na'e toe fie ma'u 'e Paki Mi-Sungu ke ma ako'i mo 'ene ta'ahine ko Kongo Su-Siní. Pea koe'uhí ko ha ongo sola kimaua 'i hono 'apí, na'e lotu 'a Paki Mi-Sungu ke fanongo ki he ngaahi lēsoní. Ko e mo'oni ne ma fiefia ke ako'i 'a e tokolahi taha 'e fie fanongó.

Ne mau tangutu fakataha pea mau kamata talanoa 'i he hili 'enau foaki mai ha ki'i fakaneifuá. Na'e lotu 'a Paki

Mi-Sungu ke ne 'ilo'i lelei ange kimaua mo fakamatala mai kau ki he tūkunga hono fāmilí kae 'oua te ma kamata leva 'i he lēsoní. Na'a ne fakamatala mai kau ki he ngaahi 'ahi-'ahi mo e ngaahi faingata'a ne nau foua kimui ní, kau ai e fefa'uhi 'ene ki'i tamasi'i mo e kanisaá. Kuó ne lava'i lelei 'a e faito'o kimó, pea 'oku lolotonga tu'u 'a e kanisaá, ka na'e fakatokanga ange 'a e kau toketaá 'e lava ke toe tupu 'i ha fa'ahinga taimi pē. Na'e uesia lahi 'e he me'á ni 'a e fāmilí. Ko ha fāmilí ngāue 'eni, pea na'e pau ke ngāue mālohi 'au-pito 'a e tamaí ke 'i ai hanau 'api nofo'anga mo ha me'akai ke nau kai.

Na'a ku 'ohovale mo loto mamahi 'i he ngaahi faingata'a 'i si'enau mo'uí. Na'e 'ikai faingofua 'a e mo'uí kiate kinautolu, ka na'e toe mahino ange 'a e vāofi 'i he loto'i fāmilí 'i ha toe fāmilí kuó u sio ai 'i Kōleá, 'a ia ko ha me'a lahi ia 'okú ne talamai fekau'aki mo ha sosaieti 'oku mahu'ingá'ia 'i he fāmilí 'o hangē ko Kōleá. Ne ma mavahe mei honau 'apí he efiafi ko iá kuó ma 'ilo'i lelei ange 'a e fāmilí mahu'ingá ni mo ma'u 'a e faingamālie ke vahevahe 'a e ngaahi pōpoaki 'o e ongoongoleleí mo kinautolu.

Ne u toe foki tā-tu'o-lahi mo hoku hoá 'i he uike ko iá ke ako'i, peá ma a'usia 'i he taimi kotoa pē 'a e fiefia mo e anga'ofa tatau mo ia ne ma a'usia 'i he'ema 'uluaki 'a'ahí. Ko e taimi na'e a'u ai ki he tefito 'o e papitaisó, na'e fakatou vēkeveke lahi 'a e ongo ki'i tamaikí ke kau ki he Siasí. Ka, na'e 'ikai ma'u 'e he'ena fa'eé 'a e vēkeveke tatau. Neongo

na'e tō loloto 'ema ngaahi akonakí ki ai pea na'e faka'amu ke mo'oni, ka na'e 'ikai ke ne ongo'i te ne lava 'o fakahoko mo tauhi 'a e fa'ahinga tukupā ne fie ma'u 'i he kau ki he Siasí. Na'á ne ongo'i foki he 'ikai taau ke papitaiso ta'e papitaiso mo hono husepānití, 'a ia na'e te'eki ai ke mau talanoa. Neongo ia, na'e loto lelei pē ke kei talanoa mo kimaua mo loto ke kau fakataha mo 'ene fānaú 'i he ma'u lotú.

'I he hoko atu 'ema ako'i ia 'i hono 'apí, ofi ki he faka'osinga 'o e uike hono uá, ne ma fe'iloaki mo hono husepānití, 'a Kongo Kuki-Uoni—ko ha tangata anga fakatōkilalo, anga fakamatāpule mo fiefoaki. Na'á ne kau mai 'i he ngaahi lēsoni faka'osí pea na'e tui ia ki he me'a kotoa pē ne ma ako'í, kau ai 'a e ngaahi tokāteline 'oku fa'a faingata'a ki ha ni'ihī hangē ko e vahehongofulú mo e Lea 'o e Potó. Neongo honau tūkunga masivesiva fakapa'angá, ka na'a nau kamata ke totongi vahehongofulu. Ko e palopalema pē taha 'a e tangata'eikí ko e pau ke ngāue 'i he Sāpaté. Na'e ngāue 'i he Mala'e Vakapuna Fakavaha'a Pule'anga 'o Soulú he Sāpate kotoa, ko ia na'e 'ikai ke lava 'o ma'ulotu mo e toenga 'o e fāmilí. Ka neongo e taimi tēpile 'o 'ene ngāué, na'á ne fokotu'utu'u mo hono uaifí ke nau 'i he papitaiso 'o 'ena ki'i fānaú he Sāpate hokó.

Ne mau hoko atu 'i he 'osi 'o e papitaiso e ki'i fānaú ke toutou talanoa 'i he 'apí 'o e fāmilí. Na'a mau fakahoko e efiāfi fakafāmilí 'i 'apí, fevahevahe'aki e folofolá mo ha ngaahi a'usia langaki mo'ui, pea mo fakafe'iloaki kinautolu ki he kāingalotu 'o e uōtí. Ka, neongo e hoko atu 'o e ngaahi a'usia he ongoongoleléi, na'e 'ikai ke toe ofi ange 'a e ongomātu'á ke papitaiso.

'I he taimi ko 'ení, ne hiki hoku hoá, pea ko hoku hoa fo'ou ko ha 'eletā ne ha'u hangatonu mei he senitā ako'anga fakafaipekaú. Na'e tui lahi, ivi lahi, mo loto vēkeveke, pea na'á ku faingata'a'ia lahi he feinga ke tulituli hake ki aí. Ne fakalea mai hoku hoá kiate au 'i he 'osi ha'amau fa'a ki'i talanoa mo Kongo Kuki-Uoni pea mo Paki Mi-Sungu, 'o 'eke mai pe na'á ma 'osi 'aukai mo hoku hoa kimu'á fakataha mo kinaua. Na'e te'eki ai. Ko hono mo'oní, na'e te'eki ha'u e fakakaukau ia ko 'ení kiate au. Ko ia, ne ma talanoa mo e fāmilí 'o fokotu'u ange ha 'aukai. Na'á ku 'ohovale au ke 'ilo'i ne nau toutou 'aukai 'iate kinautolu

Na'e mālohi 'aupito 'a e Laumālié 'i he lokí 'i he 'osi 'emau hiva'i e veesi faka'osí. Na'e sio hangatonu mai 'a Paki Mi-Sungu kiate au mo pēhē, "Oku fie ma'u ke u papitaiso."

pē, koe'uhí ko e tu'unga mo'ui 'a 'ena tamasi'í pea mo ha liliu he taimi tēpilé ke lava 'a Kongo Kuki-Uoni 'o ma'ulotu. Na'e tali 'emau ngaahi lotú 'i he hili 'ema kau atu mo hoku hoá 'i ha 'aukai mo kinautolu pea ne liliu mo e taimi tēpile ngāue 'a Kongo Kuki-Uoní. Ka na'e kei loto fefeka pē 'a Paki Mi-Sungu ke 'oua 'e papitaiso.

Ko ha Fakakaukau Ne Ue'i Fakalaumālie

Ne toe ma'u 'e hoku hoá ha fo'i fakakaukau lelei. Na'á ne to'o hake 'ene ki'i tohi himi si'isi'í pea kole mai pe 'e lava ke ma hiva mo kinautolu. Neongo ne mau 'osi hiva fakataha 'i ha ngaahi taimi kimu'a, ka kuo te'eki ai ke u sio au 'oku hiva 'a Paki Mi-Sungu peá u pēhē ai pē na'e 'ikai

ke sa'ia he hivá pe na'e manavasi'i koe'uhí he na'e fo'ou ki ai 'a e hivá. Ne 'eke ange 'e hoku hoá ki ai pe 'oku 'i ai ha'ane himi manako, pea na'á ku 'ohovale, he na'e fakapete-tangi mo ne tali ange na'e talu 'ene kei si'i, ko 'ene fo'i himi manakó ma'u pē 'a e "Oku ou Fie Ma'u Koe he Houa Kotoá" (*Ngaahi Himi*, fika 48). Ne mau kamata hiva 'o faha'i fā 'o fasi 'a e tangata'eikí, 'oloto 'a e fine'eikí, tēnoa hoku hoá, peá u laulalo au.

Na'e mālohi 'aupito 'a e Laumālié 'i he lokí. Ko e taimi ne mau hiva'i ai 'a e kupu hono tolú, ne tangi 'a e fine'eikí, pea longo ia 'i he'emaui hoko atú:

*'Oku ou fie ma'u koe he houa kotoá
I he fiefia pea mo e mamahí.
Ha'u 'o nofo ma'u,
Telia na'a ikulaunoa e mo'ui.
'Oku ou fie ma'u koé;
He houa kotoa!
Fakamo'ui, tāpuaki'i au;
Ke u nofo kiate Koe!*

Ko e taimi na'a mau faka'osi ai 'a e kupu faá mo e faka'osí, ne tangi halotulotu ia. Ko e taimi ne feinga ai hono husepānití ke fakana'ana'á, na'e faifai pē pea tuku 'ene tangí. Na'á ne sio hangatonu mai kiate au mo ne pehē, "Oku fie ma'u ke u papitaiso."

Ne hoko 'a e ouau papitaiso 'o Kongo Kuki-Uoni mo Paki Mi-Sungú he ho'atā Sāpate ko iá ko e taha 'o e ngaahi ouau fakalaumālie taha 'i he'eku ngāue fakafaifekau. Na'e kau 'ena fāna'u 'i he polokalamá, pea na'e 'i ai ha kāingalotu tokolahí 'o e feitu'ú ke fakahaa'i 'enau poupu ki he fāmilí ului fo'ou taha 'i honau uotí. Na'á ku hiva'i mo hoku hoá ha fo'i hiva makehe: "Oku ou Fie Ma'u Koe he Houa Kotoá."

Na'e faifai pea 'osi 'eku ngāue fakafaifekau

peá u foki ki 'api. Hili ha ta'u 'e taha 'o 'eku 'i he 'univēsiti, na'á ku toe foki ki Kōlea ke ako ngāue 'i he fa'ahita'u māfaná, pea 'i he faka-'osinga 'o e uike kotoa pē na'á ku feinga ke 'a'ahi ki he ngaahi kaungāme'a mo e ngaahi fāmilí makehe ne mau fe'iloaki 'i he'eku ngāue fakafaifekau. Ne u fononga ki Palasani 'i he 'osi ha ngaahi uike si'i 'o fe'iloaki mo e ki'i fāmilí makehé ni. Na'á ku fakatokanga'i 'i he'eku a'u atu ki honau 'apí 'oku pulia 'a e tokotaha—'a 'ena tamasi'i. Na'e fakahoko mai 'e Paki Mi-Sungu mo ne tangi: ne toe foki mai 'a e kanisā 'o 'ena ki'i tamasi'i, pea 'i hono ta'u 14, ne si'i mālōlō leva.

'I he'eku feinga ke fakahaa'i 'a 'eku fie kaungāmamahí pea mo fefa'uhi mo e mamahi na'á ku ongo'i, ne fakamahino mai 'e Kongo Kuki-Uoni 'e lelei pē 'a e me'a kotoa. Na'a nau sa'ia 'i he ongoongolelé, ma'u lotu faivelenga, pea nau nofo 'amanaki ki he 'aho 'e sila'i fakataha ai honau fāmilí ki he ta'engatá 'i he Temipale Soulu Kōleá. Neongo 'enau ongo'i loto mamahí, ka na'e 'ilo 'e he fāmilí te nau toe sio kia Kongo Sungi-Ngueni pea nau toe fakataha. Na'e toe talamai foki 'e Paki Mi-Sungu na'e tokoni hono hiva'i faka-'aho 'o e ngaahi himí ke ne ma'u ha mālohi ke matu'uaki pea mo ongo'i 'a e nonga 'oku 'omai 'e he Laumālié.

Ko e taimi na'á ku mavahe ai mei honau 'apí 'i he efiāfi ko iá, na'á ku toe fakakau-kau ki he fakalea 'o e himi manako 'o Paki Mi-Sungú. 'Oku ou fakafeta'i 'i he tāpuekina 'e he Tamai Hēvaní e fāmilí 'aki e nonga 'i he mālōlō 'a Kongo Sungu-Ngueni, pea 'oku tautautefito 'eku fakamāloó ki he tokoni 'a e Laumālié 'i he fakaului 'o Paki Mi-Sungú, 'o lava ai 'a e fāmilí ke fe'unga mo e ngaahi tāpuaki ta'engata 'o e temipalé. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'u 'i 'Iutā, USA.

'OKU FAKA-NONGA 'E HE NGA'AHÍ HIMÍ 'A E MAMAHÍ

"Ko ha nīihi 'o e ngaahi malanga ma'ongo'onga tahá 'oku fai ia 'aki hono hiva'i 'o e ngaahi himí. 'Oku ue'i kitautolu 'e he ngaahi himí ke tau fakatomala mo fai 'a e ngāue lelei, langaki 'a e fakamo'óni mo e tuí, fakafiemālie'i 'a e ongoiá, fakanonga 'a kinautolu 'oku mamahí, mo ue'i kitautolu ke kātaki ki he ngatā'angá"

"Talamu'aki 'a e Kau Palesitenisi 'Uluaki,"
Ngaahi Himí, ix.

Fai 'e Palesiteni
Boyd K. Packer
Palesiteni 'o e
Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

Ko e Feilaulau Tāe-siokita mo Toputapu 'a e Fakamo'uí

*'Oku 'i ai mā'u pē 'a e 'Eikí.
Kuó Ne fuesia mo totongi 'a e
tauteá kapau te ke loto ke tali
Ia ko ho Huhu'i.*

Oku tau mo'uí kotoa 'i ha mo'ua fakalaumālie. 'Oku 'i ai pē founa, 'oku fakautuutu ai 'ene tupulaki 'a e mo'uí. Kapau te ke totongi 'osi ia, 'oku s'i ha toe fie mā'u ke ke loto hoha'a. 'E 'ikai fuoloa kuó ke kamata ke ako 'a e mapule'i mo 'ilo'i 'oku toka mei mu'a ha 'aho 'o e fakamaau. Ako ke totongi mā'u pē ho mo'ua fakalaumālie 'i he taimi pau kae 'oua 'e tuku ke tñaki mai e totongi tupú mo e ngaahi tauteá.

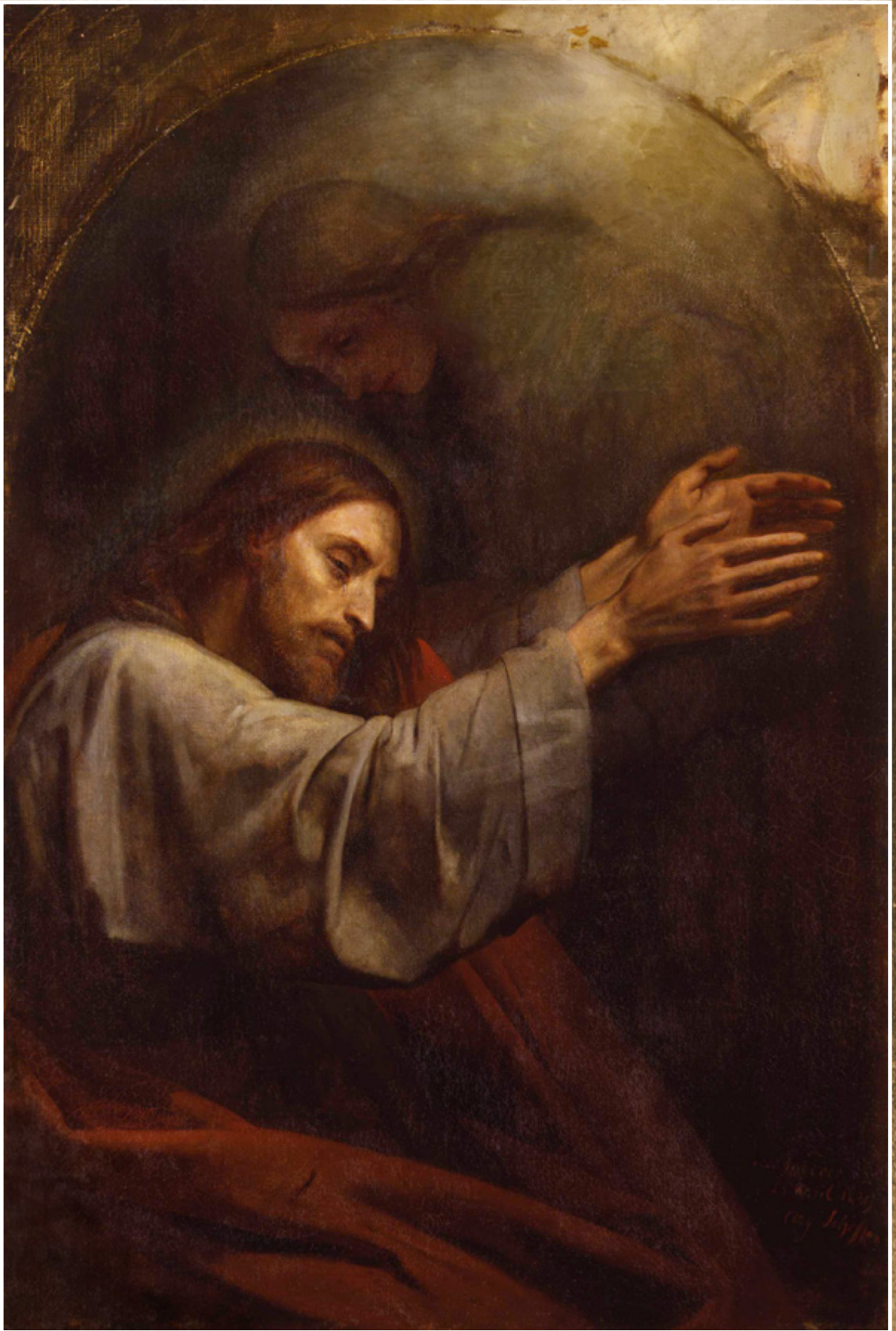
'Oku 'amanaki te ke fai ha ngaahi fehalaaki koe'uhí he 'oku 'ahí'ahí'i koe. 'Oku ou fakakaukau mahalo kuó ke fai ha ngaahi me'a 'i ho'o mo'uí 'okú ke fakame'apango'ia ai, ha ngaahi me'a he 'ikai ke ke lava 'o kole fakamolemole ai, pe kihii fakatonutonu; ko

ia, 'okú ke fuesia ha kavenga mafasia. Ko ha taimi 'eni ke ke faka'aonga'i ai 'a e fo'i lea *halaiá*, 'a ia 'e lava ke tau 'o hangē ha vaitohí pea he 'ikai mā'a ngofua 'o ka fō. Ko ha fanautama 'a e halaiá e loto mamahí, 'o fakame'apango'ia 'i he mole 'o e ngaahi tāpuakí mo e ngaahi faingamālie.

Kapau 'okú ke fekuki mo e loto halaiá, 'oku 'ikai ke ke toe kehe mei he kakai 'o e Tohi 'a Molomoná 'a ia ne pehē ki ai 'e he palōfitá, "Pea koe'uhí ko 'enau angahalá kuo kamata ai ke faka'au'auhifo 'a e Siasí; pea kamata ke nau ta'etui ki he laumālie 'o e kikitē pea ki he laumālie 'o e fakahaá; pea na'e hanga mai kiate kinautolu 'a e ngaahi tautea 'a e 'Otuá" (Hilamani 4:23).

'Oku tau fa'a feinga ke fakalelei'i 'a e palopalema 'o e loto halaiá 'aki ha'atau

fefakahā'aki pē kiate kitautolu tokua 'oku 'ikai hano mahu'inga. Ka, ko hono mo'oní, 'oku 'ikai ke tau tui ki ai. Pe te tau tui kiate kitautolu kapau 'oku tau lea 'aki ia. 'Oku tau poto ange. 'Oku mahu'inga!

Kuo ako'i ma'u pē 'e he kau palōfitá 'a e fakatomalá. Na'e pehē 'e 'Alamā, "Pea vakai, te ne hā'ele mai ke huhu'i 'a kinautolu 'a ia 'e papitaiso ki he fakatomalá, tu'unga 'i he tui ki hono huafá" ('Alamā 9:27).

Na'e fakahā hangatonu 'e 'Alamā ki hono foha faihalá, "Ko 'eni, 'e 'ikai ke lava 'o hoko mai 'a e fakatomalá ki he tangatá tuku kehe pē kapau na'e 'i ai ha tautea, 'a ia 'oku ta'engata foki mo ia 'o hangē pē ko e mo'ui 'a e laumālié, 'a ia kuo fokotu'u 'o fehanganhangai ki he palani 'o e fiefiá" ('Alamā 42:16).

'Oku 'i ai ha tefito'i taumu'a 'e ua 'o e mo'ui fakamatelié. Ko e 'uluakí ke ma'u ha sino 'e lava ke fakahaohaoa'i mo hakeaki'i pea mo mo'ui 'o ta'engata, kapau te tau fie ma'u. Ko e taumu'a hono uá ke sivi'i. Kuo pau ke tau fai ha ngaahi fehalaaki 'i hono 'ahi'ahi'i. Ka, kapau te tau fie ma'u, te tau lava 'o ako mei he'etau ngaahi fehalaaki. "Kapau te tau pehē, na'e 'ikai te tau angahala, 'oku tau lohiaki'i ia, pea 'oku 'ikai nofo'ia 'a kitautolu 'e he'ene folofolá" (1 Sione 1:10).

Mahalo te ke ongo'i ma'ulalo 'i ho'o fakakaukaú mo e sinó pea mo faingata'a'ia pe mafasia 'i ha mamafa 'o ha mo'ua fakalaumālie 'oku faka'ilonga'i "osi taimí." Ko e taimi te ke fehanganhangai ai pē mo koe 'i he ngaahi momeniti ko ia 'o e fakakaukau fakalongolóngó ('a ia 'oku feinga hatau tokolahi ke faka'ehi'ehi mei ai), 'oku 'i ai nai ha ngaahi me'a kuo te'eki fakalelei'i 'okú ke loto mo'ua ki ai? 'Oku 'i ai nai ha me'a 'oku 'i ho konisēnis? 'Okú ke kei halaia nai, 'i ha fa'ahinga tu'unga, 'i ha fa'ahinga me'a si'i pe lahi?

'Oku tā-tu'o-lahi 'emau ma'u ha ngaahi tohi meiate kinautolu kuo nau fai ha ngaahi fehalaaki fakamamahí pea 'oku nau mafasiá. 'Oku nau kōlenga mai: "E lava 'apē ke fakamolemole au? 'E lava 'apē ke u liliu?" Ko e talí ko e 'io!

Na'e ako'i 'e Paula 'a e kakai Kolinitoó, "Oku 'ikai ha 'ahi'ahi 'e tō kiate kimoutolu ka ko ia 'oku fa'a hoko ki he tangatá: ka 'oku mo'oni 'a e 'Otuá, pea 'e 'ikai te ne tuku ke lahi hono 'ahi'ahi 'a kimoutolú 'i he me'a te mou fa'a faí; ka 'i he 'ahi'ahi 'e tofa foki 'e ia ha hala ke hao ai koe'uhí ke mou fa'a kātaki ia" (1 Kolinitō 10:13).

'Oku ako'i kitautolu 'e he ongoongoleléi 'e lava ke ma'u 'a e tau'atāina mei he mamahí mo e halaia tu'unga 'i he fakatomalá. Tuku kehe 'a e tokosi'i—'a e tokosi'i ko ia—kuo fili ki he mala'ia ta'engatá 'i he hili 'enau ma'u hono kakató, he 'oku 'ikai ha fa'ahinga 'ulungaanga pe anga tu'u ma'u, pe ha fakafepaki, pe maumau fono, pe ha faihala si'isi'i pe lahi 'e fakasitu'a'i mei he fakamolemole'i kakató. Tatau ai pē pe ko e hā kuo hoko 'i ho'o mo'uí, kuo 'osi teuteu 'e he 'Eiki ha founga ke ke foki mai ai kapau te ke talangofua ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni.

'Oku fakafonu ha ni'hi 'aki ha holi vivili, ko ha fakatauele 'oku takamilo 'i he fakakaukaú, mahalo ke hoko ko ha 'ulungaanga, pea toki ma'unimā. 'Oku tau fakahema ke maumau fono mo fai angahala pea mo tulitōnuhia tokua 'oku 'ikai ke tau halaia koe'uhí he na'e fá'ele'i pehē pē kitautolu. 'Oku tau 'efihia, pea hoko leva 'a e mamahi mo e fakamamahi ko ē ko e Fakamo'uí pē te Ne lava 'o fakamo'uí. 'Okú ke ma'u 'a e mālohi ke ta'ofi pea ke huhu'i.

'Oku 'Ohofi 'e Sētane 'a e Fāmili

Na'e tu'o taha hano talamai 'e Palesitēni Melioni G. Lomeni (1897–1988), "Oua na'a

fakahā kiate kinautolu koe'uhí pē ke mahino kiate kinautolu, kae fakahā kiate kinautolu koe'uhí ke 'oua na'a nau ma'uhala.”

Na'e pehē 'e Nifai, “He 'oku fiefia 'a hoku laumāliē 'i he me'a mahinongofuá; he 'oku anga pehē 'a e ngāue 'a e 'Eiki ko e 'Otuá 'i he fānau 'a e tangatá. He 'oku foaki 'e he 'Eiki ko e 'Otuá 'a e maama ki he 'atamaí” (2 Nifai 31:3).

Ko ia, fakafanongo! Te u lea mahino ko ha taha kuo ui pea ko hoku fatongia ke fai pehē.

'Oku mou 'ilo 'oku 'i ai ha fili. 'Oku fakamatala'í ia 'e he folofolá 'aki e ngaahi lea ko 'eni: “[Ko e] ngata motu'a, 'a ia ko e tēvoló, . . . 'a ia ko e tamai 'a e ngaahi loi kotoa pē (2 Nifai 2:18). Na'e kapusi ia ki tu'a 'i he kamata'angá (vakai, T&F 29:36–38) pea 'ikai foaki ange ha sino fakamatelie. Kuó ne fuakava 'eni ke veuki “a e palani lahi 'o e fiefiá” (Alamá 42:8) mo hoko ko e fili ki he mā'oni'oni kotoa pē. 'Oku tāfataha pē 'ene 'ohofí ki he fāmilí.

'Oku mou mo'uí 'i ha kuonga 'oku mafola ai 'a e fakamala'ia 'o e ponokalafí 'i he māmaní. 'Oku faingata'a ke hao mei ai. 'Oku nofotaha 'a e ponokalafí 'i he tafa'aki ho natulá 'a ia 'okú ke ma'u ai 'a e mālohi ke fakatupu ha mo'uí.

'Oku fakai'ku 'a e fakahōhōloto 'i he ponokalafí ki ha ngaahi faingata'a, vete mali, mahaki, mo ha fa'ahinga palopalema 'e hongofulu tupu. 'Oku 'ikai hano kaunga 'o'ona ki he tonuhiá. 'Oku tatau hono tānaki, mamata'i, pe to'oto'o takaí mo hano tauhi 'o ha ngata huhu kona 'i ho'o kato 'i ho tu'á. 'Okú ne faka'atā koe ki ha 'ohofi fakalaumālie hangē ko ha ngata huhu kona 'aki hono kona fakamaté. 'E lava ke mahinongofua pē ki ha taha, 'i he tu'unga ko 'eni 'o e māmaní, 'e lava ke ne ma'u noa pē koe, lau ai, pe mamata ai ta'e-fakatokanga'i hono ngaahi nunu'a fakalilifú. Kapau 'oku fakamatala'í koe 'e he me'á ni, 'oku ou fakatokanga atu ke ke ta'ofi. Ta'ofi ia he taimí ni!

'Oku ako'i 'e he Tohi 'a Molomoná “kuo akonaki'i 'a e tangata [kotoa] 'o fe'unga koe'uhí ke nau 'ilo'i 'a e lelei mei he koví” (2 Nifai 2:5).

Kuo 'i ai ha Tokotaha mate-matē pē taha 'i he hisitōlia kotoa 'o e tangatá na'e hala 'atā ha'ane angahala, na'e taau ke ne fuesia 'a e angahala mo e ngaahi mau-maufono 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá.

'Oku kau heni koe. 'Okú ke 'ilo 'a e me'a 'oku totonú mo e me'a 'oku halá. Mātu'aki tokanga ke 'oua na'á ke fakalaka ai.

Neongo ko e lahi taha 'o e ngaahi fehalaāki 'e lava 'o vete fakafo'ituitui pē ki he 'Eiki, ka 'oku 'i ai ha ngaahi mau-maufono 'oku fie ma'u 'o lahi ange ai ke ma'u ha fakamolemole. Kapau ko ho'o ngaahi fehalaāki ne mamafa, talanoa mo ho'o pisopé. Kapau na'e 'ikai pehē, 'e fe'unga pē 'a e vete hia fūfūnaki mo fakatāu-tahá. Ka ke manatu'i, ko e pongipongi ma'ongo'onga 'o e fakamolemolé he 'ikai ala hoko faka'angataha mai. Kapau ko e kamata'angá 'okú ke tūkia, 'oua te ke fo'i. Ko hono ikuna'i 'o e lotofó'i ko e kongia ia 'o e sivi. 'Oua te ke fo'i. Pea hangē ko 'eku fale'i kimu'á, ko e 'osi pē ho'o vetehia mo si'aki 'a e ngaahi angahalá, 'oua na'á ke toe manatu ki ai.

Na'e Kātekinā 'e he Fakamo'uí 'a 'Etau Ngaahi Angahalá

'Oku 'i ai ma'u pē 'a e 'Eiki. Kuó Ne fuesia mo totongi 'a e tauteá kapau te ke loto ke tali Ia ko ho Huhu'í.

I hotau tu'unga fakamatelié, mahalo he 'ikai ke lava 'o mahino kakato kiate kiate kitautolu 'a e founga ne fakakakato ai 'e he Fakamo'uí 'Ene feilaulau huhu'í. Ka 'i he taimi ní 'oku 'ikai ke mahu'inga tatau 'a e founga pea mo e 'uhinga 'o 'Ene faingata'a'ia. Ko e hā na'á Ne fai ai ia ma'au, ma'aku, pea mo e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá? Na'á Ne fakahoko ia koe'uhí ko e 'ofa ki he 'Otuá ko e Tamaí pea mo e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá. “Oku 'ikai ha tangata 'e lahi hake 'ene 'ofa 'i he me'á ni, ke ne foaki 'ene mo'uí koe'uhí ko hono kāingá” (Sione 15:13).

Na'e hā'ele 'a Kalaisi 'i he Ngoue ko Ketisemaní 'o mavahe mei He'ene kau 'Apo-setoló ke lotu. Ko e hā pē 'a e me'a ne hokó 'oku mahulu hake ia 'i he mālohi 'oku tau ma'u ke 'ilo'i! Ka 'oku tau 'ilo'i na'á Ne fakahoko 'a e Fakalelei. Na'á Ne finangalo lelei ke Ne to'o kiate Ia 'a e ngaahi fehalaāki, ngaahi angahalá

mo e halaiá, 'a e veiveiua mo e manavasi'i 'a e māmaní kotoa. Na'á ne fuesia 'etau mamahí koe'uhí ke 'oua na'a tau mamahi. Kuo tofanga ha kakai matelie tokolahi 'i he mamahí pea mo mate 'i ha mate'anga faka-mamahi mo fakalilifu. Ka na'e mahulu hake 'a 'Ene mamahí 'iate kinautolu kotoa.

Kuo a'usia tonu 'i hoku ta'ú 'a e mamahi fakaesinó, pea 'oku 'ikai fakafiefia! 'Oku 'ikai hao ha taha ia 'i he mo'uí ni 'o ta'e ako ha me'a 'e taha pe ua fekau'aki mo e mamahí. Ka ko e mamahi fakatāutaha 'oku 'ikai ke u lava 'o makātaki'i ko e taimi 'oku ou 'ilo ai kuó u fakatupu ke mamahi si'a tahá. Ko e taimi ia 'oku ou ma'u ai ha fakalika ki he mamahi na'e foua 'e he Fakamo'uí 'i he Ngoue ko Ketisemani.

Na'e kehe 'a 'Ene faingata'a'ia mo e ngaahi faingata'a'ia kehe kotoa 'i mu'á, pe mei ai, koe'uhí he na'á Ne to'o kiate Ia 'a e ngaahi tautea kotoa kuo faifai-angé pea hilifaki ki he fāmili 'o e tangatá. Fakakaukau ki ai! Na'e 'ikai hano mo'ua ke totongi. Na'e 'ikai ke ne fai ha me'a hala. Ka neongo ia, ne tānaki 'a e halaia kotoa pē, 'a e mamahí mo e loto mamahí, 'a e mamahí'ia fakasinó mo e fakamaá, 'a e ngaahi me'a fakamamahi faka'atamai, fakaeloto, mo fakaesino kotoa pē 'oku 'iloa 'e he tangatá—na'á Ne foua kotoa kinautolu. Kuo 'i ai ha Tokotaha matemate pē taha 'i he hisitōlia kotoa 'o e tangatá na'e hala 'atā ha'ane angahala, na'e taau ke ne fuesia 'a e angahala mo e ngaahi mau-maufono 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá peá ne ikuna 'a e mamahi na'e fetākinima mo hono totongi 'o kinautolú.

Na'á Ne foaki 'Ene mo'uí peá Ne folofola, "He ko au ia 'oku to'o kiate au 'a e ngaahi angahala 'a māmaní" (Mōsaia 26:23). Na'e tutuki Ia; na'á Ne pekia. Na'e 'ikai ke nau lava 'o to'o 'a 'Ene mo'uí meiate Ia. Na'á Ne finangalo pē ke pekia.

'Oku Malava 'a e Fakamolemole Kakató

Kapau kuó ke tūkia pehē 'i ha taimi, kapau 'okú ke ongo'i 'oku ma'u pōpula koe he taimí ni 'e he filí, te ke lava 'o laka ki mu'a 'i he tui 'o 'ikai toe 'alu fano pē 'o fe-fokifoki'aki 'i he māmaní. 'Oku 'i ai ha ni'ihí 'oku nau tu'u mateuteu ke tataki fakafoki mai koe ki he nongá mo e malú. Pea na'a mo e 'alo'ofa 'a e 'Otuá, hangē ko hono tala'ofa 'i he folofolá, 'oku hoko mai "o ka hili 'emau fai 'a e me'a kotoa pē 'oku ala fai" (2 Nifai 25:23). Ko e ala hoko 'a e me'a ní, kiate au, ko e fo'i mo'oni mahu'inga taha ia ke 'ilo'í.

'Oku ou palōmesi 'e lava ke hoko mai 'a e pongipongi faka'ofa'ofa 'o e fakamolemolé. Pea 'e toki toe hū ki ho'omou mo'uí 'a e "melino [a e] 'Otuá, 'a ia 'oku lahi hake 'aupito 'i he fa'a 'iloá" (Filipai 4:7) ko ha me'a 'oku hangē ko e hopo 'a e la'aá, pea he 'ikai te ke pe te [Ne] "toe manatu ki [ho'omou] angahalá" (Selemaia 31:34). Te ke 'ilo'i fēfē? Te ke 'ilo'i! (Vakai, Mōsaia 4:1–3).

Ko e me'a 'eni kuó u ha'u ke ako'i kiate kimoutolu 'oku faingata'a'ia. Te Ne fakalelei'i 'a e palopalema he 'ikai ke mou lava 'o fakalelei'i, ka kuo pau ke ke totongi ki ai. 'Oku 'ikai ke lava 'o hoko ta'e te ke faka-hoko e me'a ko iá. Ko ha pule lelei ia 'i he 'uhinga, kuó Ne 'osi totongi 'a e mahu'inga ne fie ma'ú, ka 'oku finangalo ke ke fai 'a e me'a 'oku totonu ke ke fai, 'o tatau ai pē kapau 'oku fakamamahi.

'Oku ou 'ofa 'i he 'Eikí mo e Tamaí 'a ia na'á Ne fekau'i mai Iá. 'E lava ke tekaki atu 'etau ngaahi kavenga mafasia 'o e loto mamahí, angahalá, mo e ongo'i halaiá ki Hono 'aó, pea 'i Hono tu'unga 'alo'ofá, 'e lava ke faka'ilonga'i 'a e me'a kotoa pē "kuo totongi kakato."

"Mou ha'u, pea ke tau alea fakataha: he neongo 'a e tatau 'o ho'omou angahalá mo e kula'aho'ahó, 'e hoko ia ke hinehina 'o hangē

ko e 'uha hinaekiaki; kapau 'oku kulokula ia 'o hangē ko e kulumūmū, 'e tatau ia mo e fulufulu'i sipi." Ko ia, ne hoko atu 'a 'Isaia, "kapau te mou loto ki ai mo talangofua" (Isaia 1:18–19).

Ha'u Kiate Ia

Ko e folofolá ke "ako 'a e potó 'i ho'o kei sí'i; 'io, ako 'i ho'o kei sí'i ke tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá" ('Alamá 37:35) ko ha fakaafe ia 'oku ha'u fakataha mo e tala'ofa 'o e nonga mo e malu'i mei he filí. "Oua na'a manuki'i ho'o kei sí'i 'e ha taha; ka ke 'i he kakai tuí ko e faka'ilonga, 'i he lea, mo e 'ulungaanga, mo e 'ofa, mo e faianga, mo e tui, mo e mā'oni'oni" (1 Timote 4:12).

'Oua ná ke 'amanaki 'e hamolemole 'a e me'a kotoa pē 'i ho'o mo'uí. Na'a mo kinautolu 'oku mo'uí 'i he founga totonú, 'e 'i ai 'a e taimi 'e ní'ihí 'e hōhoatamaki ai. Fehangahangai mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'uí 'i he fakatu'amelie mo e 'ilo'ilo pau, pea te ke ma'u 'a e nonga mo e tui ke tokoni'i koe 'i he taimi ni pea mo e kaha'ú.

Kiate kimoutolu kuo te'eki ke mou ma'u kotoa 'a e ngaahi tāpuaki 'oku mou ongo'i 'oku totonu ke mou ma'ú, 'oku ou tui ta'e toe veiveiua 'oku 'ikai ha 'usia pe faingamālie 'e fie ma'u ki he huhu'í mo e fakamo'uí 'e ta'ofi meiate koe 'oku mo'uí faivelengá. Mo'ui taau ai pē; ma'u ha 'amanaki lelei, fa'a kātaki, pea mo fa'a lotu. 'Oku 'i ai pē founga 'oku iku lelei ai e me'a 'oku hokó. 'E tataki koe 'e he me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni mo fakahinohino ho'o ngaahi ngāué.

Kapau ko e taha koe 'o kinautolu 'oku fefa'uhi mo e ongo'i halaiá, loto mamahí, pe loto fo'i tu'unga 'i ha ngaahi fehalaaki kuó ke fai pe 'i ha ngaahi tāpuaki kuo te'eki ma'u, lau 'a e ngaahi akonaki fakalotolahi 'oku 'i he himi "Ha'u kia Sisuú":

*Ha'u kia Sīsū, kau mafasia,
'A kimoutolu ongosia mo e angahalá.*

*'E lava ke tekaki
atu 'etau ngaahi
kavenga mafasia
'o e loto mamahí,
angahalá, mo e
ongoi halaiá ki
Hono 'aó, pea 'i
Hono tu'unga
'alo'ofá, 'e lava
ke faka'ilonga'i
'a e me'a kotoa
pē "kuo totongi
kakato."*

*'E taki tonu ki he taulangá
Ke mālōlō ai 'a kinautolu 'oku falala kiate iá.*

*Ha'u kia Sīsū; te Ne malu'i,
Neongo e vanu 'o e fakapo'ulí.
Te ne 'ofa'i pea Ne tataki
Mei he fakapo'ulí.*

*Ha'u kia Sīsū, te ne ongo'i,
Neongo 'a e ta'e tātū
'E 'aofia koe 'e he kau 'āngeló
Mei Hono 'afio'angá?'*

'Oku ou fakahā mo hoku Ngaahi Tokoua ko e Kau 'Aposetoló, ko e kau fakamo'oni makehe kimautolu 'o e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí. 'Oku toe fakapapau'i 'a e fakamo'oni ko iá 'i he taimi kotoa pē 'i he ní'ihí kehé, 'a e ola fakama'a 'o 'Ene feilaulau toputapú. 'Oku mo'oni 'a 'eku fakamo'oni mo ia 'o hoku Ngaahi Tokouá. 'Oku ma'u 'ilo'i 'a e 'Eiki. 'Oku 'ikai ko ha sola ia ki He'ene kau palōfitá, kau tangata kikité, mo e kau tangata ma'u fakahaá.

'Oku mahino kiate au 'oku 'ikai ke mou hao-hao, ka 'oku mou fononga 'i he hala ko iá. Ma'u 'a e loto-to'á. 'Ai ke mou 'ilo'i ko e tokotaha 'okú ne ma'u ha sínó 'oku mālohi ange ia 'i ha taha 'oku 'ikai te ne ma'u ha sino.² 'Oku ta'ofi meia Sētane ha sino; ko ia ka 'i ai ha taimi te ke fehingahangai ai mo e ngaahi 'ahí'ahí, 'ai ke ke 'ilo'i te ke mālohi ange koe 'i he ngaahi 'ahí'ahi kotoa pē kapau te ke faka'aonga'i 'a e tau'atāina ke fili na'e foaki ange kia 'Ātama mo 'Ivi 'i he ngoué pea tuku'au mai 'o a'u ki he to'u tangatá ni.

Kapau te ke nofo 'amanaki atu 'i he fakatu'amelie mo e holi ke fai 'a e me'a 'e finangalo 'a e 'Eiki ke ke faí—ko e me'a pē ia 'oku fie ma'ú. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu, "Nevertheless I Went Forth," na'e fai 'i he 'Univēsití Pilikihami 'Iongi he 'aho 6 'o Nōvema 2011. Ke ma'u kakato 'i he lea Faka-Pilitāniá, 'alu ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, "Ha'u kia Sīsū," *Ngaahi Himi*, fika 53.
2. Vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmīta* (2007), 242.

HIVA'I HO'O HIMI MANAKÓ

Na'á ku toki fā'ele'i pē 'ema ki'i ta'ahine ko Lepeká. Na'e faingata'a 'eku langaá, pea na'á ku fu'u ongosia.

Ko e taimi na'e hili mai ai 'a Lepeka ki hoku nimá, na'á ku ongo'i lōmekina 'oku totonu ke u hiva'i 'eku himi manakó, "Fānau Au 'a e 'Otuá" (*Ngaahi Himi*, fika 193). Ko 'eku 'uluaki fakakaukaú, "Ikai, 'oku ou fu'u hela'ia. Te u toki hiva'i ki ai 'amui ange." Ka na'e toe ongo mai 'a e fakakaukaú. Ko ia, neongo na'á ku ongosia, ka na'á ku kamata ke hiva'i 'a e kupu 'uluakí. Ne kau mai hoku husepānití mo 'eku fa'eé.

Ko e taimi ne 'osi ai 'emau hiva'í, na'á ku ma'u ha ongo makehe 'i he lokí. Neongo na'e anga fakapalofesinale mo momou 'a e toketaá kae tālunga 'a e taimi ko 'ení, ne tafe 'a e lo'imatá 'i hono fofongá. Na'e fakamālō mai kiate kimautolu 'i ha fa'ahinga hiva mālie pehē. Na'á ne pehē, 'i he ngaahi ta'u kotoa 'o 'ene fai-fā'elē, kuo te'eki ai ke ne ongo'i

'o hangē ko ia 'i he momeniti ko iá.

Na'á ku fakakaukau ki he a'usia ko iá mo fifili pe 'oku totonu ke u kumi ha tatau 'o e himi ko iá kuo 'osi lekoti 'o 'oange ki ai. Me'apango, ne u fe-mo'uekina 'i he ngaahi me'a 'o e mo'uí pea ngalo.

Faifai pea a'u ki he 'aho hoku 'ulu-aki sivi hili 'a e fā'elē. Ko e taimi na'e hū mai ai 'a e toketaá ki he lokí, na'á ne malimali, pea fā'ofua mai kiate au. Na'á ne pehē kuo 'ikai ke ne lava 'o to'o 'a e fo'i hiva ko iá mei he'ene fakakaukaú pea a'u 'o feinga ke ne kumi 'a e hiva 'i he 'Initanetí koe'uhí ke ne hiva'i ki hono fāmilí. Ko e taimi ia na'e fakamanatu mai ai 'e he Laumālie Mā'oni'oni kiate au na'e totonu ke u 'omai ha tatau 'o e hiva ma'ana. Na'á ku palōmesi ange ki ai te u foki mai 'i he lolotonga 'o e uiké mo e fasí.

Na'á ku lotua 'i he pō ko iá ha tokoni ke u ma'u 'a e tu'unga fasi 'o e fo'i hiva 'e

lelei taha ki aí. Na'á ku hū mai ha fo'i CD 'i he ho'atā hono hokó 'oku 'i ai 'a e fo'i hiva. Ko e taimi na'e a'u mai ai 'i he meilí 'i ha 'osi ha ngaahi 'aho síí, na'e 'ikai ke u fa'a tatali ke oange ki ai.

Na'e fiefia ke ne ma'u pea mo fakamālō mai 'i he me'a'ofá. Na'á ne talamai 'oku 'ikai ke ne fakapapau'i hono 'uhingá, ka na'e mātu'aki mahu-'inga 'a e fo'i hiva ni ke ne vahevahe mo hono fāmilí. Na'e 'ikai ngata pē 'i he'eku vahevahe mo ia, 'i he hoko atu 'o 'ema talanoá, 'a 'eku sa'ia 'i he fo'i hiva ka mo 'eku fakamo'oni foki ki he ngaahi mo'oni mahino-ngofua 'okú ne ako'í.

Na'á ku ongo'i e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní ki he taha 'o Hono ngaahi 'ofefiné, 'i he'eku faka'uli ki 'api 'i he 'aho ko iá—ko 'eku toketaá. 'Okú Ne 'afio'i mo 'ofa 'iate ia, pea 'oku fina-ngalo ke mahino ki ai 'e lava mo ia ke foki hake ke toe nofo mo Ia. ■
Angela Olsen Center, Ohio, USA

Ko e taimi ne 'osi ai 'emau hiva'í 'a e fo'i hiva, neongo na'e anga fakapalofesinale mo momou 'a e toketaá kae tālunga 'a e taimi ko 'ení, ne tafe 'a e lo'imatá 'i hono fofongá.

Ko e hā kuo 'ikai
kai tokanga'i mo
fakatokanga mai
"ma'u ai pē" 'a e
Tamai Hēvaní kiate
kitautolú?

KO 'ENE TALA'OFA 'O E MA'U AI PEÉ

I he'eku tangutu 'i he houalotu sākalamēnití 'o fakakaukau loto ki he lotu tāpuaki 'o e maá, na'e toutou ha'u pē ki ki he'eku fakakaukau 'a hono fakaleá: "koe'uhí ke 'iate kinautolu ma'u ai pē 'a hono Laumālié" (Molonai 4:3; T&F 20:77).

'Oku pehē, "ma'u ai pē"—'o 'ikai 'i ha ngaahi taimi pau pē. Ko e hā leva, na'e 'ikai ue'i ai au mo hoku husepānití, 'i he ngaahi māhina si'i kimu'á fekau'aki mo e founga ke malu'i ai 'ema ki'i tamasi'i ta'u 11 ne mate 'i he fepaki 'a ha pasikala mo ha me'alelé? Ko e hā he 'ikai tokanga'i mo fakatokanga mai "ma'u ai pē" 'a e Tamai Hēvaní kiate kitautolú?

Kuo ako'i au 'i he Palaimeli peá u tui 'e malu'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni. Te ne faka'aonga'i 'a e kihii le'o si'i, mo lōngonoá ke toka-nga'i, tatakí, pea mo fakatokanga mai 'i he me'a fakatu'utāmakí. Kuo nofo 'a e fakakaukau ni 'i hoku 'atamaí talu mei he mālōlō 'a Pení. 'Oku ou 'ofa lahi kiate ia, pea 'oku faka'ānaua hoku lotó ke ma'u ha mahino mo ha nonga.

Na'e 'i fē 'a e le'o fakatokanga kiate aú? Na'e 'i fē 'a e Laumālie Mā'oni'oni? Na'á ku ongo'i ne ma fai homa lelei tahá ke angatonu. Ne ma totongi 'ema vahehongofulú, ō ki he ngaahi houalotu, mo ngāue 'i ha tafa'aki pē 'oku kole mai. Na'á ma kei taumama'o mei he haohaoá, ka na'á ma fakahoko 'a e efiafi fakafāfili 'i 'apí mo e ako folofolá. Na'á ma feinga.

Na'á ku tangutu 'i he meimei taimi ko 'eni 'i ha kalasi 'a e Fine'ofá fe'unga mo hono fai 'e he faiakó ha talanoa ki ha kāinga ofi. Lolotonga ha'ane tatali 'i ha maama hala, kuo ongo'i 'e hono kāingá ha ue'i makehe ke tu'u ma'u 'i he taimi 'e lanumata mai ai 'a e māmá. Na'e talangofua ki he ue'i, pea 'i he meimei taimi pē ko iá kuo oma mai ha fu'u loli lahi 'i he mangahalá, 'o lele 'i he maama kulokulá. Ka ne 'ikai fakafanongo mo talangofua ki he le'o ko iá na'e mei lavea pe mate mo 'ene fānaú.

Na'e ongo kiate au 'a e talanoá ni, ka 'i he'eku tangutu lo'imata'ia 'i hoku seá 'o teuteu ke tu'u 'o mavahe mei he

lokí, na'e kāpui au 'e ha ongo'i fakafiemālie lahi. Ne u ongo'i nonga ta na'e 'iate au 'a e Laumālie Mā'oni'oni. Na'e 'ikai ke 'i ai ia ko ha le'o 'o e fakatokanga ka ko ha fakafiemālie kiate au.

Talu mei he taimi 'o e fakatu'utāmaki kia Pení, mo 'eku ongo'i ha mālohi lahi ange 'i he mālohi na'á ku ma'ú pea mo fakafiemālie 'i 'e he 'ofa 'a 'eku Tamai Hēvaní. Na'e 'ikai ke u ma'u ha mahino 'i he taimi 'oku hoko ai ha ngaahi me'a 'e nīihi, ka kuo te'eki ai ke u veiveiua 'i He'ene 'ofá.

'Oku ou tui 'oku mahino ki he 'Otuá 'a e me'a kotoa pē pea he 'ikai ke Ne teitei tuku ke u tuenoa. 'Oku fakahoko 'e he Laumālie Mā'oni'oni ha ngaahi fatongia lahi 'i he'etau mo'uí. Te Ne lava 'o malu'i kitautolu, ka 'oku ne toe tataki, fakafiemālie'i, ako'i, pea mo 'omi ha mahino mo ha ngaahi tāpuaki kehe.

Ne u ako 'oku tauhi 'e he Tamai Hēvaní 'Ene ngaahi tala'ofá. Kuó Ne 'iate au "ma'u ai pē." ■
Robyn Casper, 'lutā, USA

NA'E FANAFANA MAI 'A E LAUMĀLIÉ KIATE AU

"Hei, ongo tama! Foki mai!" ko e Hui ia si'a le'o fie tokoni.

Na'á ku tafoki hake 'o fakatokanga'i ha ongo ki'i tamaiki tangata 'okú na ta'u nima mo e fitu nai, 'okú na lele 'i he loto tau'anga me'alele 'o e falekoloá, 'oku tafenoa pē hona lo'i matá. Na'e mata'i hoha'a 'a e tokotaha faifakataú 'i he'ene ui atu kiate kinauá.

Ko e taimi na'á ku tafoki mai ai ki he'eku kaá, ne fanafana mai 'a e Laumālié, "Te ke lava 'o tokoni heni." Na'e le'o si'i 'a e fanafaná ka na'e mātu'aki mahino pea 'i ha momeniti pē mei ai kuó u lele 'i he loto tau'anga me'alelé 'o hangatonu atu ki he ongo ki'i tamaiki tangatá.

Na'á ku ma'u 'a e tamasi'i lahi haké 'oku tu'u 'i ha ve'e me'alele lanu melomelo. Na'á ku a'u atu 'o tū'ulutui 'i hono tafa'akí.

"Mālō e lelei. Ko hoku hingoá ko Kilisitina. 'Okú ke sai pē?"

'I he'eku leá, na'e tangi lahi ange mo kuku hono matá. Na'e a'u mai mo e tangata faifakataú mo e tamasi'i 'e tahá.

Na'á ku tafoki hake 'o fakatokanga'i ha ongo ki'i tamaiki tangata 'okú na ta'u nima mo e fitu nai, 'okú na lele 'i he loto tau'anga me'alele 'o e falekoloá, 'oku tafenoa pē hona lo'imatá.

ka na'e toe mahino lelei kiate au foki 'i he'eku fakana'ana'a 'a e ongo ki'i tamaiki ilifiá.

Na'á ku talaange ki he faifakataú, "Kuo pulia 'ena ongomātu'á pea 'okú na fie tatali heni kiate kinaua, 'i he'enua ve'e me'alelé." Na'e talamai 'e he ki'i tamasi'i 'a e hingoa 'o 'ena ongomātu'á, peá u 'oange ia ki he faifakataú koe'uhí ke ne ui kinaua he me'a fakaongo le'o lahi. 'Osi pē mei ai ha ngaahi miniti si'i kuo fakatokanga'i atu 'e he ki'i tamasi'i 'ene tama'i 'i he'ene hū mai ki tu'a mei he falekoloá pea lele atu ke fakafetaulaki ki ai.

Na'á ku fakatokanga'i 'i he'eku muimui atu 'i he ki'i tamasi'i ki he'ene tama'i, na'a mo e lea māvae 'i he lea faka-Falaniseé, kuo 'ikai ke u toe lava ia 'e au. Na'á ku holiholivale ke lea 'aki ha me'a 'e lava 'o mahino ki he ongo ki'i tamaiki, ka na'e 'ikai ke u toe lava 'o lea 'aki ha me'a tuku kehe pē ha ngaahi fo'i lea tōtōholo. Faifai, peá u foki ki he lea faka-Pilitāniá, 'o pehē ange pē ki he ki'i tamasi'i, "Nofō ā Fakafiefia ke u fetaulaki mo koe."

Na'á ku hounga'ia 'i he'eku mavahe mei he ongo ki'i tamaiki tangatá mo 'ena ongomātu'á. Na'e ngāue 'a e Tamai Hēvaní 'o fakafou 'iate au ke fakafiemālie 'i ha toko ua 'o 'Ene fānau ikí. Na'á ku ongo'i loto fakatōkilalo 'i he lava ke faka'aonga'i 'e he 'Eikí 'a e ngaahi me'a fakangatangata 'oku ou lavá ke fakahoko 'aki 'Ene ngaahi taumu'á. Na'á ku fakamālō ke siotonu 'i he me'a 'e lava ke hoko 'i he'etau foaki kitautolu kiate Ia 'i he taimi 'oku fie ma'u aí, 'o a'u ai pē ki he ngaahi tūkunga ta'e-amanekiná. ■

Christina Albrecht Earhart,
Uāsingatoni, USA

KUO PAU KE TAU Ō KI HE TEMIPALÉ HE TAIMÍ NI!

Na'e fakafe'iloaki 'i ha pongipongi Sāpate 'e taha ki he uōtí, ha mē-mipa ne toki papitaiso mai. Ko hono hingoá ko Litia. Na'á ne ma'u vave homau lotó.

Na'e ki'i matu'otu'a ange 'a Litia pea kui mei he ngaahi ta'u 'o 'ene fekuki mo e suká. Na'e vave 'ene 'ilo 'a e kāingalotu 'o e uōtí 'i honau le'ó mo 'enau taulaká. Na'á ne lea 'aki homau hingoá mo mau lulululu, ka na'e 'ikai ke mau teitei lave ki he fo'i mo'oni ko ia 'oku kuí.

Na'e talanoa 'a Litia mo e pīsopé mo e palesiteni fakasiteikí, 'i he kakato 'o e ta'u ne fie ma'u ke tatali aí, ke ma'u 'ene lekomeni temipalé. Na'á ne fusi hifo au ki hono tafa'akí 'i he Fine'ofá 'i ha Sāpate 'e taha peá ne talamai, "Na'e talamai 'e he palesiteni fakasiteikí kiate au kuo pau ke u 'alu ki he temipalé 'i he vave taha 'e lavá. Te ke 'ave au?"

Ko e 'uluaki uike ia 'o Tisemá—ko ha taimi femo'uekina kiate kimautolu kátoa. Na'á ku feinga ke fai e ngaahi kumi 'uhinga angamahení peá u tala-ange, "He 'ikai nai ke ta lava 'o tatali ki Sānualí?"

Na'e pehē 'e Litia, "Na'e talamai 'e he palesiteni fakasiteikí kuo pau ke u 'alu ki he temipalé 'i he vave taha 'e lavá." "Te ke 'ave au?"

"'Ikai, kuo pau ke tā ō he taimí ni!"

Na'e ō ha kau fafine mei he uōtí ki he temipalé 'i he māhina kotoa pē, ko ia na'á ku kole kiate kinautolu ke nau ō fakataha mo Litia. Na'a nau fu'u mo'ua mo kinautolu. Ka na'e toe talamai 'e Litia, mo fakatē-lo'imata, ne talaange 'e he palesiteni fakasiteikí ke 'alu 'i he vave taha 'e lavá.

Ne mau loto kotoa ai ke fai 'a e fononga maile 'e 150 (kilomita 'e 241) 'i he uike hono hokó. Ne mau faka-fonu 'a e me'alelé ko e kakai fefine 'e toko valu 'o mau pōtalanoa mo feohi fakakaume'a 'i he'emaui fonongá. Na'e tōtu'a e fiefia 'a Litiá 'i he me'a na'á ne a'usia 'i he temipalé pea mo e tāpuaki 'o e ma'u hono 'enitaumení.

Na'e toe kovi ange 'a e tu'unga 'o Litiá 'i he 'uluaki uike 'o Sānualí pea

'alu leva ki he falemahakí ki hono tokanga 'i 'i he tu'unga fakatu'utāmakí. 'Osi ha uike 'e taha mei ai kuo si'i mālōlō. Ka na'e si'i hiki atu 'a Litia mo e ngaahi tāpuaki ta'engata kuó ne ma'u 'i he temipalé 'i he ngaahi uike si'i kimu'á.

Na'á ku fakamatala kimui ange ki he palesiteni fakasiteikí 'a e talanoa 'o 'emaui fonongá mo talaange 'a 'eku mālie'ia 'i he'ene ongo'i hono ue'i ia ke ne talaange kia Litia kuo pau ke 'alu leva ki he temipalé.

Talamai 'e ia, "Na'e 'ikai ke u 'uhinga au ke 'alu leva he taimí ni." 'Oku ou talaange ma'u pē ki he kau ma'u lekomeni fo'ou ke nau ō ki he temipalé 'i he vave tahá. Ko e Laumālié na'e folofola kia Litiá, 'oku 'ikai ko au!"

Ne ako'i kimautolu kotoa 'e Litia ke fakafanongo ki he Laumālié pea ngāue leva ki ai. 'Oku ou fakamālō 'i he'ene fakamanatu ke fakafanongo ki he ki'ihī le'o si'i mo lōngonoá. ■

Mary Holmes Ewen,
Kalefōnia, USA

Fai 'e 'Eletā
Anthony D. Perkins
'O e Kau Fitungofulū

LAKA ATU 'I HE Tui

‘Oku mo’ui he taimi ni ‘a e kakai lalahi kei talavou’i he me’a na’e ui ko e “Kuonga ‘o e Tu’utu’uni.” ‘Oku ke fakahoko ha konga lahi ‘o e ngaahi fili ‘i ho’o mo’ui, ‘o ngaue fakafaipekau, ako, fili e ngaue ma’u’anga mo’ui, pea mo e fili ‘o ha hoa mo sila’i ki he mo’ui ni mo ‘itaniti ‘i he tempale ma’oni’oni.”¹

‘Oku fakatautefito ‘eku lea kiate kinautolu ‘oku fefa’uhi mo e taha pe lahi ange ‘o e ngaahi fili mahu’inga ko ‘eni—mahalo ‘oku meimei ‘ikai toe lava ha ni’ihi ‘o ngaue ‘i he manavasi’i he fai ‘o ha fili hala pe fie ma’u ha pou pou ke kei loto-to’a ‘i ha fili ne fakahoko kimu’a.

‘E lava ‘e he lesoni ‘e fa’o e ngaahi fili pe fai tu’utu’uni ‘a Nifai’o holoki ho’o manavasi’i pea fakatupulaki ho’o loto-to’a ke laka atu.

1. Talangofua ki he Ngaahi Fekau’i

‘Oku fakamatala’i mahino ‘e he veesi faka’osi ‘o e lekooti toputapu ‘a Nifai’ a ‘ene mo’ui: “He kuo fekau’i

pehe’i au ‘e he ‘Eiki, pea kuo pau ke u talangofua” (2 Nifai 33:15).

‘Oku fakafotunga ‘a e tui mo e ‘ofa ‘a Nifai ki he Fakamo’ui ‘i he’ene talangofua ki he ngaahi fekau ‘a e ‘Otu’a. Na’a ne lotu (vakai, 1 Nifai 2:16). Na’a ne lau ‘a e folofola (vakai, 1 Nifai 22:1). Na’e fekumi mo muimui ‘i he fakahinohino mei ha palofita mo’ui (vakai, 1 Nifai 16:23–24). Na’e faka’ata ‘e he fa’ahinga talangofua pehe’e ‘a e Laumalie Ma’oni’oni ke ne fakafe’ao mo’oni ‘a Nifai ‘i he’ene mo’ui kakato mo ma’u ha fakaha fakatautaha ta’e-tuku.

Kuo pau ke ke ofi mo koe foki ki he ‘Eiki’aki hono tauhi e ngaahi fekau ‘a e ‘Otu’a. ‘Oku ou fakamo’oni ko e talangofua ma’u pe ki he fanga ki’i me’a iiki hangē ko e lau folofola, lotu faka’ahó, ma’u e ngaahi houalotu ‘a e Siasí, fakahoko e fale’i ‘a e kau palofita mo’ui, mo e tokoni’i ‘o e ni’ihi kehé, te ne fakafe’unga’i koe ki he Laumalie—pea mo e fakaha ‘oku ne ‘omai.

‘Oku ‘ikai ko e fakahaohaoa ia ‘oku tomu’a fie ma’u ki he fakaha

‘E lava ‘e he lesoni ‘e fa’o e ngaahi fili pe faitu’utu’uni ‘a Nifai’o holoki ho’o manavasi’i pea fakatupulaki ho’o loto-to’a ke laka atu.

fakatautaha. Ko e me’a ‘oku tomu’a fie ma’u ko e fakatomala faka’ahó (vakai, Loma 3:23). Kapau ‘oku fakamatoato ho’o fakatomala mo kakato (vakai, T&F 58:42–43), ‘e ‘omai ‘e he malohi fai fakama’a ‘o e Fakalelei ‘a e Laumalie ke ne tataki koe ‘i he ngaahi fili faingata’a ‘o e mo’ui.

*'Oku fakafōtunga
'a e tui mo e 'ofa 'a
Nīfai ki he Fakamo'ui
'i he'ene talangofua
ki he ngaahi fekau
'a e 'Otuá.*

KE HOLOKI 'A E MANAVA-SI'Í MO FAKATUPULAKI 'A E LOTO-FALALÁ

1. Talangofua ki he ngaahi fekaú.
2. Laka Atu Kimu'a 'i he Tui
3. Mo'ui 'i he lolotongá.
4. Faka'aonga'i e Mālohinga 'o e Nī'ihī Kehé

2. Laka Atu Kimu'a 'i he Tui

Fokotu'u koe 'i he tu'unga 'o Nifai. 'Oku talaatu 'e ho'o tangata'eikí kuo fekau 'e he 'Eikí homou fāmilí ke tuku ho'omou koloá ka mou mavahe ki he maomaonganoá. Me'a ní he 'ikai ke ke fie 'ilo ki ho'omou fonongá mo e feitu'u 'oku fai ki ai?

'Oku ou fakakaukau na'e mei fiefia 'a Nifai kapau na'e fakahā mahino 'e he 'Eikí hono kaha'ú. Ka 'oku 'ikai ko e founga ia na'e ngāue ai 'a e 'Otuá mo Nifai, pea 'oku 'ikai ko e founga ia 'e ngāue ai mo koé.

'I he taimi ne fononga ai 'a e fāmilí 'o Nifai 'i he maomaonganoá, na'e hoko mai 'a e ngaahi fakahinohinó kiate ia toko taha pē “mei he taimi ki he taimi” (1 Nifai 16:29; 18:1). Na'e 'ikai ke mei 'omi kiate ia 'e ha'ane tomu'a 'ilo'i 'a e fononga'anga 'o 'ene mo'uí 'a e ngaahi a'usia na'á ne fakatupulaki hono laumālie mo tanumaki 'ene tuí, 'a ē na'á ne tokoní'i ia ke hoko ko ha tangata anga faka-Kalaisi lahi angé.

Kapau 'okú ke tali ki he 'Otuá ke Ne fakahā atu pe ko e hā 'a e lēsoni faka'atamai ke ke akó, ko hai te ke mali mo iá, ko e hā e ngāue ke ke talí, feitu'u ke ke nofo aí, pe te ke 'alu ki ha 'univēsiti, pea mo e tokolahi

'o e fānau ke fakatupú, 'oku ngali-ngali ko ha tali fuoloa mo'oni. 'Oku ou fakamo'oni 'oku toki hoko mai pē 'a e fakahā fakatāutahá “mei he taimi ki he taimi.”

'Oku fie ma'u he 'etau Tamai Hēvaní kitautolu ke tau tupulaki, pea 'oku kau ai hono fakatupulaki 'etau malava ke fakafuofua'i 'a e ngaahi mo'oní, fakahoko hano fakakaukau'i, pea mo fai 'a e ngaahi filí. Ka 'okú Ne toe fakaafe'i foki kitautolu ke 'omai 'etau ngaahi filí kiate Ia 'i he lotu (vakai, T&F 9:7–9). Kuo 'osi ako'i 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'oku ma'u 'a e tali ki he 'etau ngaahi lotú “i ha taha 'o e *ngaahi founga 'e tolú*.”²

Fakapapau'i Mahino

Na'e pehē 'e 'Eletā Sikoti, “Uluakí, te ke lava 'o ongo'i 'a e nonga, fie-mālie, mo e fakapapau ko ia 'okú ne fakamahino'i ho'o filí.”³ Kuó ma ma'u mo hoku uaifi ko Kulisitú 'i he folofolá 'a e fakamahino ko ia ki he ngaahi fili 'okú ne uesia 'a e mo'uí, 'o lahi pē ki he 'osi ha'ama ō ki he tempalé.

Hangē ko 'ení, hili hono fakalaulau-lotoa mo e lotua lahí, ne ma pehē leva ke tuku homau 'api ne ma faka'ānaua ki aí 'i Tekisisí, kae tali ke hiki ki ha ngāue fo'ou, pea hiki mo e longá'i fānau 'e toko ono ki Peisingi, 'i Siaina. Ka ne mau fie ma'u mo'oni ha fakamahino fakalaumālie ki he fa'ahinga hiki vave peheé. Na'e hoko mai ha fakamahino fakalangi kiate kimautilu—'i he tempalé—'i he 'emau lau 'a e ngaahi lea 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá: “Ko hoku lotó ke . . . 'oua 'e tatali 'i he potú ni 'i ha ngaahi 'aho lahi; . . . 'oua na'á ke tokanga ki ho'o koloá. 'Alu ki he ngaahi fonua 'i he feitu'u hahaké” (T&F 66:5–7).

'Oku ou fakakaukau na'e mei fiefia 'a Nifai kapau na'e fakahā mahino 'e he 'Eikí hono kaha'ú. Ka 'oku 'ikai ko e founa ia na'e ngāue ai 'a e 'Otuá mo Nifai, pea 'oku 'ikai ko e founa ia 'e ngāue ai mo koé.

ke ke ngāue. Kuó u ako 'a e me'a ko iá, pea hangē ko hono ako'i 'e 'Eletā Tālini H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "te tau toki ma'u 'a e ue'i 'a e Laumālié hili 'etau fai e me'a kotoa 'oku tau lavá, 'i he'etau tu'u 'o ngāue he la'aá kae 'ikai nofonoa'ia he malumalú 'o lotu ke ma'u ha fakahinohino ki he fuofua me'a ke faí."⁶

Pea hangē ko ia ne hoko kia Nifai, 'e fakamahino'i 'e he Laumālié 'i hono taimi totonu pe fakatokanga 'i ho hala kuo filí.

3. Mo'ui 'i he Lolotongá

'Oku tu'u fehanga'angai lahi 'a e lotu 'aki 'e Nifai e fononga ki he fonua kuo tala'ofá mo ia 'o hono ongo tokoua ko Leimana mo Lemiuélá. Na'á na fili ke ō, ka na'e 'ikai teitei mavahe hona lotó mei Selusalema. Na'e ngaohi 'e Nifai 'ene kaufana ne maumaú ke kumi 'aki ha me'akai pea mo keli ha ukamea ke fo'u ha vaka ka 'oku hangē ne nofonoa pē hono ongo ta'oketé 'i ha tēnití.

'Oku tokolahi 'i he 'ahó ni 'i māmani ha kau Leimana mo ha kau Lemiuela. Ka 'oku fie ma'u 'e he 'Otuá ha kau tangata mo ha kau fafine 'oku lotu 'aki 'o hangē ko Nifai. Te ke foua ha fakalalakaka lahi ange 'i he mo'uí 'i he taimi 'okú ke tukupā kakato ai ki ho'o ngaahi filí mo feinga ke fakalalakaka 'i ho ngaahi tūkunga lolotongá neongo te ke fakasiosio ki he kaha'ú.

'Oku fakafōtunga 'e Nifai 'a e fale'i 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní: "E lava ke 'omi 'e he misí ki he kuo-hilí mo e faka'anaua ki he kaha'ú ha fakafiemālie ka he 'ikai ke ne fetongi 'a e mo'ui 'i he lolotonga ní. Ko e 'aho 'eni hotau faingamālié, pea kuo pau ke tau puke ia."⁷

Na'e fakapapau'i 'e he le'o 'o Sīsū Kalaisi 'i he folofolá, fakataha mo e ngaahi ongo mālohi mei he Laumālie Mā'oni'oni, na'e tonu 'emau fili ke hiki ki Siainá.

Ongo'i Ta'e-manonga

Ko e founa hono hoko 'oku tali ai 'e he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi lotú 'oku fakafou 'i ha "ongoi ta'e-manonga, fiemohea 'a e fakakaukau, 'o fakahaa'i ai 'oku hala ho'o filí."⁴

Na'á ku fakakaukau 'i he 'osi 'eku ngāue fakafaipekau ki Taiuaní 'e hoko 'a e lao fakavaha'a pule'angá ko ha ngāue ma'u'anga mo'ui lelei. Na'e mahino kiate au mo Kulisití 'i he'ema fakakaukau'i 'a e kaha'ú ko iá, 'oku 'i ai ha ta'u 'e nima 'o ha ako totongi mamafa 'oku fakatoka mei mu'a.

Na'e tōlalo lahi 'a e tu'unga faka-'ekonōmika 'o 'Ameliká pea na'e 'ikai fe'unga 'ema pa'angá, pea ma fakakaukau ai ko ha 'uhinga lelei ke u hū ki he ROTC 'o e Laulā-puna Fakakautau' ke totongi 'eku akó. Ka 'i he'eku fai 'a e ngaahi sivi ne fie ma'ú mo fakafonu 'a e ngaahi me'a fakapepá, he 'ikai ke ma lava 'o fiemālie 'i hono fai 'o e tukupā ko iá. Na'e 'ikai ke 'i ai ha fakakaukau fiemohea pe ha'u ha ngaahi ongo

fakapo'uli—ka ko e ta'e-manonga pē.

Ko e fili ngali ta'e-'uhinga fakapa'anga ko iá na'e tataki fakalaumālie, koe'uhí he na'á ku mei hoko ko ha loea kovi!

Falala Fakalangi

'Oku tali 'e he 'Otuá 'a e ngaahi lotú 'i ha founa hono tolu: 'ikai ha tali. "Ko e taimi 'okú ke mo'ui taau ai pea fenāpasi ho'o filí mo e ngaahi akonaki 'a e Fakamo'uí pea 'okú ke fie ma'u ke fai leva ho'o filí, fai ia 'aki 'a e lotu falala."⁵

'Oku fakatāta'i 'e he feinga fakao'si 'a Nifai ke ma'u 'a e ngaahi peleti palasá 'a e founa 'oku totonu ke tau fakahoko 'aki e falala fakalangí. Na'á ne lekooti:

"Pea na'e tataki au 'e he Laumālié, 'o 'ikai te u tomu'a 'ilo 'a e me'a te u faí.

"Ka na'á ku 'alu atu pē" (1 Nifai 4:6–7).

'E hoko ha ngaahi momeniti 'i he ngaahi ta'u lahi 'o ho'o filí he 'ikai ke ke lava ai 'o toe toloi ka kuo pau

4. Faka'aonga'i e Mālohinga 'o e Nīihi Kehé

Na'a mo 'etau 'osi kolea 'a e Laumālié, pea laka atu 'i he 'etau filí, mo tukupā kakato ki áí, 'e lava pē ke kei ake mai 'a e veiveiúá mo fakatupu ke tau fahu'ia 'etau filí. 'E lava ke 'omi 'e ha mēmipa falala'anga 'o e fāmili pe ha kaungāme'a ha fale'i mo ha mālohi ke tau tu'u ma'u, 'i he fa'ahinga tūkunga peheé. 'Oku ou fokotu'u atu ne hoko 'a e uaifi 'o Nifai ko hono fakama'unga falala'anga 'i he lolotonga 'o 'ene fonongá.

Na'a ku fakahounga'i 'a e uaifi 'o Nifai 'i he lolotonga 'o ha'aku 'a'ahi ki he Musiume 'o e Hisitōlia e Siasí. Na'a

'i he ngaahi 'ulungaanga lelei taha 'i ho'o hoko ko e uaifi mo e fa'éé.

'Oku ou fakaafe'i kimoutolu ke mou hoko ko e tokotaha 'e lava ke ma'u fale'i mo ma'u mālohi mei ai ho mali lolotonga pe mali 'i he kaha'ú. 'E lava 'e he tangata angama'a mo e fefine mo'ui taau kuo sila'i ki he mo'ui ni mo 'itānití, 'o fakahoko ha ngaahi me'a faingata'a ko ha ongo hoa ngāue tu'unga tatau.

'Oku ou palōmesi kapau te mou faka'aonga'i 'a e ngaahi lēsoni meia Nifai mo e kau palōfita 'o onopōnī 'i he fai 'o e ngaahi filí, 'e tatakí kimoutolu 'aki ha fakahā fakatāutaha "mei he taimi ki he taimi." Pea 'i ho'omou hoko atu 'i homou ngaahi ta'u 'o e filí, 'ofa ke mou ma'u ha tui, hangē ko Nifai ke mou pehē:

"Pea na'e tatakí au 'e he Laumālié, 'o 'ikai te u tomu'a 'ilo 'a e me'a te u faí.

"Ka na'a ku 'alu atu pē" (1 Nifai 4:6–7). ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu, "Nevertheless I Went Forth," na'e fai 'i he 'Univesiti Pilikihami 'Iongi he 'aho 4 'o Fēpueli 2014. Ke ma'u kakato 'a e lea 'i he lea faka-Pilitāniá, 'alu ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Robert D. Hales, "Ki he Lakanga Taula'eiki Faka-Éloné: Teuteu ki he Ta'u 'e Hongofulu 'o Ho'o Ngaahi Filí," *Liahona*, Mē 2007, 48.
2. Richard G. Scott, "Ko Hono Faka'aonga'i e Me'afuaki Fakalangi 'o e Lotú," *Liahona*, Mē 2007, 10; fakamamafa'i ne 'i he tatau 'uluaki.
3. Richard G. Scott, "Ko Hono Faka'aonga'i e Me'afuaki Fakalangi 'o e Lotú," 10.
4. Richard G. Scott, "Ko Hono Faka'aonga'i e Me'afuaki Fakalangi 'o e Lotú," 10.
5. Richard G. Scott, "Ko Hono Faka'aonga'i e Me'afuaki Fakalangi 'o e Lotú," 10.
6. Dallin H. Oaks, "I He'ene Taimi Pē 'A'ana, 'i He'ene Founa pē 'A'ana," *Liahona*, 'Aokosi 2013, 26.
7. Thomas S. Monson, "Ko e Pue 'o e Mo'ui," *Liahona*, Mē 2003, 20.
8. Vakai, *Helpmeet*, fai 'e K. Sean Sullivan, 'i he "The Book of Mormon: A Worldwide View," *Liahona*, Dec. 2000, 37.

'E lava ke 'omi 'e ha mēmipa falala'anga 'o e fāmili pe ha kaungāme'a ha fale'i mo ha mālohi ke tau tu'u ma'u, 'i he fa'ahinga tūkunga peheé.

ku mo'usioa ai 'i ha tāvalivali 'o Nifai kuo ha'i ki he fanā 'o e vaká, pīponu 'i he afā ne tō.⁸

Na'e 'i he tafa'aki 'o Nifai hono uaifi mo e taha 'o 'ene fānaú. Na'a ne foua 'a e afā mo e ngaahi faingata'a tatau 'o tatau mo Nifai, ka na'e to'a hono fofongá pea na'e 'o'ōfaki 'e hono ongo nima mālohí 'a hono umá. Na'a ku fakatokanga'i 'i he momeniti ko iá ne toe tāpuekina mo au foki ke 'i ai haku mali faimateaki 'okú ne 'omi ha mālohi 'i he taimi 'o e faingata'á. Na'a ku fakānaua ne u ma'u ha mālohi tatau mo ia.

Ngaahi tokoua, ko e pukepuke mo e fakalelei 'o e mālohinga fakalaumālie kuo mou fakatupulaki (pe te mou toki fakatupulaki) ko ha faifekau pe 'i ha toe ngāue mā'oni'oni kehe, ko ho'o koloa lelei taha ia 'i he hoko ko e husepāniti mo e tamai 'oku fie ma'ú. Hou'eiki fafine, 'oku kau 'a e ongo'i ngofua fakalaumālié, tuí, mo e loto-to'a ke muimui 'ia Sīsū Kalaisí

FEKUMI KIATE IA

“Ko e hā ‘oku mou kumi ai ‘a e mo‘uí ‘i he potu ‘o e maté?
‘Oku ‘ikai ‘i heni ia, ka kuo tu‘u hake.”

(Luke 24.5-6.)

KOE‘UHÍ KO SIOSEFA

Kumi ha founa ‘e ono ‘oku kehe ai (pe ‘e lava ke kehe ai) ho‘o mo‘uí koe‘uhí ko e Palōfita ko Siosefa Sāmitá.

Fai ‘e Ted Barnes

Potungāue ‘o e Lakanga Fakataula‘eiki

Na‘e pekia ‘a Siosefa Sāmita ‘i he ta‘u ‘e 170 tupu kuo hilí. Na‘e mo‘uí ‘i ha ta‘u pē ‘e 38, ‘o fakamoleki e konga lahi taha ‘ene mo‘uí ‘i ha ngaahi feitu‘u mātu‘aki pulipulia mahalo he ‘ikai ke ke lava ‘o ma‘u kinautolu ‘i ha mape ka ‘i he ngaahi mape pē ‘oku fakakiiki. Pea mahalo ‘okú ke maheni mo ha ngaahi me‘a lahi na‘á ne fai ‘i he‘ene mo‘uí. Ka kuó ke fakakaukau nai fekau‘aki mo e founa ‘oku nau uesia fakatāutaha ai koé? Neongo ‘oku hulutu‘a ‘a e ngaahi founa ko iá ke lau, te ke lava ‘o kamata ‘aki ‘a e me‘a ko ‘ení ‘e ono.

Koe‘uhí ko Siosefa Sāmita:

1. ‘Oku mahino ai kiate koe pe ko hai mo‘oni ‘a e ‘Otuá mo Sīsū Kalaisi.

Mahalo te ke kei tui pē ki he ‘Otuá ko e Tamaí mo Sīsū Kalaisi kapau na‘e ta‘e‘oua ‘a Siosefa Sāmita. Ne ke mei lava pē ke ma‘u ‘a e ngaahi fakamo‘oni ‘i he Tohi Tapú. Ka ke fakakaukau ki he loloto ange mo e lahi ange ho‘o mahinó tu‘unga ‘i he me‘a ne fakafoki mai ‘e Siosefa Sāmitá—‘a e fakamo‘oni hangatonu, mo pau ‘a e Tohi ‘a Molomoná, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, mo e Mata‘itofe Mahu‘ingá. Hangē ko ‘ení, ‘okú ke ‘ilo‘i ha me‘a ‘oku ‘ikai ke ‘ilo‘i ‘e ha tokolahi ‘o e māmaní: na‘e hā ‘a e Fakamo‘ui kuo toetu‘ú ‘i he Ongó ‘Ameliká—‘o fakamo‘oni‘i, ‘i He‘ene folofolá, ‘oku ‘ikai ngata pē ‘i He‘ene hoko “ko e ‘Otuá ‘o ‘Isilelí, [ka] ko e ‘Otuá [foki] Ia ‘o e māmaní kotoa” (3 Nifai 11:14).

Fakakaukau ki he anga hono fakamālohia ho‘o fakamo‘oni ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi ‘e he fakamo‘oni mālohi ‘a e kau palōfita hangē ko Nifai, ‘Alamá, mo Moloná—tuku kehe ‘a Siosefa Sāmita tonu, na‘á ne fakahā: “Okú Ne mo‘ui! He na‘á ma mamata kiate ia, ‘io, ‘i he to‘ukupu to‘omata‘u ‘o e ‘Otuá” (T&F 76:22–23). Ko ha tāpuaki lahi ke ma‘u ‘a e maama makehe ko ‘ení, ‘i ha kuonga ‘oku fehu‘ia mo fa‘a si‘aki ai ‘a e tui ki he ‘Otuá mo Sīsū Kalaisi!

3. 'E lava ke ta'engata homou fāmilí.

Ko e hā 'oku tokolahi pehē fau ai 'a e kakai 'oku pupu-tu'ū fekau'aki mo e mahu'inga 'o e nofomalí mo e fāmilí. Mahalo pē koe'uhí he 'oku 'ikai ke nau 'ilo'i 'a e tokāteliné, 'a ē ne fakafoki mai 'ia Siosefa Sāmitá, ko e nofomalí mo e fāmilí na'e tu'u-tu'uni 'e he 'Otuá pea 'oku taumu'a ia ke ta'engata (vakai, T&F 49:15; 132:7). 'Oku 'ikai ko ha ngaahi tukufakaholo pē 'eni ia ne fa'u 'e he tangata kuo lakasi 'e hotau sosaieti—ko ha konga kinautolu 'o e fa'unga ta'engata 'o e langí. Pea fakafeta'i ki he ngaahi ki 'o e lakanga fakataula'eikí mo e ngaahi ouau 'o e temipalé na'e fakafoki mai 'ia Siosefa Sāmitá, 'e lava ai homou fāmilí ta'engatá 'o kamata heni 'i māmani.

2. 'Okú ke 'ilo'i ko e fānau koe 'a e 'Otuá—pea pehē mo e taha kotoa pē.

Mahalo ko e fo'i mo'oni mahu'inga taha ne toe fakafoki mai 'e Siosefa Sāmitá ko e fo'i mo'oni fekau'aki mo 'etau fetu'utaki mo e 'Otuá.¹ Ko 'etau Tamai mo'oni Ia. Kuó ke ki'i tu'u nai 'i ha taimi 'o fakakaukau ki he ngaahi me'a 'oku tafe mei he fo'i mo'oni ko iá? 'Okú ne liliu 'a e anga ho'o fakakaukau kiate koé: tatau ai pē pe ko e hā e fakakaukau 'a e māmani kiate koé, 'okú ke 'ilo'i ko e fānau 'ofeina koe 'a e 'Otuá, pea 'oku 'i loto 'iate koe Hono ngaahi natula lelei. 'Okú ne liliu e anga ho'o fakakaukau ki he nīhi kehé: fakafokifā pē—*kuo hoko 'a e taha kotoa*—ko ho tokoua mo e tuofefine. 'Okú ne liliu 'a e anga ho'o fakakaukau ki he mo'uí: ko hono ngaahi fiefiá mo hono ngaahi faingata'á kotoa ko e konga ia 'o e palani 'a e Tamai Hēvaní ke tokoni'i koe ke ke hoko 'o tatau mo Ia. Tō atu he ko e me'a ia na'á ke hiva kau ki ai 'i he Palaimeli!²

4. 'Oku mou lava ke ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí mo hono ngaahi tāpuakí.

'E lava 'o papitaiso koe mo ke ma'u 'a e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni koe'uhí he na'e fakafoki mai 'e he 'Otuá Hono lakanga fakataula'eikí 'ia Siosefa Sāmita. Te ke lava 'o kolea e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eiki 'o e fakamo'ui mahakí, fakafiemālié, mo e fakahinohinó. Te ke lava 'o fai e ngaahi fuakava topu-tapu 'okú ne ha'i koe ki he 'Otuá. Pea te ke lava 'o fakafo'ou ho'o ngaahi fuakavá 'i he uike kotoa pē 'i he taimi 'okú ke ma'u ai 'a e sākalamēnií. 'Oku hū 'a e mālohi 'o e 'Otuá ki ho'o mo'uí, 'o fou 'i he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí (vakai, T&F 84:20–21). Na'e 'ikai mei lava ha taha 'o e ngaahi me'á ni ka ne ta'e-oua e ngāue ne fakahoko 'ia Siosefa Sāmitá.

TOOHEMA: KO E NGA'AAHI HO'U 'A HOKU LOTÓ (LULLAKI/MATA ME'A-HÁ-MAI), 'A 'E WALTER RANE; 'O LUNGA: TEMIPALE; 'ASANSONI PALAKUE

5. 'Okú ke tau'atāina mei hano ma'unimā koe 'e ha ngaahi me'a fakatu'utāmaki.

Pe te ke lava 'o hao kapau te ke talangofua ki he fakahā na'e ma'u 'e Siosefa Sāmita 'i he 1833—kimu'a 'aupito ia pea toki fakamo'oni'i fakafaito'o 'oku fakatupu 'e he tapaká 'a e kanisā 'o e ma'ama'á pea 'oku kaunga 'a e 'olokaholó ki he mahaki 'o e 'até. Ko e taimi 'okú ke ma'u ai ha palōfita 'okú ne fakahā 'a e potó 'o e 'Otuá, ko e hā te ke toe tatali ai ki he potó 'o e māmaní ke a'u mai? 'Oku fakahaa'i 'e he Lea 'o e Potó 'oku 'ikai ngata pē tokanga 'a e 'Otuá ki hotau laumālié ka ki hotau sinó foki (vakai, T&F 89). Ko hono aofangatukú, hangē ko hono fakamahino 'e he ngaahi fakahā kia Siosefa Sāmitá, 'oku 'ai 'e he'etau ma'u 'o e sinó ke tau tatau lahi ange—'ikai ko e si'isi'i ange—mo 'etau Tamai Hēvaní, 'a ia 'okú Ne ma'u foki ha sino 'o e kakano mo e ngaahi hui (vakai, T&F 130:22).

KAU 'I HE PŌTALANOÁ

NGAAHI ME'A KE FAKAKAUKAULO TO KI AI KI HE SĀPATÉ

- Te u fakamālohia fēfē 'eku fakamo'oni ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá?
- Te u fakahaa'i lelei ange fēfē hono fakahounga'i 'o e palōfita mo'u'i 'i he'eku ngaahi leá mo e tō'ongá?

NGAAHI ME'A TE KE ALA FAKAHOKÓ

- Fakamatala'i 'i he lotú, 'i ho fāmílí mo e ngaahi kaungāme'á, pe 'i he mītia 'a e kakaí, 'a e anga hono faitokonia ho'o mo'u'i 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá.
- Fai ho'o ngaahi fehu'i ki he Tamai Hēvaní, 'o hangē ko ia ne fai 'e Siosefa Sāmitá. Tuku ha taimi ke ke tū'ulutui ai 'o lotu 'o kole kiate la ha fakahinohino. Hili ia, peá ke tatali mo fakaongoongo ki ha ngaahi fakakaukau pe ngaahi ongo. Lekooti ho'o ngaahi fakakaukau 'i ho'o tohinoá.
- Lau 'a e lea ko e "Siosefa Sāmitá" na'e fai 'e 'Eletā Neil L. Andersen 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2014. Fa'u ha palani ke faka'aonga'i 'a e ongo fo'i fakakaukau 'okú ne 'omai ki he fakatupu-laki mo e vahevahe 'o ho'o fakamo'oni kia Siosefa Sāmitá.

6. Te ke lava 'o 'ilo'i 'a e mo'oni 'iate koe 'o fou 'i he Laumālie Mā'oni'oni.

Ko e tefito'i tui angamaheni 'i ha ngaahi siasi lahi 'i he taimi na'e hū ai 'a e talavou ko Siosefá ki he Vao 'Akau Tapú 'i he 1820, kuo 'osi e kuonga ia 'o e ma'u fakahaá. Na'e fakahalaki e me'a ko iá 'e he 'Uluaki Mata-me'a-hā-mai 'a Siosefá. 'Oku matangaki 'a e ngaahi langí—'o 'ikai ki he kau palōfitá pē. 'E lava 'e ha taha pē

'oku 'i ai ha'ane fehu'i ke ma'u ha tali 'o fou 'i he fekumi lotu fakatōkilalo mo fai-velenga (vakai, T&F 42:61; 88:63). Hangē ko 'ení, te ke lava 'o 'ilo 'iate koe pē ko Siosefa Sāmitá ko e palōfita 'a e 'Otuá 'i he founga tatau pē na'e 'ilo ai 'e Siosefá: 'i he'ene kole tonu pē ki he 'Otuá.

Ko e lisí ni ko e kamata pē. Ko e hā ha me'a te ke tānaki mai? 'Oku kehe fēfē ho'o mo'u'i koe'uhí ko Siosefa Sāmita? ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siosefa Sāmita* (2007), 43-50.
2. Vakai, "Fānau Au 'a e 'Otuá," *Ngaahi Himi*, fika 193.

“Oku mahu‘inga ange e palōfita mo‘uí”

kiate kitautolu ‘i ha palōfita kuo pekia.” ...

“...Naé ‘ikai hanga ‘e he fakahā ‘a e ‘Otuá kia Ātamá ‘o fakahinohinoí ‘a Noa ki he founnga fóu ‘o e ‘áaké. Naé fie ma‘u ‘e Noa ia ha‘ane fakahā pē ‘a‘ana. Ko ia ai, ko e palōfita mahu‘inga taha kiate koe pea mo aú, ‘a ē ‘oku mo‘uí ‘i hotau ‘ahó mo hotau kuongá ‘a ia ‘oku lolotonga fakahā ki ai ‘e he ‘Eikí Hono finangalo kiate kitautolú. ‘I he‘ene peheé, ko e lau-konga mahu‘inga taha te tau lava ke faí ko ha taha ‘o e ngaahi lea ‘a e palōfita ... ‘oku ‘i he makasini ‘a e Siasí ‘i he māhina takitaha. ‘Oku ma‘u hotau tu‘utu‘uni fakamāhina onó ‘i he ngaahi lea konifelenisi lahí, ‘a ia ‘oku paaki ‘i he makasini ko e [Liahoná]. ...

“Tokanga telia ‘a kinautolu te nau ‘ai ke fehanga hangai ‘a e kau palōfita kuo pekiá mo e kau palōfita mo‘uí, he ‘e **pule ma‘u pē ‘a e kau palōfita mo‘uí.**” ■

*Meia Palesiteni Ezra Taft Benson (1899–1994),
“Fourteen Fundamentals in Following the Prophet”
(Brigham Young University devotional, Feb. 26, 1980),
2, speeches.byu.edu.*

Vaevahe Ho‘o Ngaahi Fakakauká

Ko e hā ‘ene ‘uhinga kiate koe ke poupuu‘i ‘a e kau palōfita mo‘uí?
Vaevahe ho‘o ngaahi fakakauká mo e fāmilií pea mo e ngaahi
kaungameá pe ‘i he mitia fakasōsialé.

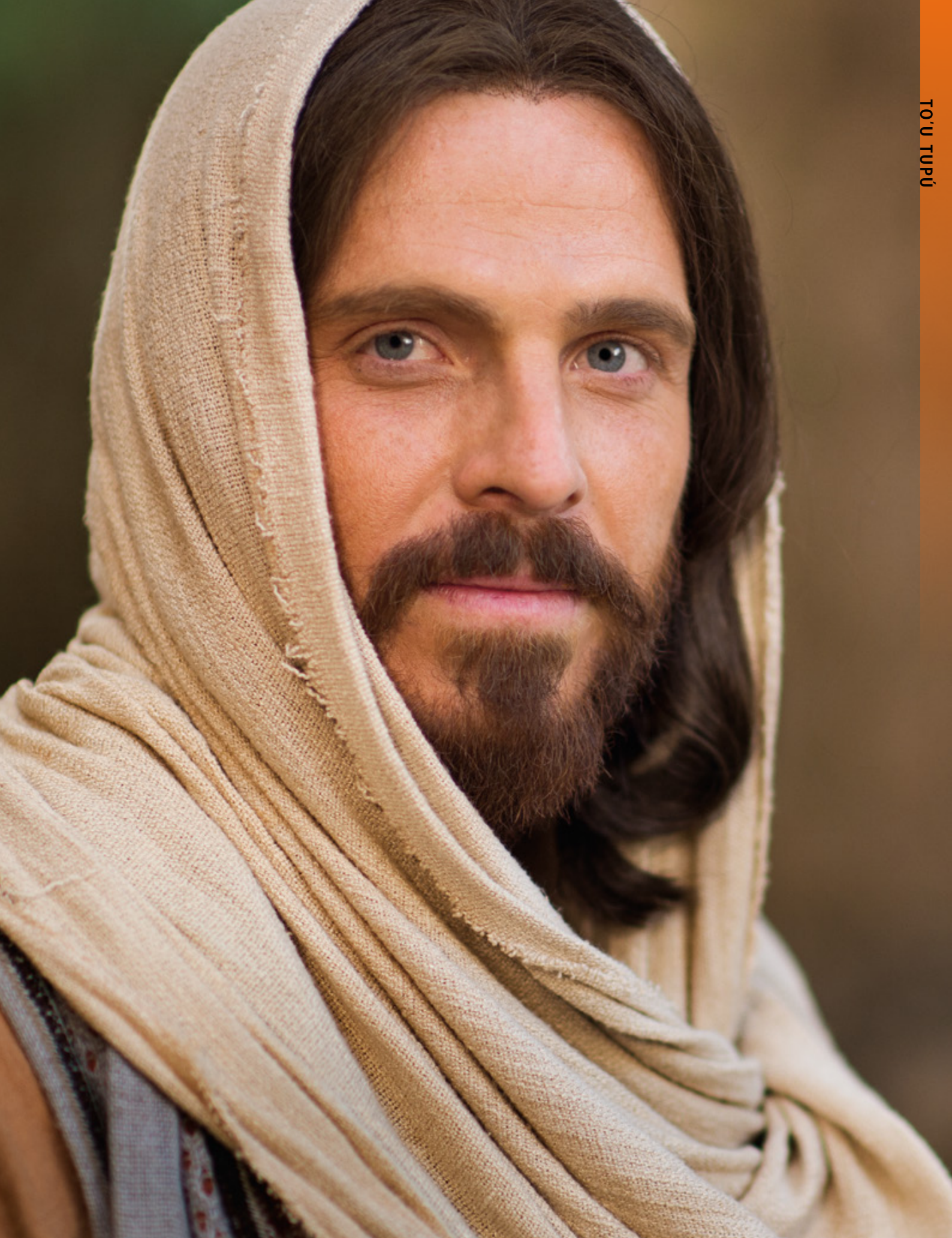
KOE
SĪPINGA
'OE
Talangofua
'AE
FAKAMO'UÍ

*'Oku tā 'e He'ene fa'ifa'itaki'angá ha
sīpinga ke tau muimui kotoa ki ai.*

“**N**a'e ako'i 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he konifelenisi
lahi 'o 'Epeleli 2014, “I he ngaahi lēsoni kotoa 'oku tau
ako mei he mo'ui 'a e Fakamo'uí, 'oku 'ikai ha me'a 'e mahino
mo toe mālohi ange 'i he lēsoni 'o e talangofuá.” 'Oku 'ikai ngata
pē 'i hono ako'i kitautolu 'e he sīpinga 'a e
Fakamo'uí 'i he *'uhinga* 'oku mahu'inga ai
e talangofua ki he Tamai Hēvaní kae pehē
foki ki he *founga* te tau lava 'o talangofua
aí. I he'etau toe vakai'i 'a e ngaahi sīpinga
ko 'ení mei He'ene ngāué, fakakaukau ki
he founga te nau ala tofa ai ha hala ke ke
muimui ai 'i ho'o mo'uí.

“OKU 'IKAI TE
U FAI KI HOKU
LOTO 'O'OKÚ
KA KO E
FINANGALO
'O E TAMAI
NAÁ NE FEKAU AÚ.”

(Sione 5:30; vakai foki,
Sione 6:38; 8:28-29; 14:31).

KO E HĀ TE KE LAVA 'O FAÍ?'¹

Na'e pehē 'e 'Eletā Heili, "Na'e ako'i kitautolu 'e Sisū 'i ha lea mahinon-gofua ke tau talangofua: "Kapau 'oku mou 'ofa kiate au, fai 'eku ngaahi fekaú. [Sione 14:15], mo e 'Ha'u 'o muimui 'iate au' [Luke 18:22]."

Ko e hā ha me'a te ke fai 'i he 'ahó ni ke ke talangofua lahi ange ai?

2

1. Neongo ná'e 'ikai ha angahala 'a Sisū, ka ná'a Ne talangofua ke papitaiso [Ia] "ke fakahoko 'a e mā'oni'oni kotoa pē" (Mātiu 3:13-17; vakai foki, 2 Nifai 31:4-7; Sione 3:5).

2. Ko e taimi ná'e 'ilo ai 'e Siosefa mo Mele 'a Sisū 'oku akonaki 'i he tempalé 'i hono ta'ú 12, ná'a Ne "anganofu kiate kinaua," 'o foki talangofua mo kinaua ki 'api (vakai, Luke 2:42-51).

3. Neongo ná'a Ne kole pē 'e lava ke fakalaka 'a e ipú 'iate la, ka ná'a Ne tukulolo ki he mamahi he Ngoue ko Ketisemaní (vakai, Mātiu 26:36-44; Luke 22:39-54).

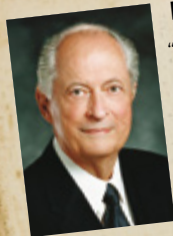
4. Ná'a Ne tauhi 'a e Sāpaté mo ma'ulotu 'i he falelotu lahi (vakai, Luke 4:16-44).

5. Na'e tuku 'e Sisū ke fakamā'ui la 'e he tangatá kae lava 'o fakahoko e ngāue mo e nāunau 'o e Tamai (vakai, 'Isaia 53:7; Mātiu 26:53; Mōse 1:39).

6. Ná'a Ne faka'osi 'a 'Ene ngāué 'aki Ene tuku ke tutuki la 'e he kau tangata anga-koví (vakai, Mātiu 27:35; Sione 10:17-18; Kalētia 1:3-5).

3

KOE'UHÍ HE NA'E TALANGOFUA HOTAU FAKAMO'UÍ

"Tū'unga 'i he talangofua hotau Fakamo'uí, ná'a Ne fai e fakalelei ma'a 'etau ngaahi angahalá, 'o tau lava ai ke toetu'u mo teuteu 'a e hala ke tau toe foki ai ki héetau Tamai Hēvaní, 'a ia ná'a Ne 'afio'i te tau fai ha ngaahi fehalaaki 'i héetau ako ke talangofua 'i he matelié. "Ko e taimi 'oku tau talangofua aí, 'oku tau tali 'Ene feilaulá, he 'oku tau tui 'e lava 'o fakamolemolei; 'a e fa'ahinga 'o e tangatá kotoa pē 'i he Fakalelei 'a Kalaisí, tū'unga 'i he talangofua ki he ngaahi fono, ngaahi ouau mo e ngaahi fekau 'o e ongoongolelei.

'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Kapau 'Oku Mou 'Ofa 'Iate Au, Tauhi 'Eku Ngaahi Fekaú," Liahona, Siulai 2014, 35.

1

6

7

TO'U TUPU

“‘I HE NGĀUE KOTOA
 ‘A [KALĀSĪ]
 ‘NAĀ NE
 TOFANGA ‘I HE
 NGAĀHI ‘AHI‘AHI
 KA NA‘E ‘IKAI
 FAKAVAIVAI [KI AI]’

8

[T&F 20:22].”
 –‘Eletā Robert D. Hales

9

4

7. Na'e talangofua ma'u pe 'a Sisū ki He'ene Tamai, peā Ne hā'ele ki he maama tatali'anga 'o e ngaahi laumālié 'o fokotu'u 'a e ngāue fakafai'fekaú ai (vakai, **1 Pita 3:18-20; 4:6**).

8. Na'e 'ahi'ahi'i 'a Sisū 'e Sētane, ka na'e 'ikai ke Ne fo'i (vakai, **Mātiu 4:1-11; T&F 20:22**).

9. 'Okú Ne hoko atu 'i he fai e finangalo 'o e Tamai mo tatakī 'a e Siasī (vakai, **Siosefa Sāmita—Hisitōliá 1:16-17; T&F 19:2-24**).

5

KO 'ETAU TAFĀ'AKÍ

KAU TĀMATE AFÍ MO E TEUNGA TAU 'O E 'OTUÁ

Ko ha 'aho malū 'i he'eku ngāue ko ke tokotaha tāmāte afi ngāue 'ofā, peā u pehē leva ke u lau 'a e Tohi 'a Molomoná. Ko e taimi ne fakatokanga 'i ai 'e ha taha 'o hoku kaungā ngāue 'eku lautohí, na'á ne 'eke mai pe 'oku ou 'ilo'i e founga te tau lava ai 'o tui 'a e teunga tau 'o e 'Otuá 'i onopōnī. Na'e lea 'a e fafangu fakatokangá 'i he lolotonga 'o 'ema talanoá. Na'e hoko ha vela 'i ha falekoloa ofi mai pē.

Ne mau tui fakavave leva homau teunga tāmāte afi pea fononga hangatonu ki ai. Na'e kakaha 'a e uló, pea 'i he'emaui a'u atu ki he falekoloá, ne pā ha me'a hangatonu mai kiate kimautilu. Na'e kapu kimautilu 'e he uló. Na'e fakapupu'u'i au mo hoku kaungā ngāue 'e he pahū ko 'enī. Kae mālō mo 'emaui ngaahi nāunau mo e teunga malu'i, he na'e 'ikai ke mau lavea.

Na'á ku 'eke ki hoku kaungā ngāue 'i he taimi ne mau foki ai ki he fale tāmāte afi, hili hono tāmāte'i 'o e afi, pe 'okú ne kei manatu'i 'ene fehu'i fekau'aki mo e teunga tau 'o e 'Otuá. Na'á ne talamai 'io, peā u fakamatala'i ange leva ko e teunga ta'u 'o e 'Otuá 'oku tatau mo e nāunau malu'i tāmāte afi. Kuo pau ke tau tui ma'u pē ia ka tau lava 'o matu'u-aki 'a e ngaahi 'oho mālohi 'a e filí. Kapau te tau tauhi 'a e ngaahi fekau'i, 'e tāpuekina kitautolu 'aki e mālohi malu'i 'o e teunga tau 'o e 'Otuá, pea 'e hoko 'a e Laumālie Mā'onī'onī ko hotau fai-fakahinohino. ■

Fernando de la Rosa Marrón, Mexico

KO E 'EKU POTUFOLOFOLA MANAKÓ

1 Samuela 16:7. “OKU 'IKAI MAMATA 'A [E 'EIKÍ] 'O HANGĒ KO E MAMATA 'A E TANGATÁ; HE 'OKU SIO 'A E TANGATÁ KI HE ANGA 'OKU HĀ 'I TU'Á, KA 'OKU 'AFIO' 'E [HE 'EIKÍ] 'A E LOTÓ.”

Kimu'a peá u kau ki he Siasí, na'á ku lau ma'u pē au ko ha taha angamaheni pē au pea 'ikai ha fu'u poto fēfē. Na'á ku ongo'i na'e 'ikai ha'aku me'a mahu'inga ke foaki. Na'á ku manavasi'i ke fakahā ki he kaka'i pe ko hai au koe'uhí ko e manavasi'i na'a fakasitu'a'i au peá u lotu mamahi. Na'á ku fakakaukau na'e mālohi, poto, mo lelei ange 'a e taha kotoa ne mau feohí, 'iate au.

Ka na'e liliu kotoa 'a e ngaahi fakakaukau ko 'ení 'i he'eku hoko ko e mēmipa 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi Aho Kimui Ní. Na'á ku ako ko e fānau kotoa kitautolu 'a e 'Otuá pea 'oku tau ma'u ha ngaahi lelei fakalangi. 'Oku mahino 'eni kiate au 'oku 'ikai ke 'i ai ha fe'auhi ia pe ko hai 'oku potó, koloa'ia, pe talavou angé. 'I he fofonga 'o e 'Eikí, 'oku tau 'i ha tu'unga tatau kotoa pē, pea ko la 'oku fai fakamāú—'o 'ikai makatu'unga 'i hotau ngaahi tu'unga fakatu'asinó ka 'i he'etau talangofua mo holi ke muimui 'i he hala kuó Ne tofá. ■

Joan Azucena, 'Otu Filipainí

TE KE FIE NGĀUE 'I HE SĀPATÉ?

Na'á ku ma'u ha fakamo'oni mālohi ki he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisi 'i hoku ta'u 15, mo u fiefia lahi ke kau ki he Siasí. Na'á ku ngāue 'i he taimi ko iá ke tokoni 'o tauhi hoku fāmili. Neongo ia, na'e 'ikai fuoloa 'eku kau ki he Siasí, kuo mole 'eku ngāué.

Na'e fie ma'u ke u kumi vave ha ngāue fo'ou koe'uhí he na'e fakafalala hoku fāmili kiate au, ka ko e ngāue kotoa pē na'á ku tohi ki ai, na'a nau fie ma'u ke u ngāue 'i he Sāpaté. Na'á ku fakasitu'a'i ha ngaahi ngāue lahi koe'uhí he na'á ku 'ilo'i na'e fie ma'u ke u 'i he lotú he Sāpaté (vakai, T&F 59:9–10).

Hili ha māhina 'e ua 'o 'eku kumí, ne te'eki pē ke u ma'u ha ngāue. Na'e 'ikai ko ha mēmipa 'o e Siasí 'eku fa'eé, pea neongo na'e tui 'Otuá, ka na'e fu'u 'ita lahi 'i he'eku fakasitu'a'i 'a e ngaahi ngāué.

'I ha pō 'e taha na'á ne sio hangatonu mai kiate au 'oku fakatē-lo'imata peá ne 'eke mai, “Ko e hā 'oku tuku ai 'e he 'Otuá ke hoko 'eni kiate kitautolu 'i he taimi 'oku tau mātu'aki faivelenga ai 'i he fai 'o e me'a 'oku totonú?”

Na'á ku tali ange, “Fine'eiki, 'oku 'ikai ke u 'ilo' 'a e 'uhinga 'oku hoko ai 'eni kiate kitautolú,

ka 'oku ou 'ilo'i 'oku ou fai 'a e me'a 'oku totonú, pea 'oku ou 'ilo'i 'e tāpukeina kitautolu 'e he 'Otuá ai.”

'I he pongipongi hono hokó ne foaki mai 'e ha taha ha pa'anga lahi ke u fetuku ha ngaahi uta mamafa 'i ha 'aho 'e ua mei ha fale 'e taha ki ha fale kehe. Na'e faingata'a 'a e ngāué, ka ko e taimi na'á ku ma'u ai 'a e pa'angá, na'á ku foki hangatonu ki 'api 'o fai ha lotu fakafeta'i. Na'e 'ikai fuoloa kuó u ma'u ha ngāue na'e ngofua ai ke u māloló 'i he Sāpaté, pea kuo te'eki ai ke u toe ta'e-ma'u ngāue talu mei ai.

'Oku ou fiefia he na'á ku fili ke tauhi 'a e 'aho Sāpaté ke mā'oni'oni. 'Oku lahi ha ngaahi pole 'i he mo'uí, ka 'oku ou 'ilo'i kapau te tau feinga ke to'a neongo 'a e ngaahi faingata'a, 'e tāpuaki'i kitautolu 'e he 'Eikí. ■

Sahili Sama, 'Initia

Fai 'e Eletā
Neil L. Andersen

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

FOUNGA KE POTÓ

‘I he fakamatala peau kula ‘o e ‘aho ní, ‘oku tau fu‘u fie ma‘u mo‘oni ‘a e potó—‘a e potó ke **filifili mo ‘ilo‘i** ‘a e founga ke faka‘aonga‘i ai ‘a e me‘a ‘oku tau akó.

Tau manatu‘i:

1. Kuo pau ke tau kumi ki he potó.
2. Ko e potó ‘oku fōtunga kehekehe pea ‘oku ha‘u ‘i ha ngaahi lalahi mo ha ngaahi lanu kehekehe.
3. Ko e potó ‘oku ma‘u vavé ‘okú ne ‘omi ha ngaahi tāpuaki lahi fau.
4. Ko e potó ‘oku ma‘u ‘i ha tafa‘aki ‘e tahá ‘oku ‘ikai malava ke faka‘aonga‘i ‘i ha tafa‘aki kehe.
5. Ko e potó ‘o e māmaní, neongo ‘oku fu‘u mahu‘inga ‘i ha ngaahi me‘a lahi, ka ‘oku toki mahu‘inga taha ‘i he taimi ‘oku tukulolo ai ki he potó ‘o e ‘Otuá.

‘Oku fakamatala‘i ‘e he folofolá ha fa‘ahinga potó ‘e ua: ko e potó ‘o e māmaní mo e potó ‘o e ‘Otuá. ‘Oku fakatou ‘i ai ha ngaahi konga lelei mo kovi ‘o e potó ‘o e māmaní. ‘I he tafa‘aki kovi tahá, ‘e lava ke fakamatala‘i ko ha mo‘oni fakakonga, tui fio mo e ‘atamai potó pea mo e olopotó,

ke a‘usia ha ngaahi taumu‘a siokita pe kovi.

‘Oku ‘i ai mo ha fa‘ahinga potó ‘e taha ‘o e māmaní ‘oku ‘ikai ke fu‘u fakatu‘utāmaki pehē. Ko hono mo‘oní ‘oku mātu‘aki lelei. ‘Oku ma‘u ‘a e potó ko ‘ení ‘i he **akó, fakakaukau, fakatokanga‘i, pea mo e ngāue mālohí.** ‘Oku mātu‘aki mahu‘inga mo ‘aonga lahi ‘i he ngaahi me‘a ‘oku tau faí. ‘Oku ma‘u ia ‘e he kakai lelei mo tāu ‘i he‘etau foua ‘a e mo‘ui fakamatelié.

Kae mahu‘inga angé, kuo pau ke loto fiemālie ‘a e potó ko ia ‘okú ne ‘omi ‘a e lavame‘a ‘i māmaní, ke holomui ki mui ‘i he potó ‘o e ‘Otuá pea ‘oua ‘e fakakaukau te ne lava ‘o fetongi.

‘Oku ‘ikai fakatupu tatau ‘a e potó kotoa pē. ‘Oku fie ma‘u ke tau ‘ilo‘i ko e taimi ‘oku fepaki ai ‘a e potó ‘o e māmaní mo e potó ‘o e ‘Otuá, kuo pau ke tau **tukulolo hotau lotó ki he potó ‘o e ‘Otuá.**

‘Oku ou fokotu‘u atu ke ke to‘o ha ní‘ihi ‘o e ngaahi palopalema ‘okú ke fehangahangai mo iá. Tohi‘i ha laine mei ‘olunga ki lalo ‘i lotomālie ‘i ha la‘i pepa. Hiki ‘a e potó ‘o e māmaní ‘i he tafa‘aki to‘ohemá pea mo e potó ‘o e ‘Otuá ‘i he tafa‘aki to‘omata‘ú. Hiki ‘a e ngaahi palopalema ‘oku nau fepakipakí.

Ko e hā ‘a e ngaahi fili ‘okú ke fai?

‘Oku toe fai ‘e he ‘Eikí ‘a e talanoa ‘o e kau tāupo‘ou ‘e toko hongofulú ‘i he vahe 45 ‘o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, ‘a ia ‘oku fakamatala ki he ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘o a‘u ki he Hā‘ele ‘Angaua Mai ‘a e Fakamo‘uí, pea tuku mai ‘a e ngaahi folofola ko ‘ení kiate kitautolu: “He ko kinautolu ‘oku potó pea nau tali ‘a e mo‘oní, pea kuo nau ma‘u ‘a e Laumālie Mā‘oní‘oní ke hoko ko honau fakahinohinó, pea

kuo ‘ikai kākaa‘i ‘a kinautolú—ko e mo‘oni ‘oku ou pehē kiate kimoutolu, ‘e ‘ikai ke tā hifo ‘a kinautolu pea laku ki he afí, ka te nau kātaki‘i ‘a e ‘ahó” (vakai, T&F 45:57).

Tau **fekumi mu‘a ki he potó ‘o e ‘Otuá.** ‘Oku lahi ‘a e ngaahi me‘a te tau lava ‘o ako he taimí ni fekau‘aki mo e potó. ‘Oku ou palōmesi atu te mou ma‘u e ngaahi tāpuaki ‘a e ‘Eikí ‘i ho‘omou kumi ki he potó—‘a e potó ‘o e ‘Otuá. ‘Oku mātu‘aki fiefia ke Ne foaki Hono potó kiate kitautolu. Pea kapau te tau talangofua mo fa‘a lotu pea mo fekumi ki ai, ‘e hoko mai ia. ■

Mei ha lea ‘i he tāmaki tu‘unga ‘a e ‘Univēsití ko Pilikihami ‘Tongi–Aitahoó ‘i he ‘aho 10 ‘o ‘Epeleli 2009.

KUÓ KE FAKA‘AONGA‘I FĒFĒ ‘ENI?

“‘Oku ‘i ai ma‘u pē ha me‘a ‘e ua ‘e lava ke fili: Te ke lava ‘o fili ‘a e me‘a ‘okú ke fie ma‘ú. Ka ‘oku totonu ke ke fili fakapotopoto. Te u lava ke pehē ‘e lava ‘e he fili ‘o e ‘Eikí ‘o tokoni‘i koe ‘i he ‘aho kotoa pē pea ‘e lava ‘e he ma‘u ‘o e Laumālie Mā‘oní‘oní ke mo kau ‘o tokoni‘i koe ‘i he tūkunga kotoa pē. ‘E lava ‘a e fili ‘o e tafa‘aki ‘oku halá ke fakaiuku ki ha ongo‘i mamahi, ko ha ongo ‘e hangē ha fiefiá ‘i ha ki‘i taimi nou-nou ka ‘i he‘ene ‘osí, te ke fakatokanga‘i ‘a e ngaahi nunu‘á pea te ke toki faka‘ise‘isa lahi ‘i he fili kuó ke fai. Nofu ‘i he tafa‘aki ‘a e ‘Eikí! ‘Oku ‘ikai ke faingofua ma‘u pē, ka ‘oku ‘aonga ke fakahoko!”

Samuela J., ‘Ositulia

'AI HANGATONU

'Oku SAI 'apē ke te 'alu ki he ngaahi hulohula pe ngaahi fakafiefia 'oku ou 'ilo'i 'e hoko ai 'a e ngaahi me'a 'oku koví, koe'uhí ke te hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei?

Fehu'i pē kiate koe: “Ko e fa'ahinga sīpinga lelei fēfē 'oku ou fakakaukau te u tā 'i he fa'ahinga tūkunga peheē? Kapau 'okú ke taumu'a ke 'alu ki ha fa'ahinga feitu'u 'e 'i ai ha faito'o kona tapu pe 'olokaholo, teunga ta'efe'unga, fasi mo ha fakalea fakatupu fakakaukau 'uli, pe hulohula 'uli, te ke fakahaa'i fēfē ki he kakaí 'a e lahi 'o e fiefia te nau lava ke ma'u ta'e kau ai 'a e ngaahi me'a ko iá? 'Oku ngalingali ko e fakakaukau 'eni 'a e kakai te mou feohí—“Oku 'ikai 'apē ko ha sīpinga lelei 'ena 'o e tuí mo e ngaahi tu'unga mo'uí?” pe “Ko e hā na'e teitei ha'u ai 'a e taha ko 'ená?” I he ngaahi me'a lahi, te ke hoko ko ha sīpinga lelei ange 'aki ha 'ikai ke ke 'alu, koe'uhí he 'e 'ikai ke ke faka'atā ai koe 'i he 'ilo pau ki he 'ahí'ahí. ■

Ko e hā e lahi 'o e ivi takiekina 'o Sētané ki he'eku ngaahi fakakaukau?

'Oku fakapapau'i he'e-tau Tamai Hēvaní ke tau ma'u 'a e tau'atāina ke fili, 'a e malava ke fili 'a e lelei pe koví. He 'ikai ke Ne fakamālohi'i kitautolu ke tau fai lelei, pea he 'ikai ke lava 'e he tēvoló 'o fakamālohi'i kitautolu ke tau fai kovi (vakai, *Ngaahi Akonaki*

'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmīta [2007], 245).

Ko ia, ko e taimi 'oku ha'u ai ki ho'o fakakaukau, 'oku ma'u 'e he tēvoló 'a e ivi takiekina lahi 'o fakatatau pē mo ia 'okú ke fie foaki ange ki aí. Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmítá, “He 'ikai ke lava 'e Sētane

'o tohoaki'i kitautolu 'aki 'ene ngaahi fakatauelé kae 'oua kuo pehē 'e hotau lotó 'oku tau loto mo tukulolo ki ai” (*Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmīta*, 245). Na'á ne toe pehē foki, “Oku 'ikai ma'u 'e he tēvoló ha mālohi kiate kitautolu kae 'oua pē kuo tau fakangofua ia” (245).

'Ikai ngata ai, 'oku talamai 'e he folofolá “oku 'ikai ha taha kehe ka ko e 'Otuá pē 'okú ne 'afio'i ho'o ngaahi fakakaukau mo e ngaahi holi 'a ho

lotó” (T&F 6:16), ko ia 'oku 'ikai 'ilo'i mo'oni 'e Sētane ia 'a e me'a 'okú ke fakakaukau'í. Ko e me'a pē 'okú ne lava 'o faí ko e fakahoko ha ngaahi 'ahí'ahí mo ha ngaahi fakatauele. Ka, kapau te ke fili ke muimui ki ai, 'okú ne ma'u leva ha mālohi lahi ange kiate koe pea faka'au ke mālohiange mo e ngaahi 'ahí'ahí. I he me'a tatau pē, kapau te ke teke'i 'a e koví pea fili 'a e lelei, 'e fakamālohia mo tāpuekina koe. ■

Loto'ā pē Taha mo e TAUHI SIPI PĒ TAHA

'Oku akōi kitautolu 'e ha tauhi'anga 'o ha tākanga sipi fekau'aki mo e tokanga 'a e Fakamo'uí ki Hono kakaí.

Tākanga Sipi 'o e Kuonga Mu'á

Ko e me'á 'eni: Ko ha ki'i loto 'ā sipi faingofua, kuo 'aa'i.

Taumv'á: Ke malu'i 'a e tākanga sipi mei he manu fekaí mo e kau kaiha'á, tautautefito 'i he po'ulí.

Nāunaú mo hono langá: Maka, pea meimei ko e 'akau talatala 'oku hili 'i he ngaahi funga 'aa. Na'e fa'a faka'aonga'i ha ngaahi 'akau talatala matolu ke fa'u ha 'ā ki ha malu'anga fakataimi 'o ha tākanga sipi. Na'e fa'a tauhi he taimi 'e nīihi 'a e tākanga sipi 'i he ngaahi 'aná, pea na'e fa'a felei 'aki ia e maka iiki pe 'akau 'i mu'a 'iate kinautolu.

NGAAHI MO'ONI MEI HE TOHI TAPŪ

- 'Oku mātu'aki mahu'inga 'a e fanga sipí koe'uhí ko honau kakanó, hu'akaú, ngakó, fulufulú, kilí, mo e me'atuí pea ko e monumanu tefito ia ki he feilauláú.
- 'Oku kau 'a e fanga ulofí, hainá, lēpatí, mo e fanga penifaá (panthers) 'i he fanga manufekai te nau siofi 'a e fanga sipí. Na'e nofo'i foki 'i he kuonga mu'á 'a e feitu'ú 'e he fanga laioné mo e fanga peá (vakai, 1 Samuela 17:33-37).
- Na'e faka'aonga'i 'e he kau tauhi- sipí 'a e va'akaú ke taki 'aki 'a e fanga sipí mo ha toko-toko mo e makatā ke malu'i 'aki kinautolu.
- 'Oku taki 'e ha tauhisipi 'ene fanga sipí ki he mohukú mo e va'i 'i he lolotonga 'o e 'ahó (vakai, Same 23:1-2) pea fakafoki mai ki he loto'áá i he p'ulí. 'Oku lau 'e he tauhi 'a e fanga sipí 'i he'enua foki maí, pea kumi 'a e fanga sipi heé kapau 'oku pulia ha ni'ihí. Hili ia pea toki tokoto leva 'i he hū'anga ki he loto'áá ke malu'i kinautolu.
- Na'e ui 'e Sīsū Kalaisi la ko e Tauhi Sipi Lelei (vakai, Sione 10:11-15) koe'uhí he na'á Ne foaki 'Ene mo'uí koe'uhí ko kitautolu. Na'á Ne toe fakatātā foki la ki he matapā 'o e loto'ā-sipí (vakai, Sione 10:1-9) koe'uhí he 'oku fou 'iate la 'a 'etau ma'u 'a e me'akai fakalaumālié, mālōlōó, nongá, fakamo'uí, mo e hakeaki'i.
- Na'e fakatatau 'e he 'Aposetolo ko Paulá 'a e Siasí ki ha tākanga sipi (vakai, Ngāue 20:28).

TĀ FAKATĀTAĀTE DAVID HABBEN, TOO MEI HE KALAISI MO E TALAVOU KOLOAIA, TĀ E HEINRICH HORVMANN.

FANGA SIPI KEHE

Na'e folofola 'a e Fakamo'uí kau ki ha "fanga sipi kehe . . . 'oku 'ikai 'i he loto'ā ko 'eni'" (Sione 10:16), 'o 'uhinga ki he kakai Nifai mo e kakai Leimana, na'e taki atu mei he fale 'o 'Isilelí (vakai, 3 Nifai 15:14-24). Na'e toe folofola foki ki ha'ane 'a'ahi ki he ngaahi fa'ahinga 'o 'Isilelí kuo molé (vakai, 3 Nifai 15:20; 16:1-3).

Ko e Me'a Te Tau Lava 'o Akó

Ko e ngaahi loto'ā sipí:

Ko e feitu'u ia 'oku tånaki ai 'a e tåkangá. 'I he 'etau hoko ko e kãingalotu 'o e Siasí, 'oku tau 'inasi 'i he uouangataha 'i he 'etau tuí mo 'etau ngaahi fuakavá, pea pehē 'i hono tånaki fakatahá. Na'e fakamo'oni 'a Palesiteni Henelí B. 'Aealingi, ko e Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, "Oku 'ikai ke fakafo'ituitui 'a e fiefia 'i he uouangataha 'oku finangalo 'a e [Tamai Hēvaní] ke tuku kiate kitautolú. [Kuo pau ke tau kumi ki ai pea mo taau mo ia fakataha mo e ni'ihí kehé.] 'Oku 'ikai leva ha ofo 'i he na'ina'i 'a e 'Otuá ke tau taha ka Ne lava 'o tãpuaki'i kitautolú. 'Okú Ne finangalo ke tau taha 'i ha ngaahi fāmili. Kuó Ne fokotu'u ha ngaahi kalasi, uooti mo e ngaahi kolo pea fekau ke tau fa'a fakataha. Te tau lava 'i he ngaahi fakataha'anga ko iá, . . . ke [lotua] mo ngāue'i 'a e uouangataha ko ia te tau ma'u ai 'a e fiefiá mo lahi ange ai hotau mālohi ke ngāue" ("Ke Taha Hotau Lotó," *Liahona* Nōvema 2008, 69).

Ko ha feitu'u 'o e malu mo e fie-mālie. 'Oku tau "ma'u 'a e fie-mālie ki [hotau] laumālié" 'ia Sīsū Kalaisi (Mātiu 11:29). 'Oku hoko Hono Siasí ko ha "malu'anga, pea . . . ko ha unga'anga" (T&F 115:6). Pea hangē ko hono ako'i 'e Palesiteni Poiti K. Peeka 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Oku tau ongo'i hao mo malu mo 'etau fānaú 'i hono tauhi 'o e ngaahi fuakava kuo tau faí mo mo'ui talangofua ki he me'a 'oku fie ma'u ke fai 'e he kau muimui 'o Kalaisí" ("Oku Ou 'Ilo'i 'a e Ngaahi Me'á Ni," *Liahona*, Mē 2013, 7).

Le'ohi 'e he tauhi-sipí. Ko Sīsū Kalaisi 'a e Tauhi-sipi Lelei 'okú Ne fakamo'ui kitautolú. Na'e mamahi mo pekia koe'uhí ke tau lava 'o ikuna'i 'a e angahalá mo e maté pea foki ki he 'etau Tamai Hēvaní. 'I he 'etau ha'u kia Kalaisi mo tala-ngofua ki He'ene ngaahi fekaú, 'okú Ne tãpuaki'i, tatakí, mo fakatou malu'i fakafo'ituitui kitautolu pea mo Hono kakai 'i he fuakavá. ■

“Te u lava fēfē ‘o ma‘u ha fiemālie lahi fe‘unga ke talanoa ki he‘eku pīsopé ‘o kau ki ha ngaahi palopalema pe me‘a ‘oku ou hoha‘a ki ai?”

Mahalo te ke ongo‘i tailiili ke talanoa mo ho‘o pīsopé fekau‘aki mo e ngaahi me‘a ‘okú ke fefa‘uhi mo iá, pea ‘oku hoko pē ia. ‘Oku tau fa‘a tailiili kimu‘a ke tau foua ha ngaahi me‘a fo‘ou pe kimu‘a pea tau talanoa mo ha taha lahi.

Ka ko ‘etau pīsopé ‘oku ui ‘e he ‘Otuá. Na‘e ui ia koe‘uhí ko ha ākonga lí‘oa ia ‘a Sisū Kalaisi. Te ne fai hono lelei tahá ke anga‘ofa mo ma‘u ha mahino. Ko ‘ene taumu‘á ke tokoni‘i koe ke ke ha‘u ki he Fakamo‘uí koe‘uhí ke ke ma‘u ha nonga. ‘I he kamata‘angá, mahalo te ke ongo‘i mā ke talanoa mo ia kau ki ho‘o ngaahi fehu‘i pe angahalá, ka he ‘ikai sio lalo ai kiate koe. Ko hono mo‘oní, ‘e fiefia ‘i ho‘o ma‘u ha holi ke fakalalakaká. Pea te ne tauhi ho‘omo pōtalanoá ‘o ‘ikai fakahāhā holo.

‘Oku ‘ikai totonu ke ke fuesia toko taha pē ho‘o kavengá. ‘E lava ke tokoni atu ho‘o pīsopé ke ke ma‘u e tali ki ho‘o ngaahi fehu‘i pea, kapau ‘e fie ma‘u, tokoni ke ke fakatomala mo ikuna‘i, tu‘unga ‘i he Fakalelei ‘a Kalaisi, ‘a e ngaahi ongo‘i halaiá, siva e ‘amanakí, pe ta‘e-tāú.

‘I ho‘o talanoa ki ho‘o pīsopé, te ke ongo‘i ‘ene ‘ofa kiate koé. Neongo ‘okú ne fatongia ‘aki ‘a e uōtí pe koló kakato, ko e me‘a ‘oku tokanga taha ki aí ko e tu‘unga lelei ‘a e kau talavou mo e kau finemuí. ‘Oku ‘ikai ke ke fakahoha‘asi ia ‘i ho‘o kole tokoní.

Te ke lava ‘o lotua ki he Tamai Hēvaní ke ma‘u ha mālohi mo ha loto-to‘a ke talanoa mo ho‘o pīsopé. Kuó Ne fakamafai‘i ho‘o pīsopé ke tokoni atu pea ‘oku fiefia ho‘o pīsopé ke fai ia. Kapau te ke ‘alu ‘i he loto tau‘atāina mo ha holi ke lelei ange, te ke fakatokanga‘i te ke mavahe mei hono ‘ōfisí mo ha ongo‘i ‘oku toe lelei ange ‘i he taimi kimu‘á.

He ‘Ikai Ke ne Ta‘etoka‘i Koe

‘Oku foaki ki he pīsope ‘o homou uōtí ‘a e mafai ke ne tatakí koe ‘i he ngaahi sitepu ‘o e fakatomalá. ‘I he taimi ‘e ní‘ihi, ko e tafoki ko ia ki ho‘o pīsopé, ko e founga pē taha ia ke ke fakatomala kakato ai ‘o fou ‘i he Fakamo‘uí. Ko e taimi na‘á ku fie ma‘u ai ke talanoa ki he‘eku pīsopé, na‘á ne tokoni‘i au ke u ‘ilo ‘a e Fakamo‘uí mo ikuna‘i ‘a e ngaahi kafo loloto taha na‘á ku ma‘u. ‘Oku loto ho‘o pīsopé ke tokoni‘i koe. Ko hono uiui‘i ke tokanga‘i koe, pea he ‘ikai ke sio lalo kiate koe koe‘uhí ko ha fa‘ahinga me‘a ‘okú ke fie ma‘u ke mo talanoa ki ai.

Madison D., ta‘u 18, Tutā, USA

‘Oku Fiefia Ho‘o Pīsopé ke Tokoni

Na‘á ku fa‘a ongo‘i hoha‘a ‘i he ngaahi ‘initaviú, ka na‘e faifai pē peá u fakatokanga‘i na‘e fiefia ma‘u pē ‘eku pīsopé ke tokoni ke u fakalelei‘i ‘eku ngaahi palopalemá. Falala ki ho‘o pīsopé; ko ha tauhi sipi ia pea ko e uōtí ‘a ‘ene tākangá.

Jaime R., ta‘u 19, Sokopamupā, Poliviá

He ‘Ikai Ke Ne Lavaki‘i Ho‘o Falalá

Kuo faka‘au ‘o u ‘ilo‘i ko e pīsopé ‘oku mei-meí ko e tokotaha lahi falalá‘anga taha ia ‘e lava ke kumi tokoni ki ai ha taha ta‘u hongofulu tupu. He ‘ikai ke ne teitei maumau‘i ho‘o falalá—ko e me‘a kotoa pē ‘okú ke vahevahe mo iá, ‘e nofo ia ‘i hono ‘ōfisí. ‘Oku mātu‘aki faingata‘a he taimi ‘e ní‘ihi ke vahevahe ho‘o ngaahi palopalemá, ka ‘oku ‘ai ‘e ho‘o talanoa hangatonu mo ha taha ‘oku ‘ofa mo tokanga pea mo fie ma‘u ‘a e lelei tahá ma‘au ke faingofua ange.

Nicole S., ta‘u 18, Aitahō, USA

Te Ke Lava 'o Falala Ki Ai

Ko ho'o pīsopé pe palesitēni fakakoló ko ha tamaio'eiki mo'oni 'a e 'Eikí. Te ke lava 'o falala ki ai ki ha fakahinohino 'i ho'o feinga ke ma'u ha ue'i fakalaumālie mei he Laumālie Mā'oni'oní pea mo e folofolá. Kuo pau ke mahino kiate koe 'oku 'i ai 'a e pīsopé ke tokoni pea 'oku tataki ia 'e he 'Otuá.

Stanislav R., ta'u 19, Tonetisikī, Tukuleini

Manatu'i 'Okú Ne 'Ofa 'Iate Koe

Kapau 'oku 'i ai ha'o me'a 'okú ke fu'u fie ma'u mo'oni ke talanoa ki ai mo e pīsopé, mahalō na'a faingofua ange ke ke 'uluaki talanoa mo ia kau ki he akó mo ha ngaahi me'a fakalūkufua kehe. Kapau 'okú ke manavasi'i koe'uhí he 'oku fie ma'u ke ke talanoa mo ia kau ki ha ngaahi me'a ke fakatomala ai, manatu'i pē 'okú ne 'ofa 'iate koe. 'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke manavasi'i fakau'aki mo 'ene fakakaukau kiate koé, koe'uhí he ko e hā 'e sio lalo ai kiate koe 'i ho'o fie ma'u ke ofi ange kia Kalaisi?

Ashley D., ta'u 17, 'Alesona, USA

Lotua ke ke 'Ilo

Fehu'i pē kiate koe pe ko e hā 'okú ke ongo'i ta'e-fiemālie ai 'i ho'o talanoa mo e pīsopé. 'Okú ke fakakaukau he 'ikai ke lava 'o tokoni atu ke fakalelei'i ho'o ngaahi palopalemá? Lotu ke ke 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e pīsopé 'iate koe pea kuo ui ke tokoni atu kiate koe.

Adam H., ta'u 13, Kalefōnia, USA

Na'a Mo Ha'o Fai ha Fehalaaki

'E lava pē 'o faingata'a mo fakamā ke vete ha ngaahi me'a ki ho'o pīsopé, ka 'i ho'o hū ki tu'a mei he 'ōfisi ko iá, te ke ongo'i fiemālie, pea te ke 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate koe. 'Oku finangalo ke ke fiefia, na'a mo ha'o fai ha fehalaaki.

Amanda W., ta'u 16, Tutā, USA

'Oku 'i Hení ke Tokoni

Ko e pīsopé ko e tauhisipi ia homou uōtí. Manatu'i te ne fai hono lelei tahā ke tokoni'i koe pea 'okú ne ma'u 'a e mālohi 'o e 'Otuá ke kau mo ia. Kapau 'okú ke ongo'i manavasi'i, te ke lava 'o lotua ha mālohi ke ke lava 'o talanoa ki ho'o pīsopé. Ko hono faka'osí, te ke fiefia na'a ke 'alu ki ai—pea 'e 'aonga ia.

Samuel H., ta'u 14, 'Aitahō, USA

Koe'uhí ke ma'u ha fakamatala lahi ange 'i he tefitō ní, vakai, C. Scott Grow, "Ko e Hā Hono 'Uhingā pea Ko e Hā 'oku Fie Ma'u ai Ke u Vetehia ki He'eku Pīsopé?" Liahona, 'Okatopa 2013, 59.

VAHEVAHE KIATE IA

"Kumi fale'i mei ho'o kau taki lakanga fakataula-'eiki, tautautefito

ki ho'o pīsopé. 'Okú ne 'ilo'i 'a e ngaahi tu'ungá, pea 'okú ne 'ilo'i 'a e me'a ke ako'i atu. Kumi ha ngaahi faingamālie ke talanoa ai mo ia. 'E lava pē ke ke 'amanaki te ne fai atu ha ngaahi fehu'i loloto. Falala kiate ia. Vahevahe kiate ia Kole ange ke tokoni atu ke mahino kiate koe 'a e me'a 'oku fie ma'u 'e he 'Eiki meiate koé. Fai ha tukupā ke mo'ui 'o fakatatau mo e ngaahi tu'unga 'o e Siasí 'i he angama'a. 'Oku mātu'aki mahu'inga 'a e fetu'utaki mahu'inga mo ha taki matu'otuá ke tokoni ke ke mo'ui angama'a mo taau ma'u pē."

'Eletā M. Russell Ballard 'o e Kólomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Purity Precedes Power," Ensign, Nov. 1990, 37.

FEHU'I KA HOKÓ

"Na'e fakakata 'aki au 'i he 'akó koe'uhí ko 'eku kau ki he Siasí. 'Oku ou 'ilo 'oku fie ma'u ke u taukave'i 'a e me'a 'oku ou tui ki aí, ka 'oku fu'u faingata'a! Te u loto-to'a fe'unga fēfē ke talaange ki he kakai ko iá ke tuku?"

'Omai ho'o talí, pea kapau 'e fie ma'u, ha la'i tā 'ata lelei kimu'a he 'aho 1 'o Me 2015 ki he liahona.lds.org, 'imeili ki he liahona@ldschurch.org, pe meili (vakai ki he tu'asila 'i he peesi 3).

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'imeili pe tohi 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uōtí pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18. ('e tali pē 'a e 'imeili) ke pulusi ho'o talí mo e taá.

'E lava ke 'ētita'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

*Na'e 'ilo'i 'e 'Eli 'a e taha na'e
tangane'ia a'i, ka na'e fu'u
manavasi'i ke fakahā.*

Ko Hai 'Okú

Fai 'e Charlotte Mae Sheppard
Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

*"Fai ki ho konisēnisi, ho lāngilangi, ho'o tu'i; tu'u ko e
helo" (Children's Songbook, 158).*

Na'e u'uu'u tailiili pē 'e 'Eli hono nge'esi
nimá. Na'e lue atu 'a Misi Fiti 'i he ngaahi
'otu tesí mo 'eke tahataha ki he fānau
akó ha fehu'i.

"Ko hai 'okú ke tangane'ia a'i?" Ko
e 'eke ange ia 'e Misi Fiti kia Selemí.

Na'e 'ikai toe tatali 'a Selemí
'ene talí. Na'á ne talaange fiefia,
"Ko 'eku tangata'eikí."

TA FAKATĀTA 'A VALERIO FABBRETTI

Ke Tangane'ia Aí?

Ne malimali 'a Misi Fiti. “Fēfē koe Sala?”

Na'e vave tatau pē mo 'ene talí. “Ēpalahame Linikoni.”

Ne ongo'i 'e 'Eli e tā vave hono mafú 'i he hoko mai 'a Misi Fiti he 'otu 'o e fānau akó. Ne nau talanoa ki he kau tangané 'i he 'ahó kotoa, pea ko 'eni, kuo pau ke talaange 'e he taha kotoa 'a e taha 'oku tangane'ia aí—'i he 'ao 'o e kalasí kotoa!

Ne talaange 'e 'Emipā mo Siositeni ko 'ena fa'eé 'okú na tangane'ia aí. Ne talaange 'e Uolotā ia ko 'ene kui tangatá. Ne 'i ai mo ha níihi tokosi'i kehe ne nau pehē ko ha tu'i pe ko ha palesiteni.

Ne toe pē ha fānau ako tokosi'i pea a'u mai 'a Misi Fiti kia 'Eli. Kuo pau ke ne fakakaukau 'i ha taha 'oku tangane'ia aí—mo vave foki.

Sio hifo 'a 'Eli ki hono suú, pea mā.

'Oku 'ikai ko e palopalema totonú hono ma'u e taha 'oku tangane'ia aí. Na'á ne 'osi 'ilo'i 'a e taha 'oku tangane'ia aí. Ko Sīsū Kalaisi Na'á Ne fakamo'ui 'a e mahakí, fokotu'u 'a e maté, totongi huhu'i ki he angahala 'a e taha kotoa. Ko e tangane ma'ongo'onga taha ia kuo fai-faiangé pea mo'ui. Na'e fu'u ilifia pē ke ne lea 'aki ia.

Toe u'u 'e 'Eli hono nge'esi nimá 'i he'ene fakakaukau ke fakahā ki he kalasí kotoa ko Sīsū Kalaisi 'oku tangane'ia aí. Fēfē kapau 'e kata'i ia 'e Selemi? Fēfē kapau 'e lau'i ia 'e Sala mo 'Emipā 'i he mālōlō sí'i?

'Oku mo'oni na'á ne 'ilo'i ko Sīsū Kalaisi 'oku tangane'ia aí. Ka 'oku 'ikai 'uhunga ia ke 'ilo'i 'e he taha kotoa.

Na'e tu'u tonu pē 'a Misi Fiti 'i mu'a he tesi 'o 'Eli pea malimali. “Pea ko hai leva 'okú ke tangane'ia aí koe, 'Eli?”

Ne fakahilehila atu 'a 'Eli ki he 'otu 'a e fānau ako hono tafa'akí 'o a'u kia Misi Fiti. Peá ne fanafana ange, “Ēpalahame Lingikoni.”

Ne malimali 'a Misi Fiti. Na'á ne pehē ange 'i he'ene lue atu ki he taha ako hoko mai 'i he 'otú, “Sai!”

'I he'ene mavahé atu pē, kuo hoholo hifo 'a 'Eli 'o fie-mālie. Fakafeta'i he kuo 'osi. Ko e me'a fakamuimui taha na'á ne fie ma'u ke 'ilo 'e he taha kotoa 'i he kalasí, ko e taha 'oku tangane'ia aí.

Pehē hake ha le'o ia, “Ko Sīsū Kalaisi.”

'Ā'a lelei e fofonga 'o 'Eli 'i he'ene sio māmālie atú. Ko 'ena—ki'i mama'o sí'i atu pē he 'otú—'oku 'i ai ha ki'i tamasi'i lou'ulu mafuefue. Na'á ne tutue mo mā, pea na'e tangutu ma'u pē 'i mui 'i he lokiakó. Na'e 'ikai ke teitei 'ilo 'e 'Eli ia hono hingoá. Na'e 'ikai ke ne manatu'i ha'ane teitei pu'aki ha fo'i lea—tuku kehe 'a e taimí ni.

Na'e 'i ai ha fānau ako tokosi'i ne nau tafoki ke sio ki he ki'i tamasi'i, ka na'e 'ikai ke ne fakatokanga'i kinautolu. Na'e sio pē kia Misi Fiti peá ne toe lea ange. “Ko Sīsū Kalaisi 'oku ou tangane'ia aí.”

Na'e malimali lahi 'a Misi Fiti pea hoko atu 'i he 'otú. Ka na'e sio 'a 'Eli ki he ki'i tamasi'i 'o fakatumutumu. Na'e manavasi'i ia ke ne tala ki he tokotaha kotoa fekau'aki mo e taha 'oku tangane'ia aí, ka na'e 'ikai pehē 'a e ki'i tamasi'i. Na'e 'ikai foki ke 'alu ki hono siasí! Ka na'á ne 'ilo'i hono mahu'inga ke tu'u ko ha fa'ifa'itaki'anga 'o Sīsū Kalaisí, 'o a'u ki he taimi na'e faingata'a aí.

Na'e malimali atu leva 'a 'Eli ki he ki'i tamasi'i. He 'ikai ke toe manavasi'i ke fakahā 'a e taha 'oku tangane'ia aí. He ko hono mo'oní, kuó na toko ua 'i he taimí ni. ■
'Oku nofo e tokotaha na'á ne fai e talanoá 'i Kalefōnia, USA.

Lotú mo e Ngaahi Falelotú

Fai 'e Mckelle George

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

“Ko 'eku kau ākongā 'a kimoutolu, kapau te mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu” (Sione 13:35).

Nā'e hanga hake 'a Teni ka na'e 'ikai pē ke lava 'o sio ki he tumu'aki 'o e falelotu faka'ofa'ofā. Na'e omi 'a e kakai na'e kau ki ha siasi kehē ki heni. Na'e 'ikai mahino kia Teni 'a e 'uhinga ne 'a'ahi ai honau fāmili ki he falelotú ni 'i he 'aho Falaité, ka na'e pehē 'e he Tangata'eikí ko 'enua ō ki ha me'a 'oku ui ko e Pō-hiva (Evensong).

“Ko e hā ia?” Ko e fehu'i ange ia 'a Teni.

Ne pehē 'e he Tangata'eikí, “Ko ha fakataha'anga 'oku hiva ai 'a e kakai, lau e folofolá, mo lotu fakataha.” “Hangē ha fāmili tokolahi 'i he faka'osinga 'o e 'ahó.”

Na'e sa'ia 'a Teni 'i hono ongó. Ko 'ene 'a'ahi 'eni mo hono fāmili ki 'Ingilani. Na'a nau ō 'i he Sāpate kuo 'osí ki ha uooti 'i he kolo na'e ui ko 'Ioke. Na'e 'ilo 'e he fānau 'i he Palaimelí 'a e ngaahi potufofolo mo e ngaahi hiva tatau na'e 'ilo 'e Teni. Na'á ne 'ilo ko e uooti na'e 'a'ahi ki ai ko ha kongā ia 'o e Siasi mo'oni 'o Sisuú, hangē pē ko hono uooti 'i 'apí.

Ka na'e kehe 'aupito 'a e falelotu ia ko 'eni mei he me'a na'e anga ki ai. Na'á ne fakatokanga 'i ha ki'i tēpile mo ha ngaahi fo'i te'elango. Na'e siofi 'e Teni ha ki'i tamasi'i 'okú ne tutu ha fo'i te'elango.

“Ko e hā 'oku nau tutu ai 'a e ngaahi fo'i te'elango?” Ko e fehu'i ange ia 'a Teni.

Na'e malimali 'a e ki'i tamasi'i. “Oku ou tutu ha fo'i te'elango 'i he taimi 'oku ou lotua ai ha ngaahi me'a mahu'ingá. 'Oku ou faka'amu

“Oku totonu ke tau ‘ofa ki he kakai kotoa pē, fakafanongo lelei pea fakahaa’i ha loto tokanga ki he‘enau tui ‘i he loto fakamātoato.

‘Eletā Dallin H. Oaks ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko e ‘Ofa mo Feohi mo e Nī’ihi Kehé Neongo e Faikehekehé,” *Liahona*, Nōvema 2014, 27.

‘i he‘ene kei uló, ‘e kei onгона ‘a e lotú ‘e he ‘Otuá.”

‘Oku nau hangē pē ha ngaahi fo‘i te‘elango angamahení kia Teni. Na‘á ne ki‘i puputu‘u, ka na‘á ne loto ke anga faka‘apa‘apa. Na‘e malimali atu leva ki he ki‘i tamasi‘i.

Ne tangutu ‘a Teni mo hono fāmilí, pea ‘ikai fuoloa kuo kamata ‘a e hivá. Na‘á ne fakatokanga ‘a e ki‘i tamasi‘i tatau pē ‘i ha ngaahi ‘otu sea síi, ne ki‘i mama‘o atu. Peá ne toki fakatokanga‘i na‘e ‘ikai ke ne ‘ilo‘i ha taha ‘o e ngaahi hiva na‘e hiva ‘i ‘e he kakai. Ko e taimi na‘a nau lotu aí, na‘a nau lau mei ha ki‘i tohi. Na‘e ngali kehe ‘a e me‘a kotoa pē mei he me‘a na‘e maheni mo iá.

Ka na‘e mālie ‘a e hivá, neongo ‘enau fo‘ou. Ne tu‘u leva ha tangata ke lau ‘a e ngaahi potufolofolá. Na‘á ne tui ha pulupulu, kae ‘ikai ko ha suti mo ha hēkesi hangē ko e pīsope ‘a Teni. Ka ‘i he‘ene kamata ke laú, ne fakatokanga‘i ‘e Teni na‘á ne ‘ilo‘a e talanoa ko ‘eni! Na‘e lau fekau‘aki mo hono fakamo‘ui ‘e Sīsū ‘a e kau tangata kilia ‘e toko 10.

Ne fanafana atu leva ‘a Teni, “Tangata‘eiki, ‘oku ou sai‘ia ‘i he talanoa ko ‘eni.”

Ne malimali pē Tangata‘eiki. “Mo au pē.”

Hili ia pea fai ‘e he tangata ‘i he pulupulú ha lotu. Na‘á ne kole ki he ‘Otuá ke tāpuaki‘i kinautolu ‘oku puke mo faingata‘a‘ia. Hangē pē ko ia na‘e fai ‘e Teni! Na‘á ne toe kolea foki ha tāpuaki makehe ma‘á e kau taki hono siasí. Ne manatu‘i ‘e Teni e fa‘a kole hono fāmilí ki he Tamai

Hēvaní ke tāpuaki‘i ‘a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni mo hono ongo tokoní.

Ne ha‘u ha ongo māfana ki he loto ‘o Teni. Na‘á ne ‘ilo‘i ‘oku talaange ki ai ‘e he Tamai Hēvaní ‘oku ‘Ofa ki he kotoa ‘o ‘Ene fānaú mo ongo‘i kotoa ‘enau ngaahi lotú, neongo ne nau ō ki ha siasi kehe mo ‘ikai ma‘u e kakato ‘o e ongoongolelei.

‘I he taimi ne nau tu‘u ai ke mavahé, ne vakai‘i ‘e he Tangata‘eiki ‘ene telefoní. Na‘e fōtunga mamahi ‘i he‘ene lau ‘ene ngaahi pōpoaki. Na‘á ne pehē, “Kuo síi mālōlō ‘a Sisitā Monisoni.”

“Oiaue!” Na‘e fai leva ‘e Teni ha ki‘i lotu nounou ‘i hono lotó ke kei lelei pē ‘a Palesiteni Monisoni.

Ne fehu‘i ange ‘e ha taha, “Okú ke sai pē?” Ko e ki‘i tamasi‘i ‘eni mei mu‘á. Na‘á ne fanongo kia Teni, pea hangē ‘oku ngali hoha‘á.

Ne talaange ‘e Teni, “Kuo síi mālōlō ‘a Sisitā Monisoni.” “Ko e uaifi ia homau palōfitá ko Palesiteni Monisoni.”

Na‘á ne lea lelei ange, “Me‘a-pango ia.” “Te u tutu ha fo‘i te‘elango ma‘ana.”

Ne malimali leva ‘a Teni mo fakamālō ange ki ai. Na‘e fakakaukau ko ha me‘a lelei ia ke fai ‘e he ki‘i tamasi‘i ha lotu makehe ma‘a Palesiteni Monisoni. Na‘á ne ‘ilo‘i ‘e onгона ‘e he Tamai Hēvaní ‘a e lotu na‘á ne fai ‘i hono lotó pea mo e lotu foki ne fai ‘e he ki‘i tamasi‘i. ■

‘Oku nofo e tokotaha na‘á ne fa‘u e talanoá ‘i Iutā, USA.

Fai 'e 'Eletā
Russell M. Nelson

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā

*Ko e Kau Mēmipa
'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā ko
e kau fakamo'oni ma-
kehe 'o Sisū Kalaisi.*

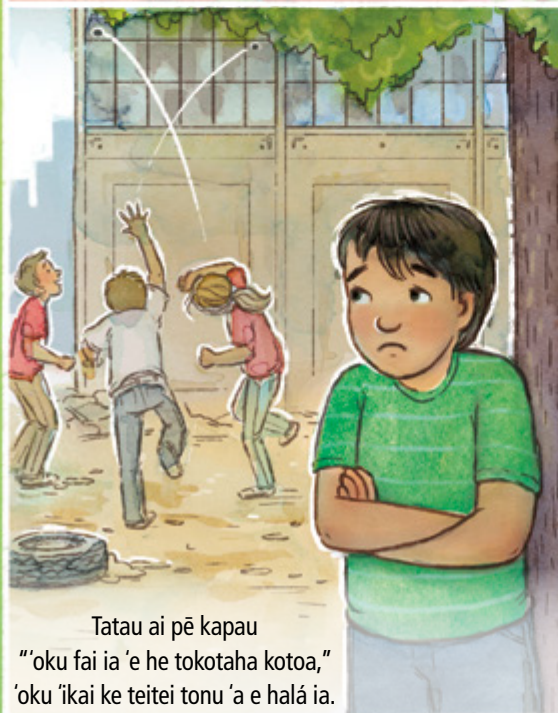
Ko e hā 'oku mātu- 'aki mahu'inga ai 'a e **TALANGOFUÁ?**

'Oku 'omi 'e he tauhi 'o e ngaahi fekaú
'a e ngaahi tāpuakí, 'i he taimi kotoa pē!

'Oku 'omi 'e he maumau'í 'o e ngaahi fekaú
'a e mole 'o e ngaahi tāpuakí, 'i he taimi kotoa pē!

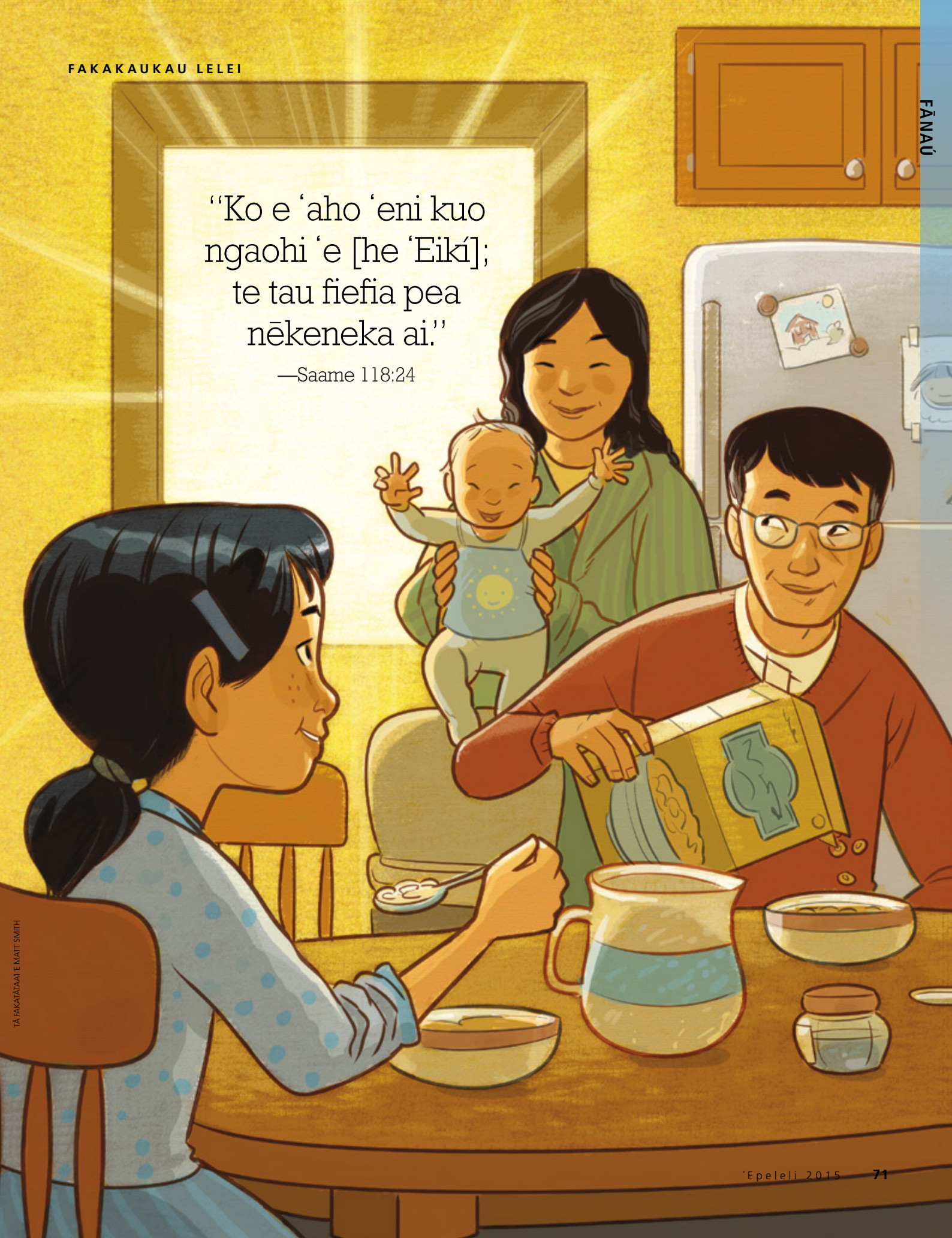
Tatau ai pē kapau
"oku fai ia 'e he tokotaha kotoa,"
'oku 'ikai ke teitei tonu 'a e halá ia.

Ko e taimi 'okú ke talangofua
ai ki he 'Otuá, 'okú ke tuku ke hā ho'ó tuí.

“Ko e ‘aho ‘eni kuo
ngaohi ‘e [he ‘Eikí];
te tau fiefia pea
nēkeneka ai.”

—Saame 118:24

TA FAKATAA'I E MATT SMITH

Fakamo'ui 'e Sīsū ha Taha Kilia

Fai 'e Erin Barker

Fakakaukau ki ha taimi na'á ke puke ai. Na'e fai nai 'e ha taha ha fa'ahinga anga'ofa ke tokoni ke ke ongo'i lelei ange ai?

'Oku tau lau 'i he Fuakava Fo'ou fekau'aki mo e fakahaa'i 'e Sīsū ha anga'ofa ki he kakai na'e puké. Na'e 'alu ha tangata mahaki kili fakamamahi, na'e ui ko e kilia, 'i ha 'aho 'e taha kia Sīsū. Na'á ne 'ilo'i na'e ma'u 'e Sīsū 'a e mālohi ke fakamo'ui 'a e taha kotoa pē na'e puké. Na'e tui 'e lava 'e Sīsū 'o fakamo'ui ia. Na'e ala 'a Sīsū ki he tangata kiliá mo folofola ange, "Ke ke ma'a koe" (Ma'ake 1:41). 'I he 'osi pē folofola 'a Sīsū, kuo fakamo'ui 'a e tangatá.

Te tau lava 'o molomolomuiva'e 'ia Sīsū 'aki ha'atau anga'ofa mo 'ofa ki he ni'ihi 'oku nau puke pe mamahí. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i 'Iutā, USA.

NGAAHI FAKAKAUKAU KI HA TALANOA FAKAFĀMILÍ

Te ke lava 'o faka'aonga'i 'a e kakai 'i he folofolá he peesi 74 ke fakahoko 'aki 'a e talanoa mei he Ma'ake 1:40–42. Hili ia pea te ke lava ke lau 'a e Sute 1:22 mo palani ke fakahoko fakafāmilí ha fa'ahinga me'a ke hoko ai ha lelei 'i ha mo'ui 'a ha taha. Mahalo te mou lava 'o tokoni'i fakapulipuli ha taha!

Fo'i Hiva: "Talamai 'a e Ngaahi Talanoa 'o Sī-suú" (*Tohi Hiva 'a e Fānaú, 36*)

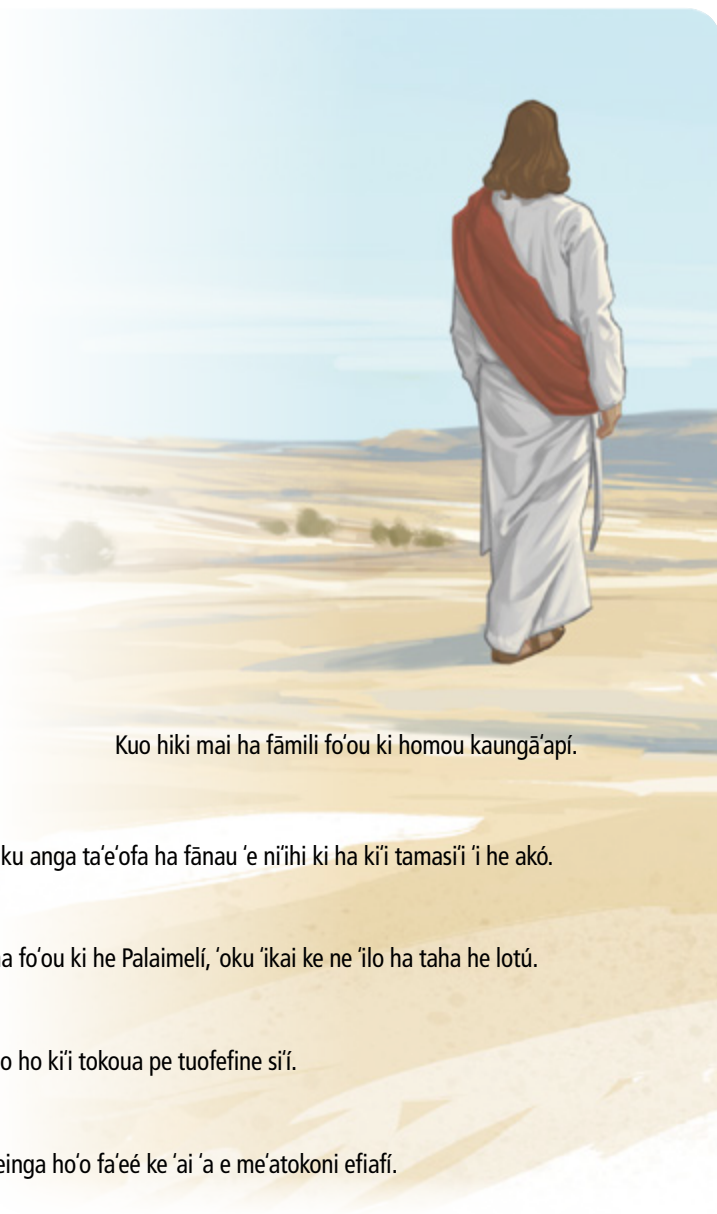
Potu-folofolá: Ma'ake 1:40–42

Ongo Vitiō: 'Alu ki he Biblevideos.org ke mamata 'i he "Jesus Heals a Lame Man on the Sabbath" mo e "Jesus Heals a Man Born Blind."

KO E MOLOMOLOMUI-VA'E 'IA SĪSUÚ

Fakatātaa'i mo homou fāmīlī 'a e founa te mou lava ai 'o fakahaa'i ha 'ofa ki he nī'hi kehé 'i he ngaahi tūkunga ko 'enī. Fa'u pē ha'amou ngaahi tūkunga!

Kuo hiki mai ha fāmīlī fo'ou ki homou kaungā'apī.

'Oku anga ta'e'ofa ha fānau 'e nī'hi ki ha kī'i tamasi'i 'i he akó.

'Oku ha'u ha taha fo'ou ki he Palaimelī, 'oku 'ikai ke ne 'ilo ha taha he lotú.

'Oku 'ikai ha taha ke va'inga mo ho kī'i tokoua pe tuofefine si'i.

'Oku tangi 'a e kī'i pēpē, ka 'oku lolotonga feinga ho'o fa'éé ke 'ai 'a e me'atokoni efiafi.

'Oku puke ha taha 'i homou uōtī pe koló pea 'ikai toe lava ke hū ki tu'a.

AKO LAHI ANGE: KO E NGAAHI KOSIPELÍ

'Oku 'i he Fuakava Fo'ou ha ngaahi tohi makehe 'e fā 'oku ui ko e Ngaahi Kosipeli, 'a ia na'e tohi 'e ha nī'hi 'o e kau ākongā 'a Sīsū. 'Oku fakamatala 'a e Ngaahi Kosipeli ki he taimi na'e mo'ui ai 'a Sīsū Kalaisi 'i māmaní. Ko e talanoa ki he fakamo'ui 'o e tangata kiliá 'oku 'i he tohi 'e tolu 'o e Ngaahi Kosipeli. 'Oku 'i he tohi Ma'ake 1:40–42 mo e Mātiu 6:2–4 foki pea mo e Luke 5:12–14.

TOKONI FAKAFOLOFOLÁ: KUMI FOLOFOLÁ

'I he Ma'ake 1:41 'oku faka'aonga'i ai 'a e fo'i lea ko e 'alo'ofá. 'Oku 'i he Tohi Tapú he taimi 'e nī'hi ha ngaahi fo'i lea lalahi he 'ikai ke lava 'o mahino kiate koe. Ko e taimi 'oku ke ma'u ai ha fo'i lea 'oku 'ikai ke ke 'iló, te ke lava 'o faka'aonga'i 'a e Fakahinohino ki he Ngaahi Fofolofá ke tokoni atu. Hangē ko 'enī, te ke lava 'o kumi 'a e "'Alo'ofá" ke 'ilo ai e 'uhingá mo ma'u ha ngaahi potu fofolofa kehe 'oku nau faka'aonga'i. Ko e hā ha ngaahi toe fo'i lea kehe te ke lava 'o kumi 'i he talanoa kau ki he fakamo'ui 'e Sīsū 'o e tangata kiliá?

'Oku Fakamo'ui e Sīsū 'a e Mahakí

Ma'ake 1:40–42; Luke 4:38–40

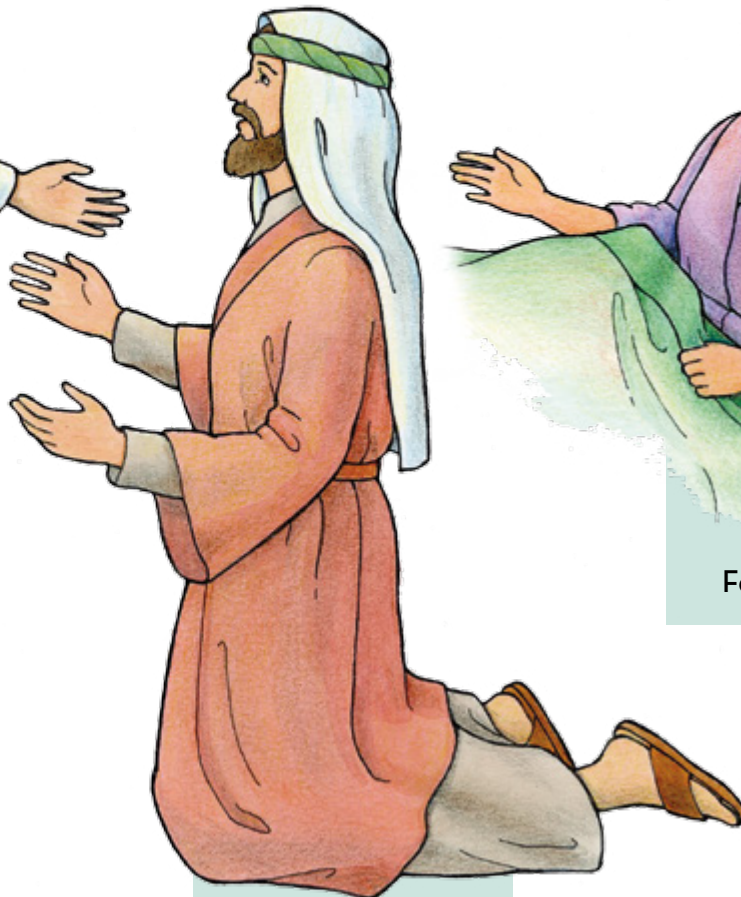

Pupunga kakai

Fakapipiki 'a e peesi ko 'ení ki ha pepa matolu pe kaati pooti. Pea toki kosi 'o to'o 'a e ngaahi fakatātaá 'o fakapipiki kinautolu ki ha ngaahi va'akau pepa pe ngaahi tangai pepa. Ngāue 'aki kinautolu ke tokoni 'i hono fakatātaá 'i 'a e ngaahi talanoa mei he Fuakava Fo'ou. *Tē ke lava 'o paaki ha ngaahi tatau lahi ange 'i he liahona.lds.org.*

Sīsū Kalaisi

Kiliá

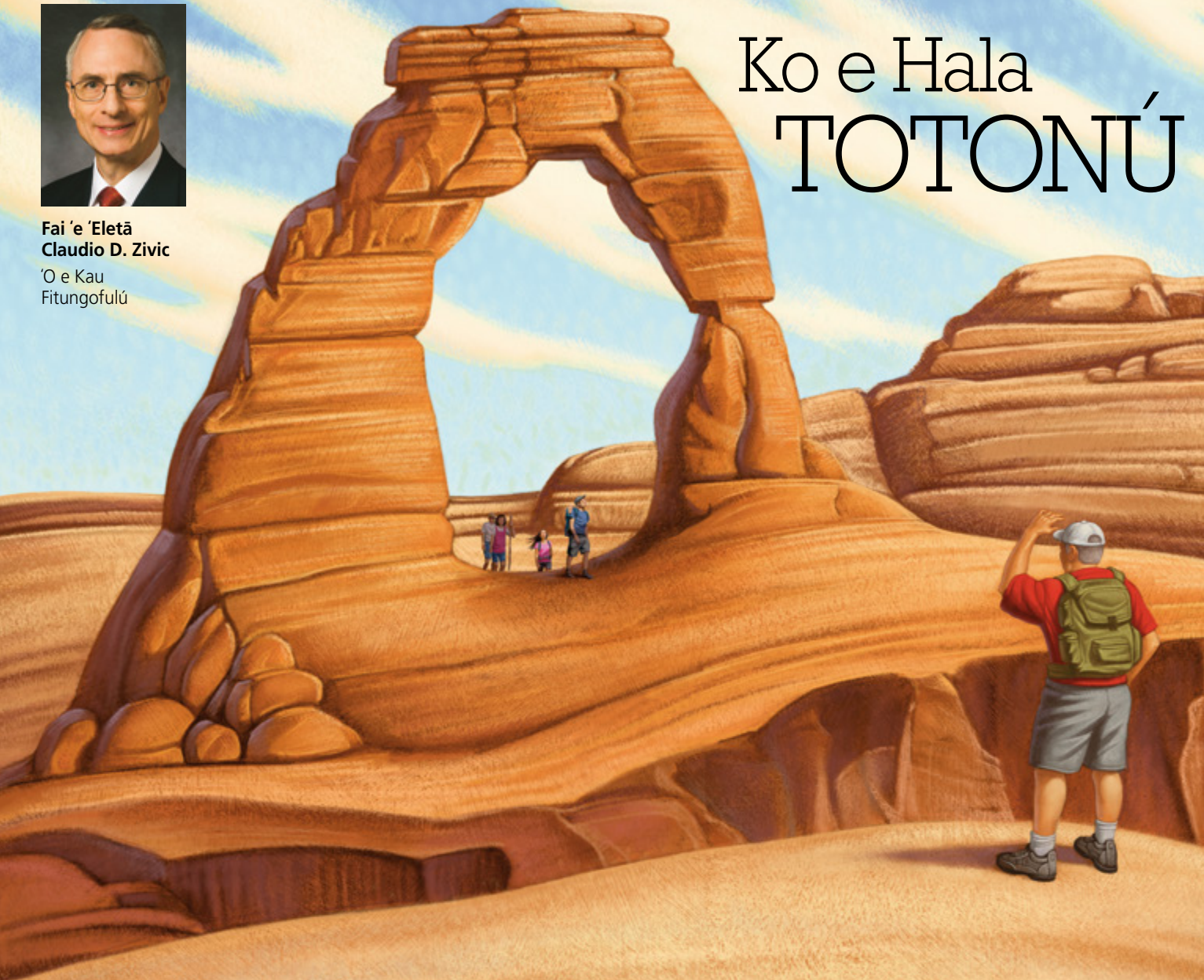

Fa'ē 'i he Fono 'a Pitá

Fai 'e 'Eletā
 Claudio D. Zivic
 'O e Kau
 Fitungofulú

Ko e Hala T'OTONÚ

“Fanongo ki he ngaahi folofola ‘a e ‘Otua ‘a ia na‘á ne fakatupu ‘a kimoutolú” (T&F 43:23).

Na‘á ku ‘a‘ahi mo hoku fāmilí ‘i he ngaahi ta‘u lahi kuo hilí ki he Pa‘ake Fakafonua ‘Alesó (Arches) ‘i Tutā, USA. Ko e taha ‘o e ngaahi ‘aleso faka‘ofa‘ofa taha ‘i he pa‘aké ko e ‘Aleso Pelepelengesí (Delicate Arch), pea mau pehē leva ke mau kaka ‘i he mo‘ungá ke a‘u ki ai.

Na‘a mau kamata fiefia, ka na‘e ‘ikai hano taimi kuo fie mālōlō ‘a e toengá ia. Na‘á ku fie a‘u vave ki ai, ko ia ne u hoko atu toko taha pē. Na‘á ku kamata ke muimui ‘i ha tangata na‘e hangē na‘á ne ‘ilo ‘a e feitu‘u ne ‘alu ki aí, ‘o ‘ikai ke u toe fu‘u tokanga ki he hala ne totonu ke u ‘alu aí.

Na‘e faka‘au ke faingata‘a ange ‘a e halá he‘eku kaká. Na‘á ku tui he ‘ikai lava ‘i he hoku fāmilí. Fakafokifā pē kuó u fakatokanga ‘i atu ‘a e ‘Aleso Pelepelengesí, ka

ne u ‘ohovale, koe‘uhí he ‘ikai ke u lava ‘o a‘u ki ai. Na‘e ‘ikai fakatau atu ‘a e hala ne u fou aí ki he ‘alesó.

Na‘á ku loto mamahi peá u foki. Na‘á ku tali ta‘e-fiemālie pē kae ‘oua kuó u toe fetaulaki mo ‘emau kulupú. Ne nau talamai ne nau muimui ‘i he ngaahi faka‘ilonga na‘a nau fakahinohino ‘a e hala totonú, pea ‘i he‘enau tokanga mo feingá, ne nau a‘u ki he ‘Aleso Pelepelengesí. Me‘apango, he na‘á ku ‘alu au ‘i he hala kehe. Ko ha lēsoni mahu‘inga ne u akó!

‘Oua na‘a pulia ho hala ki he mo‘ui ta‘engata mo ho‘o Tamai Hēvaní. Muimui ‘i he ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongoleléi mo e ngaahi fekau ‘oku mou ‘iló, pea te ke ‘i he hala totonú ai ke nofo mo Ia ‘o ta‘engata. ■

Mei he “Oua Na‘a Tau ‘Alu ‘i ha Hala Kehe,” Liahona, Mē 2014, 39–41.

'Oku ou 'Ilo 'Oku 'Ofa 'a Sīsū 'Iate Au

Fai 'e Jane McBride Choate

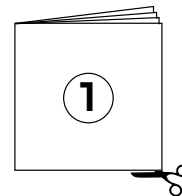
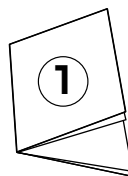
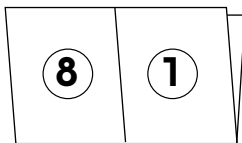
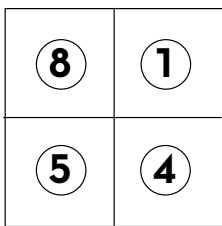
Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e feinga lahi 'a Leni ke 'apasia 'i he lotú. Ka na'e ongosia, pea ongo'i mofisifisi mo hono va'é.

'I he 'osi 'a e sākalamēnití, ne fakaava 'e Leni 'ene tohi fekau'aki mo Sīsúú. Na'á ne ma'u 'e fakatātā 'o Sīsū mo e fānau Īkí. Na'á ne 'ai ke ne ongo'i nonga mo loto fiefia.

'Oku hoko atu 'a e talanoá he peesi 79.

1-Kosi'i

Ko 'Eku Tohi
fekau'aki mo
SISUÚ

8

*'Oku ou 'Ilo 'Oku 'Ofa Hoku Fakamo'uí 'Iate Au
Fa'u 'e Tami Jeppson Creamer mo Derena Bell*

1

2-Peluki

5

*Nae 'ikai ke u ala kiate la
pe huki ai, ka 'oku mo'oni 'a Sisu.*

4

*'Oku ou 'ilo'i ko e ofa na'e Ne mau ki He'ene
fanau iki 'oku Ne mau ia kiate au.*

4-Kosi'i

3-Peluki

② Na'e ha'oha'o takai 'a e fānaú 'ia Sīsū 'i ha potu faka'ofa'ofa 'i ha taimi fuoloa 'aupito kimu'a.

⑦ Te u foaki hoku lotó kiate la. 'Oku ou 'ilo 'oku 'ofa hoku Fakamo'ui 'iate au.

③ Na'a Ne tāpuaki'i mo akoi 'i he'nau ongo 'i Ene 'ofa. Na'a nau takitaha vakai ki he lo'imata 'i Hono fofonga.

⑥ 'Oku ou 'ilo 'oku Ne mo'ui Te u muimui faivelenga.

Na'e fehu'i ange 'e Leni ki he Fine'eikí, 'i he 'osi 'a e houalotu sākalamēnití, "Ko e hā 'oku faingofua ange ai ke u 'apasia 'i he'eku sio ki he'eku tohi fekau'aki mo Sīsuú?"

Talaange 'e he Fine'eikí, "Oku ou tui 'oku tu'unga ia he'ene fakamanatu atu e lahi 'o e 'ofa 'a Sīsū 'iate koé."

Ne kamo pē 'a Leni. Peá ne 'eke ange, "Okú ke pehē 'oku 'afio'i 'e Sīsū 'oku ou 'ofa mo au 'iate Ia?"

Na'e kuku mai 'e he fine'eikí 'a Leni. "Io, 'oku ou tui pau 'okú Ne 'afio'i." ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Kololoto, USA.

'Oku faka'ilonga'i he māhinā ni 'a e ta'u 'e 100 talu mei hono poupu'u 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakī 'a e kāingalotū ke nau fakahoko 'a e efiāfi fakafāmilī i 'apī. 'Oku to'o 'a e ngaahi kongokonga ko 'enī mei he tohi 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakī 'o fakamatala'i 'a e efiāfi fakafāmilī i 'apī. Na'e tuku atu ia i 'Epeleli 1915 pea na'e paaki i he Improvement Era'i Sune 1915 (peesi 733–34). Ko e fakamata'itohi lahi mo e faka'ilonga leā kuo te'eki ai ke fakaonopooni.

S i'i Kāinga 'Ofeina:
'Oku mau na'ina'i ki he Kāingalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Nī ke nau siofi lelei ange 'a e fekau 'a e 'Eikī ne fakahoko 'i he vahe 68 'o e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá:

"Pea ko e tahá, kapau 'oku mā'u ha fānau 'e ha ongo mātu'a 'i Saione . . . 'oku 'ikai te nau ako'i 'a kinautolu ke nau 'ilo'i 'a e tokāteline 'o e fakatomalá, tui kia Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí, pea mo e papi-taiso mo e foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni, 'i he hilifaki 'o e nimá, 'i he taimi 'oku ta'u valu aí, 'e 'i he 'ulu 'o e mā-tu'á 'a e angahalá; . . .

"Pea ke nau ako'i foki 'enau fānaú ke lotu, pea ke 'a'eva 'i he angatonu 'i he 'ao 'o e 'Eikī" [vakai, T&F 68:25–28).

'Oku totonu foki ke tauhi kakato ange 'e he fānau 'o Saioné 'a e fekau 'a e 'Eikī ne fai ki 'Isileli 'o e kuonga mu'á mo toe fakaongo mai ki he Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī:

"Faka'apa'apa ki ho'o tamaí mo ho'o fa'eé, koe'uhí ke fuoloa ho ngaahi 'ahó 'i he fonua 'oku foaki kiate koe 'e he 'Eiki ko ho 'Otuá" [Ekesōtosi 20:12].

'Oku kaunga mālohi 'a e ngaahi fakahaá ni ki he Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī, pea 'oku fie mā'u e ngaahi tamaí mo e fa'e 'i he Siasí ke ako'i 'a e ngaahi fekaú ni mo faka'aonga'i 'i honau 'apī.

'I he tu'unga ko iá 'oku mau fale'i

mo tapou atu ke kamata 'a e "efiāfi 'i 'apī" 'i he Siasí kotoa, 'a ia ko ha taimi ia 'e lava ai 'e he tamaí mo e fa'eé 'o fakatahataha'i 'ena fānau tangatá mo e fānau fefiné kiate kinaua 'i 'apī pea ako'i ange 'a e folofola 'a e 'Eikī. Te nau lava ai 'o ako kakato ange 'a e ngaahi fie mā'u mo e ngaahi faka'ā-naua honau fāmilí, pea 'i he taimi tatau pē 'oku nau 'ai ke maheni kakato

TA'U 100 'O E Efiāfi Fakafāmilī 'i 'Apī

ai 'enau fānaú mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi. 'Oku totonu ke fakatefito 'a e efiāfi 'i 'apī ko 'enī ki he lotú, hiva'i 'o e ngaahi himí, tā 'o e ngaahi me'aleá, lau folofola, alea'i 'o e ngaahi tefito fakafāmilí mo ha ngaahi fakahinohino makehe fekau'aki mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e Ongongolelei, pea pehē ki he ngaahi palopalema 'o e mo'uí, pea mo e ngaahi fatongia mo e ngaahi tufakanga 'o e fānaú ki he mātu'á, 'apī, Siasí, sosaietí pea mo e pule-angá. 'E lava ke fakataukei'i 'a e fānau

iiki angé ki he lau mā'ulotó, ngaahi hivá, talanoá, mo e ngaahi va'ingá. 'E lava ke 'ai ha ki'i fakaneifua ma'ama'a 'oku teuteu'i hano kongala lahi pē 'i 'apī

'Oku totonu ke mou faka'ehi'ehi 'aupito mei hano 'ai ke fu'u mamalu mo 'ikai ke faingofua 'a e feohí, pea 'oku totonu ke kau kotoa e fāmilí ki he ngaahi me'a 'oku faí.

'E 'omai 'e he ngaahi fakataha

pehení ha ngaahi fainga-mālie ke fefalalá'aki ai 'a e mātu'á mo e fānaú, ngaahi tuonga'ané mo e tuofāfiné, pea pehē ki hono 'oange ha faingamālie ki ha lea fakatokanga, fale'i, mo e na'ina'i 'a e mātu'á ki he fānau tangatá mo fafiné. Te nau 'omai ha faingamālie ke faka'apa'apa'i ai 'e he tamaiki tangatá mo e tamaiki fefiné 'a 'enau tamaí mo e fa'eé pea mo fakahaá'i 'enau hounga'ia 'i he ngaahi tāpuaki 'o e 'apī koe'uhí ke fakahoko mo'oni 'a e tala'ofa 'a e 'Eikī kiate kinautolú pea mo fakalō-loa 'enau mo'uí mo 'ai ke fakafiefia. . . .

'Oku mau . . . poupu'u 'a e to'u kei talavou ke nau nofo 'i 'apī he efiāfi ko iá pea faka'aonga'i honau ivi 'i he 'ai ke mahino, 'aonga, mo manakoa.

Kapau 'e talangofua 'a e Kāingalotú ki he fale'i ko 'enī, 'oku mau palōmesi atu 'e hoko ha ngaahi tāpuaki ma'ong'onga. 'E tupulekina 'a e 'ofa 'i 'apī mo e talangofua ki he mātu'á. 'E tupulaki 'a e tuí 'i he loto 'o e to'u tupu 'o 'Isileli, pea te nau mā'u 'a e mālohi ke fakafepaki'i 'a e ngaahi ivi takiekina kovi mo e ngaahi 'ahi'ahi 'oku nau 'ākilotoa kinautolú.

Ko homou ngaahi tokouá,
SIOSEFA F. SĀMITA
'ANITONI H. LANI
SĀLESI W. PENILOSE
Kau Palesitenisī 'Uluakī ■

NGAAHI FAKAKAUKAU

Te u lava fēfē 'o fakamu'omu'a 'a e efiafi fakafāmilī 'i 'apī?

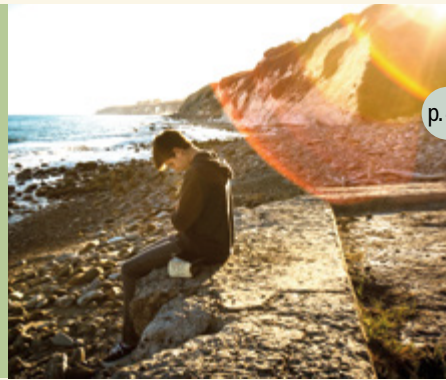
"Lolotonga ho'omou ngāue ke fakamālohia homou fāmilī mo tanumaki 'a e melinó, manatu'i . . . 'a e efiafi fakafāmilī 'i 'apī fakauiké. Tokanga ke 'oua na'a 'ai ho'omou efiafi fakafāmilī 'i 'apī ke hoko ko ha me'a fakamuimui taha 'o ha 'aho femo'uekina. Fakapapau'i 'e fakataha 'i 'apī homou fāmilī 'i he pō Mōnitē 'i he efiafi. 'Oua na'a tuku 'a e ngaahi fie ma'u fakangāué, sipotí, ngaahi 'ekitiviti makehé, ngāue fakaako mei 'apī, pe ha toe me'a ke mahu'inga ange 'i he taimi 'oku mou fakataha ai 'i 'apī mo homou fāmilī. 'Oku 'ikai mahu'inga ange 'a e fokotu'utu'u 'o homou efiafi 'i he taimi kuo tuku ki ai. 'Oku totonu ke fakatou akō'i maau pea mo tau'atāina 'a e ongoongolelé. 'Ai ia ke hoko ko ha a'usia mahu'inga ki he mēmipa takitaha 'o e fāmilī."

'Oku 'i he Makasini Ko 'Ení Foki

MA'Á E KAKAI LALAHÍ KEI TALAVÓÚ

LAKA ATU 'I HE **Tui**

'E lava 'e he ngaahi fakakaukau ko 'eni 'e fā
mei he mo'ui 'a Nifai 'o oatu ha loto falala
lahi 'i he fili 'okú ke fai

p.44

MA'Á E TO'U TUPÚ

p.50

KOE'UHÍ KO **SIOSEFA**

'Oku kehe fēfē ho'o mo'ui koe'uhí ko e Palōfita ko
Siosefa Sāmitá? Fakakaukau ki he ngaahi founzá
ni 'e ono.

MA'Á E FĀNAÚ

'OKU OU 'ILO 'OKU 'OFA 'A SĪSŪ 'IATE AU

Fa'u ha'o ki'i tohi pē 'a'au ke tokoni
ke ke 'apasía 'i he lolotonga 'o e lotú.

p.76

4 0212564900 1

TONGAN

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISI
'O E KAU MĀ'ON'ONI
'I HE NGAHI 'AHO
KIMUI NĪ